ప్రత్యూషప్రచురణము. ౧౧.

ఆముక్తమాల్యదా పర్యాలోకనము.

కవిరేవ విజానాతి కవేః కావ్యపరిశ్రమః
నహి వంధ్యా విజానాతి గుర్వీం ప్రసవవేదనామ్.

శ్రీ వెల్దండ ప్రభాకరరావు.

[సాధనసమితి]

ప్రథమ ముద్రణము. 1945.

మూల్యం రు. 1—0—0

భరణి ముద్రాక్షరశాల, సికింద్రాబాద్.

అంకితం.

ఆంధ్రభాషాభిరుచి కల్పించిన

అస్మద్గురువర్యులగు

ఆచార్య శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్య

ఎం. ఏ. గారికిని,

ఆచార్య శ్రీపరిపల్లి విశ్వనాథశాస్త్రి ఎం. ఏ. గారికిని,

ఈ చిన్నిపొత్త మర్పణ సేయుబడినది.

రాబోవునవి.

ఈ గ్రంథకర్తవి.

1. కావ్యతరంగిణి.

2. వ్యాసమాల.

ఆశీస్సు

చిరంజీవి ప్రభాకరరావు నాకు శిష్యుడు. సాహిత్యోత్సాహి. నన్నాశీర్వదింపుమని కోరగా శిష్యుని యభ్యర్థనమును నిరాకరింపజాలనైతిని.

ఇందు చిరంజీవియొక్క పరిశ్రమయు, సాహిత్యాభిరుచియు సువ్యక్తమగుచున్నవి; విమర్శనాశక్తియొక్క బీజములును పొడకట్టుచున్నవి. చిన్నవాడగుటను, అనుభవము తక్కువయగుటను అనేక శబ్దార్థదోషములు దొరలినవి. బాల్యచాపల్యమును, గ్రంథకర్త కావలెనను ఔత్సుక్యమును గ్రంథముద్రణమును పురికొల్పినవి. సహృదయులు దోసగులను పాటింపక గుణలేశములనే పాటించి చిరంజీవి నాశీర్వదింపవలెనని వేడుచున్నాను.

ఇతడు తన విజ్ఞానము నభివృద్ధిజేసికొని ఇతోధికముగా గ్రంథరచన సాగించుగాకయని యాశీర్వదించుచుచున్నాను.

నిజాము కళాశాల,
హైదరాబాదు.
15-3-45.

కురుగంటి సీతారామయ్య.

శ్రీ వెల్దండ ప్రభాకరరావు.

పరిచయము

మా సాధన సమితి యీనాటికి ఆంధ్ర సాహితీ సంస్థలలో సముచితమైన స్థాన మలంకరించి నది; సహృదయుల మన్ననలందినది; ఉదారుల దృష్టి నాకర్షించి యొడుదుడుకులులేక సాగుచున్నది. సహృదయులైన సాహితీపరులయొక్క, సాహితీపోషకులయొక్క ఆశీస్సులే మేమాకాంక్షించునది.

ఇంతవరకు గేయ, పద్య, కథా, నాటికలలో మా సభ్యుల సాధనా ఫలితముల ప్రచురించితిమి. ఆంధ్ర సాహిత్యమును మధించి యందలి వెలుగు జిలుగుల వెలువరచు బాధ్యత సాహితీలోకము మీాద నున్నది. ఆ దృష్టితో వ్రాయబడినదే యీా గ్రంథము.

సాహితీ పిపాసియు, నుత్సాహవంతుడైన మా ప్రభాకరరావు నీ విధముగ పరిచయము చేయుట ముదావహము. 'ఆముక్తమాల్యద' 'అయఃపిండము' వంటిదని పండితులకు చెప్పనక్కర లేదు. అంతటిదాని 'పర్యాలోకనము' జేయ సాహ

సించినాడు మా సాధకుడు. ఇంతకుపూర్వమే మా విషయము 'మీజాన్' పత్రికాముఖమున వెలువడినదే. ఇందు ప్రతిపాదితములైన సిద్ధాంతములకు సమితి యెంతమాత్ర ముత్తరవాదికాదని మనవి.

ఆంధ్రసాహితీ విద్యార్థికి 'ఆముక్తమాల్యద' యొక్క సమగ్రస్వరూప సాక్షాత్కారము, ఏతద్గ్రంథపఠనమం దాభిముఖ్యత కల్గినచో నీ 'పర్యాలోకనము' యొక్క ప్రయోజన మీడేరినట్లుగా భావింతుము. సహృదయలోక మా విధి నైకొందు రని విశ్వసింతుము.

బ్రహ్మశ్రీ కురుగంటివారి 'ఆశీస్సు' లకు సమితిపక్షమున వారికి కృతజ్ఞత తెలుపుచున్నాము.

మా రాబోవు 'సాహితీ విపణి' సరసుల సమాదరమును చూరగొనునని యాసింతుము.

ఇట్లు,
కార్యదర్శులు.

శ్రీరంగం బోక పుణ్యధాత్రి యనుచున్
శ్రీవిష్ణుచిత్తాత్మజన్
సంరంభంబున పెండ్లియాడి పిదపన్
సద్భక్తిని మోదమున్
పారావారమునందు ముంచి మహిమా
ప్రాగల్భ్యముంజూపె నే
స్పీ రేజాత్ముడు గొల్తు నా మధురిపున్
సత్యంబు తథ్యంబుగా.

చార్యులవారును తెలిపిరి. తరువాత భాషాభావములకు ప్రాధాన్యమిచ్చుచు యాంధ్రీకరణమందు స్వేచ్ఛామార్గ మవలంబించి యితరులకు మార్గదర్శియై సంస్కృత దీర్ఘపద భూయిష్ఠముగ గ్రంథము వ్రాసి శ్రీనాథకవిసార్వభౌము డాంధ్ర భారతి కపార సారస్వత సేవచేసి యశఃకాముడైనాడు.

తరువాత విద్యానగర మేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగా విజయనగర సామ్రాజ్యమేలిన (1509-1529) కృష్ణదేవరాయ కవిసార్వభౌముని కాలమున సాహితీరంగమందున ప్రబంధరచనయను నవీన రచన మొదలయినది. ఆ సరణిలో పెద్దన మనుచరిత్రము ప్రథమ ప్రసూనము.

తత్ప్రబంధ ధోరణిలో శ్రీ రాయలు ఆముక్తమాల్యదయను ప్రౌఢ ప్రబంధరాజమును వ్రాసినాడు ఈ గ్రంథమును వ్రాయుటకు విద్యానగర సాంఘికస్థితియే ప్రబల ప్రమాణము. అప్పుడు స్వభాషానురాగము పొటమరించినది. మాతృభాషానురాగము హెచ్చినది. రాజులు సారస్వత ప్రియులై, విద్వాంసులై, కవులై మెలగినారు.

అప్పటి ప్రభువులు సరస సంస్కృతాంధ్ర శృంగార కావ్యరసైక లోలురు. అప్పుడే శ్రీరాయలు "దేశ భాషలందు తెనుగులెస్స" అని స్వర్ణాక్షరములతో లిఖించెను. ఆంధ్ర సారస్వత చరిత్రలో కృష్ణరాయల యుగమొక సువర్ణఘట్టము. ప్రజాసామాన్యము గూడ భాషాప్రియులై సారస్వతమే ఆహారముగ గైకొనుచుండిరి. ఈ రాజసాంద్రుడు 18-1-1471 నాడు జన్మించినట్లు చరిత్రకారులు స్థిరపరచి యున్నారు. ఈతడు తన యాస్థానమలంకరించిన మహాకవి కంఠీరవములచే "ఆంధ్రభోజుడు, సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌమ" అను బిరుదద్వయముల గాంచినాడు. 1512 లో దక్షిణ దిగ్విజయయాత్ర ముగిసినది. 1513–15 పూర్వదిగ్విజయయాత్ర ముగిసినది. గజపతుల ప్రాబల్యము మంటగలిసినది. వేంగిమండలమును గెల్చి కటకమును గెల్చి సింహాచలములో స్తంభమునాటి వెనుదిరిగెను. ఇప్పుడే శ్రీకాకుళక్షేత్ర స్వామియగు శ్రీరంగనివాసునిగాంచి ఆముక్తమాల్యద సంకల్పించెను. మనుచరిత్ర వ్రాసినతరువాతనే ఆముక్తమాల్యద వ్రాయబడెను. పలనన ఆముక్తమాల్యద యందు పల్లెటూరి జీవిత ములను బాగుగ చిత్రించినాడు. అదియునుగాక

తానే గ్రంథమందు మున్నే కళింగదేశ విజిగీషా మనీషం దండెత్తిపోయి విజయవాటిం (బెజవాడ) గొన్ని వాసరంబులుండి శ్రీకాకుళ నికేతనుండగు ఆంధ్ర మధుమథను సేవింపబోయి హరిసరోపవాసర మచ్చటగావించిన పుణ్యరాత్రి చతురయామమున అని నుడివియున్నాడు. కుందుకూరి ఈశ్వరదత్తు గారు ఆముక్తమాల్యద వ్రాసిన తేదీని స్థిరపరచిరని అచ్యుతరావుగారు తెల్పియున్నారు. క్రీ॥ శ॥ 1519 జనవరి 26 వ తేదీని రాత్రి సుమారు పదిఘడియలకు కుంభసంక్రమణ కాలము, ఆ దినము మాఘ బ॥ ౧౧ కాబట్టి 27-1-1519 తేదీతో సరియైన మాఘ బహుళైకాదశినాడు శ్రీ రాయలు ఆముక్తమాల్యదా ప్రబంధరచనకు గడంగిరి. ఇంతటితో తత్కావ్యరచనాకాలము సంఘచరిత్ర తేలినది. ఈ గ్రంథమునకొక గ్రహచారము బట్టినది. కృష్ణరాయలు గ్రంథము వ్రాసినను వ్రాయలేదని. దానిని ముందు వివరించుచున్నాను.

దానిపై వోరుగంటివారు తీవ్రముగా విమర్శించిరి.

ఇంకొకటేమన, ఈతడు కవి కాడనియే వీరి వాదము. రాజులుకూడ గ్రంథములు వ్రాసిరి. శ్రీహర్షుడు (చక్రవర్తి, భట్టహర్షుడు కాదు) నాగానంద, రత్నావళి, ప్రియదర్శిక యను మూడు నుత్తమ నాటకములు రచించెను. భోజరాజు చంపూరామాయణము వ్రాయలేదా? తంజనగరము రఘునాథరాయలు సాహిత్యరత్నాకరమును, శృంగార సావిత్రిని వ్రాయలేదా? నన్నెచోడుడు కుమారసంభవము వ్రాయలేదా?

కొందరు విమర్శకులు పెద్దన రచించినదం దురు. ఒక్కకవియే వ్రాసినదానిలో, (అనగా రెండు గ్రంథములందు) శైలియందుగాని, రచనా సంవిధానమందు గాని, కల్పనాసామర్థ్యమందుగాని పోలికలుండును. కాని యవి యేమియును లేవు. శ్రీకృష్ణరాయమహాశాసనుడు శ్రీరంగమును దర్శించియేకదా ఆముక్తమాల్యద సంకల్పించినది. నేటివారివలె యాత్ర డబ్బమాడి యుండెననియేకదా వీరి నిర్వచనము. భగవంతుని యెదుట నెవ్వడును యసత్యమాడుటకు సాహసింపడు గదా! కంను.

కూరి వీరేశలింగము పంతులుగారును, గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారును, ఆముక్తమాల్యద రాయలు వ్రాసినదేయని నొక్కి వక్కాణించి యున్నారు. అదియునుంగాక మద్గురువర్యులగు శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు తమ

A Hand Book of Telugu Literaure లో యిట్లని వాక్రుచ్చినారు.

Krishna Deva Raya was himself a great Poet His Amukta Malyada a Vishnu chitiya is an unique work in its own sphere. His deep study of human nature and naturalness of description giveto his work on "Exalted place" in the history of Andhra literature. The customs prevailed in those times are vividly described in it. It is a work which stood the test of the times and ranks with the greatest of the Telugu kavyas"

సన్నిధానమువారికి — ప్రతివచనము.

సన్నిధానము సూర్యనారాయణ శాస్త్రిలు గారు ఆముక్తమాల్యద పెద్దనకృతము కాదు, రాయలకృతము కాదు, వేఱొక ద్రావిడ వీరవైష్ణవుడు వ్రాసెనని యొక విమర్శనము వ్రాసిరి. (చూడుడు దివ్యవాణి విజయసంచిక 10-10-40)

దానిలో వారు

క॥ శ్రీ వేంకట గిరివల్లభ
సేవాపరతంత్ర హృదయ చిన్నమదేవీ
జీవితనాయక కవితా
ప్రావీణ్య ఫణీశ కృష్ణరాయ మహీశా.

అని పెద్దనామాత్యుడు స్తుతించిన స్తుతికి రాయ లెంతమాత్రము దగడట. కవులతిశయోక్తిగా వర్ణింతురుగాని యది యతిశయోక్తిగా వర్ణించుటయేనట. ఇయ్యది నాకసమంజసమని తోచెడిని. ఏలనన రాయలు కవికాడనుకొనడు ? ఆతని యాస్థాన కవియగు పెద్దనామాత్యుడు మనుచరిత్ర రచించిన దెల్లరకు తెల్లమే కదా ! కవికాదేని యొకని కవితను పరికించి. తగుబిరుద మొసగుట.

గడుంగడు సాహసకార్యముగదా!! అదియునుం
గాక కవిగాని వానికి పెద్దన మనుచరిత్ర మర్థము
కానగదా!!! పెద్దనకాంధ్ర కవితాపితామహ బిరు
దొసంగుట సర్వజన విదితమేగదా!!!! (శ్రీ) శాస్త్రి
గారు రాయలు పెద్దనకా బిరుదే యివ్వలేదందు
రేమొ? కవి కానివాడు యింకొకని కవితను పరీ
క్షింప జాలడు, ఏలనన

కవిరేవ విజానాతి కవేః కావ్యపరిశ్రమః
నహి వంధ్యా విజానాతి గుర్వీం ప్రసవవేదనామ్

అను నాభాషణము జగద్విదితమే గదా! దీనిలో అరవజాతీయము లెక్కుడుగా నున్నదట. దానంజేసి ద్రావిడ వీరవైష్ణవుడట ఒకనికి యితర భాషలు వచ్చియుండ కూడదా! (శ్రీ) శాస్త్రి గారు ఖడ్గతిక్కనలో మైదానమను హిందీమాట వాడినారు. దానంజేసి ఖడ్గతిక్కనను వ్రాసినది పీరు కారనవచ్చును గదా! అదియును ఆముక్తమాల్యద యుత్తమకావ్యము కాదట. ఉత్తమ కావ్యలక్షణములందులో యేమియు లేవట. పాపము! వారి కావ్యములు విమర్శనము లుత్తమశ్రేణిలో జేరునేమొ? వారికి ఆముక్తమాల్యదపై యంత యభి

కారమున్నదో నాకును వారికాముక్తమాల్యదపై నున్న యధికారముతో సమానాధికార మున్నది. ఆముక్తమాల్యద ఉత్తమకావ్యమే కాకపోయిన దానిపై నీ యవక తవక విమర్శన వ్రాయుటకు తగిన కారణమేమిటో యాలోచింప వలసియున్నది: పాపము శాస్త్రిలగారికి రాయలు స్వప్నమందగ పడి వారుల్లేఖించిన విషయము చెప్పరేమో! ఆనాడు శ్రీరాయలు వ్రాసిన గ్రంథమును నీ నాడుకూడ చదువబడుచు యింకను యిప్పటివరకు 500 ఏండ్లు దాటినను యుండుటే యే తద్గ్రంథ ప్రాశస్త్య మును తెలుపుచున్నది.

ఇంతకు కృష్ణదేవరాయ లాముక్తమాల్యద వ్రాసిరా యను వాగ్వాదము క్రీడాభిరామము వల్లభామాత్యుడిదా! శ్రీనాథునిదా యను వాగ్వా దమువలెనే బయలు దేరింది. ఇప్పు డల్లసానివాడు మనుచరిత్ర వ్రాసినదనుటకు ప్రబల సాక్ష్యమే మున్నది. కేవలము నమ్మికయే కదా! అట్టియెడ ప్రతివాడు వ్రాసిన ప్రబంధము వ్రాయులేదని చొక్క వక్కాణింప వచ్చును. ఇంకను శాస్త్రిగారు గ్రంథమంత నోజోగుణ భూయిష్ఠమునిరి. ఓజోగుణ

ఘ్రాయిష్ఠమనగ సంస్కృతపద సమాస ఘటితమట్టు సంస్కృత సమాస ఘటితములేని ఘట్టము లనేక ములు గలవు ఇది కేవల మసంబద్ధ వాదన. అందు కుదాహరణ మీ పద్యమును తిలకింపుడు.

ఉ॥ నేను మహామతి మధుర నీవ్వరయుంబున
జొచ్చి యుండు పాం
డీడుట నాణముల్ గెలిచి నించిన బ్రేలెడు
దుర్మదాంధులన్
పోడిమిమాన్చి మన్మహిమ ముల్ ప్రకటించిహ
రింపు శుల్కముల్
వాడునురోసినా డిహము వైష్ణవుగా నొన
రింపు సత్కృపన్.

దీనిలోని చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవా దము, యామునాచార్య చరిత్రము, ఆముక్తమా ల్యద చరిత్రములు ఖండకావ్యములని వచించి యుండిరి. మరొక విమర్శనమందు ఖండకావ్యము లందు రసముండదని వచించియున్నారు. పాపము శాంతించుగాక, శ్రీశాస్త్రులగారి ఖండకావ్యములు

నాకు వచించిన పలుకుల యన్వర్థాభిధానము
చేయుచున్నవేమొ? ఇవి ఖండకావ్యములు గావు.
పూర్వకవులు వాగ్దేవిదత్త వరప్రసాదములు. వానికి
గ్రంథము వ్రాయవలెనన్న యెక్కుడు కాల మవ
సరము లేదు. మొదటి ఘట్టము మూఢభక్తిని,
రెండవఘట్టము జ్ఞానసంబంధ భక్తిని, మూడవది
అనురాగ పూరితమగు భక్తిని తెల్పుటకు కవి
యీ కథల(గుచ్చి ప్రకృతగాథకు సంబంధము గూర్చి
ప్రౌఢ ప్రబంధరాజముగా సిద్ధము చేసినాడు.
వీరిపై నొకరు విమర్శనరాసిన కోపపడుదురు. వారు
తృణకంకణ విమర్శన వ్రాసినప్పుడు కవిభూషణ
ఆచార్య శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి మనస్త
త్వము గ్రహించి యూహింపజాల లేకపోయి
రేమొ! వీరిపై యీ విమర్శన వ్రాసినందుకు
నన్ను నింద సభలో 'బాగుగ వ్రాయుండి మా
బోటి వాండ్లపై మీరేనా వ్రెండవారు మేము
మీబోటి వారికి ప్రోత్సాహమిస్తామని' పలికి
నారు. అందుకు నేను "మీరింత ప్రోత్సాహమిస్తు
న్నారు కాబట్టి మీపై బాగుగ వ్రాసిదనని"
ప్రత్యుత్తర మొసంగితిని. వారు చెప్పినట్లుగానే
యీ సారి వారిపై నెక్కువగా వ్రాసినాను. ఇది

వారిని నిందించుటగాని వారి పాండిత్యమును ధిక్క-
రించుటగాదు. ఇది వారు వ్రాసిన విమర్శకు ప్రతి
విమర్శ. వారలు పండితప్రకాండులు. వారి పాండిత
మనన్య సామాన్యము, అసాధారణము, అపార
పారావారము. విమర్శకులందఱికి నిశ్చితాభిప్రాయ
ముండదేమొ? ఏలనన వారికి మొదటి యభిప్రా
యము మారి యీవిమర్శన వ్రాసిరని వ్యాస
ములో చెప్పిరి. రాయలు వ్రాసెననుట కింకొక
ప్రబల ప్రమాణ మేమనగా, శ్రీ రాయలకూతురు
తన గ్రంథమగు మారీచీ పరిణయమందలి
యీ పద్యమే

అకలుష మాధురీకలితమై యలసానికవీశుబోలె న
 న్నికబిగి ముక్కతిమ్మకవి
  లీలను ముద్దుగుబల్కు పాండురం
గకవిగతిన్ బదక్రమముగల్గు కవిత్వముతోడ విష్ణుచి
 త్తుకథ రచించు మజ్జనకు
  దోరపుబత్తి నుతించి మ్రొక్కెదన్.

[చూడు గొఱ్ఱెపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారి
"భట్టుమూర్తి రామరాజ భూషణుడా" యను
పుస్తకము 52 పేజీ]

3

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ఆంధ్రుడు.

సన్నిధానమువారి వ్యాసమువల్ల రాయలు కర్ణాటుఁడని తెలుచున్నది. మూలములో చోళ రాజని వున్నదట. కాని దీనిలో పాండ్యరాజని వున్నదట. దానికేమి, కవి రసానుగుణముగా నిచ్చవచ్చినట్లు మార్పుజేయవచ్చు; వారు ఖడ్గ శిక్షనలో జేసినట్లు. ఇది యిట్లుండ వారి ఆచార్యులవారును, గుంటూరు క్రైస్తవకళాశాలాంధ్రోపన్యాసకులునగు శ్రీ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులవారు హైదరాబాదాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వార్షికోత్సవమునకు విజయముజేసి ప్రసంగ వశమున ఆముక్తమాల్యదనుగూర్చి యిట్లనిరి:

“ఆముక్తమాల్యద వ్రాసినది కృష్ణదేవ రాయ కవిసార్వభౌముడే. ఇది నిర్వివాదాంశము. అది యినుపపెట్టెలో దాచపెట్టబడిన ధనము. దానిలోనున్న యలంకారములు, దానిలోని భావ గాంభీర్య మెచ్చటనులేదు. ఆంధ్రవాఙ్మయమందంత

ప్రౌఢప్రబంధము లేదని నొక్కి వక్కాణించు చున్నాను. దాని యర్థము విప్పిచెప్పువారు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తప్ప వేరొకరు లేరు. దాని ప్రౌఢిమ యిదమిత్థమని చెప్పనలవికాదు. దాని యర్థము విప్పిచెప్పువారలు యెన్నడు వత్తురో మనమీ కావ్యరసంబు గ్రోలుదుమో లేమో తెలియజాలమని తము విచారపూర్వకముగ యీవ వ్యాము ముగించిరి."

ఏది యెట్లున్నను ఆముక్తమాల్యద వ్రాసినది రాయలేనని ఘంటాపథంబుగా జెప్పగలను. పెద్దనగారు యిటువంటి గ్రంథము వ్రాయుటకు జన్మాంతరము తపస్సుచేయవలెను. పలాన పెద్దన ప్రవరాఖ్యునిగూర్చిన పద్యము రాయలు విష్ణుచిత్తునిగూర్చి చెప్పిన పద్యమును పోల్చిన దేలనదును. అదియునుంగాక వంశావతారవర్ణన పద్యములు కొన్ని మనువు ఆముక్తములలో నుండుటచే పెద్దన వ్రాసినదని చెప్పరాదు. తన ముద్దుకవి గనుక రాయలు యాతని వంశావతారవర్ణనా పద్యములు వ్రాసుకొని యుండవచ్చును.

ఇప్పుడు శ్రీ రాయ లాంధ్రుడా కర్ణాటుడా యని వాగ్వాదములు జరుగుచున్నవి. ఆతడాంధ్రుడు గీర్వాణాంధ్ర నికషోపలమగు ఆముక్తమాల్యద వ్రాయుటే ఆంధ్రుడని తెల్పుచున్నది. అతడు కర్ణాటుడైన "దేశభాషలందు తెనుగు లెస్స" యని స్వర్ణాక్షరములతో లిఖించడు. అతడు కర్ణాటభాషయందు వ్రాసిన గ్రంథము లేవియును లేవు. గీర్వాణమున నాతడు సత్యావధూప్రీణనము, మదాలసచరిత్ర, సకలకథాసార సంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణి, రసమంజరి, జాంబవతీ పరిణయములను వ్రాసెను. కాని యిప్పుడు జాంబవతీ పరిణయము, సకలకథాసార సంగ్రహములు మాత్రమే లభించినవి. వాటి ప్రశంస ప్రథమముననే చేసియుంటిని. అతడు కర్ణాట కవీశ్వరుల నాదరించిన నాతనికొక బిరుదముండెడిది. కాని యాంధ్రకవి కంఠీరవముల నాదరించుటచేత నాతని కాంధ్రభోజ బిరుద మొచ్చినది. ఆంధ్రభోజుడనగా కేవలము కవుల బోషించినందుకు కాదు. కాని, భోజుడు తన పాండిత్యము తెల్పుచు చంపూరామాయణమును వ్రాసెనుకదా! అనగా నీతడాంధ్రమున భోజునికి సంస్కృతమందెంతో

సాహితీపటిమ యుండెడిదో తద్వ్యతే రాయ లాంధ్ర మున నంత సాహితీపటిమ కేమియు దీసిపోని వాడని గూఢార్థము. దేశము కర్ణాటమై యుండవచ్చును కాని, యాతడు కార్ణాటుడు కాడు. విజయనగర సామ్రాజ్యము కర్నాటసామ్రాజ్యము కాదు. శ్రీనాథుడు "నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటక భాష" యనెను. దానిని జేసి అక్కిరాజు ఉమాకాంతవిద్యా శేఖరులు శ్రీనాథుని కర్నాటుడనెను. అతడు సంస్కృతము తెనుగు సమానముగా సమ్మిళితమైన భాషను కర్నాటభాష యనెను. కాని యాతడు కర్ణాటుడు కాడనియేనా వచించినది. ఈతడు కర్ణాటదేశమును కాదు నేలినది. గోదావరీ నదీ తీరము నుండి శ్రీరంగముదనుకనున్న దక్షిణ దేశమనబరగు విజయనగర సామ్రాజ్యమును "నా విష్ణుః పృథివీపతిః" యను నా భాషణమును సార్థకముచేయుచు నేలెను. ఈతని కులమును గురించికూడా వాదప్రతివాదములు కలవు. మరియు నాతని దాసీపుత్రుండందురు. కాని నాకుజూడ దాసీపుత్రుడైనను పూర్వజన్మ సంస్కార పూజవలన విష్ణుభక్తిపరుడై దివ మలంకరించెనని విష్ణుచిత్తీయము వ్రాయుటచే నెల్లరకు తెల్లమగుచున్నది.

4

ఆముక్తమాల్యద కథాసారము.

విష్ణుచిత్తునికథ.

వైజయంతములమించు ప్రాసాదములతో, చైత్రరథమునుమించు రమణీయోద్యాన వనములతో, ద్రావిడాంగనల చతుర పరిహాస విలాసోక్తులచే, లక్ష్మీనారాయణుని యపూర్వమగు కోవెలతో, విద్వాంసులైన స్త్రీలతో, వారనారీ జనంబుల విలాసములచే, రమణీయ మధుర సుగంధ పుపరటులతో, పోకప్రూకులచే తియ్యని మాకంద ములచే, కోవెలలో ప్రతిసాయంకాలము వాయించబడు పటపటాత్కారంబు భేరీనినాదములతో, అతిథి సత్కార పూజాసక్తులగు భాగవతోత్తములచే శ్రీ విలిబుత్తూరు సెలంగు చుండెను. ఆ విలిబుత్తూదిలో, ద్వయపద్మ పద్మవదనుండును, అద్వంద్వుండును, అన్వర్థాభిధానుండును, చందోబృందతదంత వాశ పఠనా సంజాత పజ్జన్య నిష్పంద ద్వైతసుసంవిదాలయుడును, నిష్ఠాగరిష్ఠుండగు విష్ణుచిత్తుడను వైష్ణవోత్తముడు నివసించు చుండెను. అతడు

శ్రీరంగేశ్వర పాదారవింద కందళితాంతరంగుండునై యుండెను. ఆ భాగవతోత్తముడు హిమాచల మలయాచలములకు పోవు బ్రాహ్మణులకు "అభ్యాగతః స్వయం విష్ణుః" అను ఆచార్య న్యాయమును చేసి, తలంటుక స్నానమాచరించుటకై సున్ని, యుప్పపిండుల నిచ్చుచు, పెరుగు, పాలు, ఘృతము నీరు మజ్జిగ వడియములతో, బుడమ వరుగులతో చెవులలో పొగరెక్కు చిమ్మరేగెడి అరవచారులతో పోరిలి ళంగాయలతో, యవ్వారిగాంగ, సంతుష్ట మృష్టాన్నల జేయుచు వా ర ల యమందానంద సాగర పంకనిర్మగ్నుల జేయుచు నాగేంద్రశయాను దివ్యప్రబంధ సంధాన ధ్యానములతో పాపపరిహార మొనర్చుచుచు తనకు పెరియాళ్వారను నామము సార్థకము చేసికొను చుండెను.

ఇట్లుండ వప్రస్థలీ చుంబితాంబరమైన ప్రాకారములతోడను, దివ్యాంగనల ధిక్కరించు లలితాంగీమణీ రత్నములతోడను, నర్మమర్మగర్భ మాటలాడు పుష్పలావికలతోడను, కుబేరుని ధిక్కరించు వైశ్యశిఖామణులతోడను, మేఘరంజి నాలాపన సేయగల సంగీత విద్వాంసులతోడను, సాంద్ర

నాఘురియగు దక్షిణ మధుర యేలుచుండెను. ఆ ధరణీస్థలి నేలు క్ష్మాపాలచంద్రుడు మత్స్యధ్వజుడు "రాజానాం బహువల్లభా" యను వాక్యమును ప్రతిపదసార్థకము సేయుచు కేవలము విషయసుఖా స్వాదలోలత్వ స్వాంతుడై భట:కర కరవిలసిత అసి త్రోత్పల వనవాటిలో దిమ్మరుదేటియగు లక్ష్మిని కైవసము గావించుకొనుచు కాలము గడుపుచుండెను. ఇట్లుండ నొక్కనాడు దేశాటనము జేసిన బ్రాహ్మణుండొకడు "దేశాటనమ్ పండితమిత్రతా" యను శాస్త్రప్రమాణమువలన రాజు భోగినికడ కేగుచుండ

......నెలక్ చతుర్ద్వయి నివృత్తి దినాళికి......

అను పద్యము చదివెను. దీనినివిని యా నృపాల శేఖరుడు మనంబున భయమంది భోగినికడ కేగుట మాని గృహంబు కేగె. మరునాడు తన కొలువు కూటమందుగల నిఖిలమత విద్వాంసులను పిలిచి "మీ మీ శాస్త్రంబులలో నెవ్వడు మోక్షంబొలయించునో" నిశ్చయించిన వానికి వరశుల్కమిత్తునని వరాలసంచిని వ్రేలాడగట్టెను. సభలో కొందఱు యింద్రుడని, కొందఱు చంద్రుడని, కొందరు

అగ్నియని పిలుచుండ శ్రీమన్నారాయణుండు విష్ణుచిత్తునకు సాక్షాత్కరించి భక్తశిరోమణీ! పాండ్యరాజు మోక్షార్థియై యున్నాడు. ఆ వాదమందు నీవరిగి శ్రీసర్వేశ్వరు డొక్కడే సత్యమని తెల్పుమని కోరిన యాతడక్షయ్యంబగు భక్తిదోలకాడ భక్తవత్సలా! నాకు శాస్త్రపరిచయమా నాస్తి, జ్ఞానలవ దుర్విదగ్ధుడను. మీకు స్నానార్థము నీరు తెచ్చుటయో, మీ దేవాలయమూడ్చుటయో తప్ప యితర కైంకర్యంబులు సేయనోపనట్టి నే నెవ్విధమున వాదము గెల్తును. యింకెవ్వరినైన యీ కార్యమునకు నియోగింపుడు. బ్రహ్మపాలశ్రేష్ఠుని యాస్థానమందజయము గల్గిన నయశంబులీకుగావా యని. నీవయేగుము, జయమ్మగును. శ్రీమన్నారాయణుడే సత్యమని చెప్పుమని తెల్పి పురికొల్పి భక్తశిఖామణీ మద్భక్తుల నాదరించుట మద్ధర్మముగదా యనిన నాతడా దేవుని యాదేశానుసారము మత్స్యధ్వజుని యాస్థానమున కరిగెను.

యట్లాస్థాన మండపముజొచ్చి తత్పాండ్య మత్స్యధ్వజుని యతిథి సత్కారమునకు పాత్రుడై

రాజదత్త వరస్వర్ణ రత్నపీఠస్థుఁడై "సర్వం విష్ణుమయమ్ జగత్" యను శ్రుతివాక్యము నాధారముగ జేసికొని యన్యమత నిరసనగావించి శ్రీమన్నారాయణుఁడే సత్యము సర్వము మిథ్యయని "ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాఽపహతపాప్మా దేవ దివ్యో దేవఏకోనారాయణో హరిః" యను నుపనిషద్వాక్యంబు ప్రమాణముఁజూపి వైష్ణవమత స్థాపన చేసి విష్ణుభక్తి నిచాటు గాథ వేఱొంకుగల దాలకింపుఁడని యిట్లని వచింప మొదలిడెను.

ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము.

పూర్వము నిమివంశాలంకారుఁడగు ధర్మజుఁడను స్వధ్వజునికి కృతధ్వజుఁడను, మితధ్వజుఁడను ఇద్దఱు తనూభవు లుండిరి. వారిలో మొదటి వానికి బ్రహ్మజ్ఞానియగు కేశిధ్వజుఁడును రెండవ ఖాండిక్యుఁడను కర్మకాండుఁడును కల్గిరి. వీరొండొరులు రాజ్యమునకై పెక్కుదినములు జనభయంకరములైన సమర మొనర్చిరి. తుదకు ఖాండిక్యుఁడు కేశి

ధ్వజుఁడోడి పారిపోయి గుడిసెలో నివసించు చుండెను. కేశిధ్వజుడు తుదకు రెండు రాజ్యములు తనకే చేరగా సంసార సాగర తాపత్రియ ఘోషల నుండి విముక్తుడగు నిమిత్తంబున నొక జ్ఞంబు సెయంగ సమకట్టియుండగా యజ్ఞధేనువు యజ్ఞ శాలనుండి యడవిలో గడ్డిమేయుచు పులితోకను దాటి దానిగని వెఱగంది యఱచుచు దాగెను. అంత నా కంఠీరవము భయంకరారావ మొందు నల్ల యచ్చట పసువులకాపరి త్రెళ్ళి నేలబడెను. అంత నా శార్దూలము మొదవును లాగుకొని గుహలోని కీడ్చుకపోయె. ఇట్లుండ నా పొలము కాపులు కోలా హలము సలుప వెఱగంది ఆ పులి నా గవిని వదలి పారిపోయె. యజ్ఞగవి వ్యాఘ్రిభక్షమైనందులకు కేశిధ్వజుడు ప్రాయశ్చిత్తంబడుగ ఋత్విక్కులం దెవరకు తెలియకసిరి. శునకముని ఖాండిక్యుని యడుగుమనెను. అంత నా కేశిధ్వజు డో మునీంద్రా నాతడు నన్ను చంపెనా నాకు క్రితు ఫలము దక్కును. సాధుత్వముచే ప్రాయశ్చిత్తము తెల్పెనా నా క్రతువు సంపూర్ణముగ నెఱవేఱును. ఎట్టులయి నను మంచిదే అతనివద్ద కేగెదను. అతని ప్రశాంత వేషమునుగాంచి ఖాండిక్యుడో దుష్టుడా ధనధాన్యా

దుల హరించి మరల నన్నుజంప ప్రశాంత వేషము
ధరించి వచ్చితివా యనెను. అందులకు కేశిధ్వజుడు
తాను వచ్చిన నిమిత్తంబు తెల్ప నాతని ప్రజలంతయు
"హాంథవైరి ప్రమోత్తాను కృత్వైవ కునసమ్
సుఖమ్" కావున యాతని జంపుమని వేనోళ్ళ పలి
కిరి. కేశిధ్వజు "డన్యనా శరణం నాస్తి త్వమేవ
శరణం మమా" యనెను. అంతట ఖాండిక్యుడు
"బద్ధాంజలి పుటదీనుఁ గుర్విద్రుండై శరణుజొరగ
గూల్చుట కడుగీ డుద్ధత పరలోకాజ్ఞున బుద్ధి" కను
కణ్వమహాముని వాక్యమును జేసి తత్కేశిధ్వజాగమ
నంబునకుగల నిమిత్తంబు చిత్తంబునందరసి తగు
ప్రాయశ్చిత్తము తెలుప నాతడును క్రతువు నొనర్చి
కృతకృత్యుడయ్యె. ఇట్లొనరించి ఖాండిక్యునియొద్ద కేగి
ఆచార్యవర్యా మీకు గురుదక్షిణ యిచ్చుకొరకై
యేను దెంచితి వలసిన దడుగుమనిన తత్ఖాండిక్యుడు
నిఖిల జలధి వేలావలయితమగు రాజ్యము నాకు
వలదు. కాని సంసార పారావారతీరంబు జేరు
మార్గం బుపదేశింపుమనిన శ్రీమన్నారాయణుని
ప్రార్థింపుమని చెప్పె. తదనంతరంబ నా ఖాండి
క్యుడు విష్ణుపాసింప తపోవనంబు కరిగెనని పాండ్య
రాజుకు చెప్పి విష్ణుచిత్తుడు శ్రీమన్నారాయణుడే

నుపాస్యుడని బోధించినంత నాతడందుల కియ్య కొనిన మరుక్షణమే వరాలసంచి నేలగూలెను. ప్రతి వాదులందఱు విస్మయావిష్ట చిత్తులైరి. రాజు విష్ణు చిత్తుని సామర్థ్యమునకు భగవన్మహిమంబు కచ్చె రువొంది యాతని భద్రగజారూఢునిజేసి యుత్స వము జేసెను.

దేవతలు పుష్పవర్షముల గురిపించిరి. విష్ణు చిత్తుని జయమునకు దేవతలు బళిబళి యనిరి. యతులు వైష్ణవ మత స్థాపన యయ్యెననిరి. పాండ్యుడు విష్ణుచిత్తుని భద్రగజారూఢునిజేసి శ్రీ విల్లిబుత్తూరులో దిగవిడిచి రమ్మనటయు వారు తదాజ్ఞాపాలన గావింప విష్ణుచిత్తుడు స్వనగరంబు జేరుమార్గమధ్యంబున విష్ణుచిత్తునకు లక్ష్మీశ్వరుండు సాక్షాత్కరించిన ప్రత్యక్షంబైన పరమేశ్వరున కక్ష య్యంబగు భక్తితో స్తుతింప హర్షతరంగికస్వాం తాంతఃకరణుడై భక్తవరా ! నీవుగెల్చిన వరాల సంచి నిటుతెమ్మని దీసికొని తిరోహితుడయ్యెను. విష్ణుచిత్తుడును స్వనగరంబున కరిగి తొంటికంటె యొక్కువ భక్తిపరుడై వుండె. ఇట్లుండ నొక్క నాడు మధ్యాహ్నసమయ మాలికా సమారోపణా

నంతరమున మందిరమునకు బోవుచుండ మందస్మిత సుందర వదనారవిందుడై వీక్షించి యయ్యరవింద నందనుండు శతపత్ర నిలయ కిట్లనియె. ఈ విష్ణుచిత్తుడు యామునాచార్యు లొక్క రేసుమీ యనగ యా కాంత మనోహరా! యా యామునాచార్యు లెవరో యెఱింగింప వలయుననుటయు శ్రీహరి కరుణాయత్త చిత్తుడై యిట్లు సెప్పదొడగె.

యామునాచార్య చరిత్రము.

మద్భక్తుడగు యామునాచార్యు డొకడుండెను. ఆతడు బాల్యమందె అష్టాదశ విద్యలందసమాన పాండిత్యంబు గడించె. ఇట్లుండ పాండ్య రాజొకండు యీ మత్స్యధ్వజునకు పూర్వుడు గలడు. యింతే, యాతని దురంతం బింతింతని నుతింప శక్యముగాదు. ఆతడు శివభక్తిపరుడు. మద్భక్తుల నాదరింపడు, శివభక్తులకే యగ్రహారము లిచ్చును. ఇంక, నాతని యర్ధాంగలక్ష్మి మద్భక్తురాలు. ఎప్పుడు నప్పడతి మత్కథల

నుత్కంఠతో వినుచు కాలము పుచ్చుచుండెను. ఇట్లుండ నేను యామునాచార్యుని యీ సతీమణి ద్వారా సభామంటపంబు ప్రాప్తించి వైష్ణవమత స్థాపన చేయుమని చెప్పి పంపితిని. మదాజ్ఞాను వర్తియై యామెను చేరబోయి శివభక్తుల గెల్తునని శపథము చేసెను. అంత నక్కాంత మదింతింత ఝంకుచు నాథునొద్దకేగి గలతెఱంగెఱింగించిన వెఱ గంది సద్ధగణీరమణి డెట్టకేలకు సమ్మతించెను. యామునాచార్యుడు సభకరుగు సమయమున రాణి వృక్ష మొక్కటియె సాక్ష్యముగా నుండెను. యామునుడు "శూన్యహస్తేన నోపేయా ద్రాజానం దైవతం గురుమ్" అను స్మృతి వాక్యంబు ప్రమాణముగ జేసి పాండ్యరాజు సభాస్థలి ప్రాప్తించి యజ్ఞోపవీత మర్పించి కూర్చుండెను. అప్పుడు పాండ్యరాజు సతీమణితో నిట్లనెను. ఉవిదా! నీ మతస్థుడోడెనేని శివలింగములు కట్టుకోవలె. మా మతస్థుడోడిన మురఘస్మర భక్తాంకితుడనై యర్ధ రాజ్య మొసగగలనని ప్రతిజ్ఞ చేసికొనిరి. యాముని గాంచి చిన్నవాడవు నీకు వాదనైపుణి తెలియునుగా యని యడిగెను. అంత నాతడో నృపాలా శ్రీవిష్ణు యాదేశానుసార మరుదెందితి యొకవేళ

విష్ణువే యపజయము గల్పించినయెడల నేనేమి చేయులేను. నేనేమి నీవద్ద ధనముకై వాదమిషంబున రాలేదు. నేనోడిన అమ్మదెచ్చిన విద్వాంసుడనవద్దు అని పలుమాఱులు విన్నవించి వాదసరణిలో యన్యమత ఖండనగావించి స్వమ స్థాపనజేసి యా రాజసాంద్రుని వైష్ణవునిగజేసి యర్ధరాజ్యము పొంది రాజు చెల్లెలిని వివాహమాడి కేవలము విషయ సుఖాస్వాద లోలుతస్వాంతుడై యుండెను. అతడు దిగ్విజయము చేసియుండెను. నేను కలలో కనబడిన క్షణమే మేల్కాంచి తపోవనంబున కరిగి శ్రీరంగేశ్వరుని గొల్చెను.

ఆముక్తమాల్యద చరిత్రము.

ఒకనాడు విష్ణుచిత్తుడు విశాలమైన వృక్షవాటికలో నొక తెల్లతామర కొలనుచెంత తులసితోటచెంత చెట్లనీడల ప్రతిబింబముచేత పచ్చరాళ్ళవేదిక యొప్పారు పాలగచ్చు తిన్నియపైన నొక చిన్నినాడు నిసుగును సద్యోఃదళిత పద్మరాగాంకూ

రములగు వర్ణములగు నరకాళ్లును చేతులును మోవి
యునుంగల దానిని గాంచెను. ఆ శిశువును గాంచి
యాశ్చర్యమొంది చెంతకేగి యా కోమలి కోమ
లత్వ(ము) మేనివన్నెను, శుభలక్షణ సముదాయము
కొంతసేపు తెప్పవాల్చక సస్పృహబోణిని పరికించి
సంతసమొంది అహాహా! ఏమిది నా పూర్వపుణ్యా
దినము నేను బిడ్డలులేని వాడనని నా మీద కరు
ణించి నారాయణుడు కూతుగ నిచ్చెనని తలంచి
ముదమేపారగ తన తొయ్యలికివ్వ నయ్యలవేణి
నెయ్యంపుకూతుగ బెంచుచుండె. ఇట్లు దినదిన
ప్రవర్ధమానయగు నబ్బాలికారత్నంబు యవ్వన
వతియై భగవంతునియందు కందర్పబాణుని నిశిత
శరపరంపరలకు లక్ష్యమగుచు శ్రీపతినిగూర్చిన
పాటలను చర్యలను లక్ష్మీకల్యాణముల గాంచుచు
సంతసించుచు తా నా విష్ణువును పరిణయమాడి
యాతనితో కుసుమాస్త్రకేలిని దేలుటెన్నడోయని
చాతకంబు మేఘాగమంబు కరణి వేచియుండె.
అదియునుగాక దుర్భర మనోజ విపాక వేదనానల
దందహ్యమానయగుచు కాలము గడుపుచుండెను.
జనకుడు కట్టినమాలికల తాను ధరించి తన ప్రతి
బింబము సూచుచు యానందించు చుండె. విష్ణుచి

త్తుఁడు మాలికల ధరించుచున్నదని యెఱుగక యే
స్వామి కర్పించె. ఒక్క నాఁడామె యిట్లు విరహ
వేదనానలమందు దందహ్యమానయగు తెఱంగంత
యెఱింగి వెఱగంది స్వామికి గల తెఱంగెఱింగించిన
యయ్యరవింద నందనుండు సుందరవదనారవిందుఁడై
యిట్లుపదేశించె.

చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము

నా భక్తుఁడు మాల దాసరి యుండెను.
వాడు పూర్వము వామనావతారమున నే వసించి
యున్న పుణ్యనివాసంబుకుఁబోయి మూఁడామడల
దూరమందున్న నొక గ్రామము కరుగుచుండి నివ
సించుచుండి ప్రతిదినము బ్రాహ్మణముహూర్తం
బున యిచ్చటికివచ్చి నా స్తోత్రములను (కురుగడి)
కైశికిరాగమున పాడుచుండెడి వాడు. మత్ప్రీతి
కొఱకు తనకు నిర్దేశింపఁబడిన జాతిధర్మంబు నాచ
రించు చుండెను. ఒకనాఁడా దాసరి యర్ధరాత్రి
మున చెంత నొకయింట పిల్లిచోరగా దానికి గృక

కాకము కూయగా మాతలకు వేగుకూతయని తల
చినవాడై లేచి వెంటనే నన్ను బాడుటకు వచ్చుచు
దారిలో కొన్ని కంటక భరితములైన మార్గముల
దాటి పోవుచుండెను. ఆ విష్ణుభక్తుడట్లు పోవుచుం
డగా నాతనికొక పెద్దమఱ్ఱి గాన్పించె. దానికి
రెండేసి క్రోశముల నిడివిగల యూడలు దిగియుం
డెను. వాని పై భాగములనిండి కొమ్మలు మొలిచి
నవి. ఆ కొమ్మలలోనుండి కొమ్మలు మొలిచి యుండి
నవి. గాలివల్ల ఆ వృక్షపాకులలోని గీరలు నా దగ్గి
రకు రాకుడు, నాలో బ్రహ్మరాక్షసు డున్నాడు
యని నివారించుచున్నదోయిన నొప్పుచుండెను.
ఆ దాసరి ఆ చెట్టునకు సమీపింప ఒక బ్రహ్మరాక్ష
సుడు కాన్పించెను. ఆ బ్రహ్మరాక్షసుడు మాల
దాసరిని పోకుము. నిలుపుము నిన్ను చిత్రవధ చేతు
ననెను. ఆతనిజంప నుంకించుచున్న బ్రహ్మరాక్ష
సునిగని ఓయీ! నిన్ననిమిషులైన గెల్వజాలరు
నీవు నన్ను చంపుట మంచిదే. చంపిన యీ చం
డాలజన్మ తొలగును వైకుంఠప్రాప్తమగును. నే
నొక అనిమిషుని యగుదును. అందులకా బ్రహ్మ
రాక్షసు డో మాతంగీ! అసురులు చెడ్డవారట,
పలన "ప్రథమాం పిబ తేపహ్నా యను" శాస్త్ర

వాక్య మెఱుంగవా! ఓయీ బ్రహ్మరాక్షసుడా నీకు నా దేహమీయక మానను కాని నేను ప్రతి దినము నాచరించు వ్రతమొండు గలదు. దాని పేరు సఖ్యం సాప్తపదీన అన, నాతడు నీవు మోస గాడవు తప్పించుక పోజూచుచుంటివన మాలదాసరి యిట్లనెను.

ఉ॥ ఎవ్వనిజూడ్కిచేసి జనియించు జగంబు వ
సించు నిజ్జగం
బెవ్వనియందుడిందు మఱియెవ్వనియందిది
యట్టి విష్ణువో
విన్వల నొక్క వేల్పు గణియించిన పాతకి
నౌదు నేను నే
నెవ్విధినైన నిన్నడియనేనియన న్వని
బంధ మూడ్చెనక్.

అంత నా దాసరి విష్ణుభక్తి సంకీర్తన గావించి మరల నా రాక్షసునొద్దకరుగ యతడు సంతసించి మాతంగుని కిట్లనియె.

ఓ మహాత్మా నీకెన యెవ్వరు? నీవు మధుర మయిన హరిస్తోత్ర గానతరంగభంగికలవలన సంసార

సాగరంబు దాటుచున్నడవు "ధన్యోస్మి" యని
యాతనిని గౌగలించుకొనెను. అంత మాలదాస
రి మహాత్మా! నా దేహమర్పించుచుండ నీవేల
గైకొనవైన యాదృచ్ఛిక రత్నకాంతి సంతుష్టాంతః
రంగుడై నేను పరిమాణము తీసి ప్రీతికిలినా నీవంటి
భాగవతోత్తముల జంపిన నాకేమి యబ్బు. నేను
ఘటాకర్ణునికంటె నెక్కువ పాపమాచరించ లేదు.
నా చరిత్ర మిట్లని చెప్పమొదలిడెను.

బ్రహ్మరాక్షసుని పూర్వవృత్తాంతము

పూర్వజన్మమున చోళదేశమునందొక
యూరిలో యుంటిని. నాశాస్త్రపాండిత్యముచే తార్కి-
కుల గెల్చుచుంటిని. శాస్త్రక్రియా నిపుణులై పౌర
పాట్లు బయటవేయుచు స్మార్తకర్తల ప్రయోక్తలు
ఖండిన కారికా పుస్తకములు విప్పగానే పరిహాసము
చేయుచుంటిని. విద్వాంసులు గ్రంథపరిచయమును
శిల్పవిధానమున నవమానపరచుచుంటిని. ఇన్నడ
వడిం ప్రభిన్నగండంబగు వేదండంబువోలె యల్ప

విశ్వాసఘాతుకుడవు మునువవేరని వేసంబునగల రెడ్డి యనుబోలె, నచ్చుదువుచేత బ్రహ్మాండమైన పెద్దల జెకి వెళ్ళినియు సరదైనినియు సరిపోయి జయిం చితినియు అబద్ధంబులాడి చిల్లరపరిభవుల జయిం చుచుండి దీక్షితులఁజూచి యిచ్చవాడవు దరిద్ర భిక్షార్థినై మధురకాంబోయి సప్పరంబున నానా దుర్గధముల ధనము సమార్జించి కోమటియొద్ద దాఁకిపెట్టి యింకొక యూరికేఁగదలచి యా ధన మును గైకొంటి. నాదిగవాడంలో గ్రొత్త చెప్పల జోడుకొని నాకెప్పటించి పెరిగిన గడ్డంబును మీసం బును దిగగొరిగి ప్రయాణముసాగింప దలచ నొక దొంగ మా ప్రయాణమెఱిఁగి మా గుంపులో చేరి యాండ్రజెవిని పెడమార్గమున నడిపింప మొదలిడెను. ఇట్లు పోగుపోయి సెలయేరులోనికి తీసుక వెళ్లెగ. దొంగలువచ్చి మీకు మీ ధనములు సమస్తేని యిప్పించును సంహరింపమని. వారట్లు దోచుకొను చుండగ నేను పిక్కబలముజూపి పాఱిపోవుచుంటిని. ఇంతలో నన్నెఱిఁగిన మొకటి దొంగవాడొకడు నన్ను వెంటాడి మర్ధనమంతయు హరించి నన్ను దెబ్బలు నుంకించి చావమోదుచుండగా బాట సారుల గుంపొకటి యరుదెంచెను. వాడు కొట్టిన

దెబ్బలకు మిక్కిలి గాయపడితిని. ఇంతలో గో బిడారులలో నా యిల్లాలి బంధుగుడొకండు వాడు కల్లకి తీసుకవచ్చి దానిలో నన్ను పెట్టి దీసుకపోవు చుండ యాతనికి దాహమైనకతన నీరు దావిబో యెను. అంతలో నే చనిపోతిని. అంతలోనే నాకీ రూపు వచ్చెనను ముహూర్తముననే నాతడు సోమ శర్మ యను బ్రాహ్మణోత్తము డయ్యెనని భగవంతుడు విష్ణుచిత్తునకుచెప్పి నీ యాడునిసుగు ఆముక్తమాల్యద, ఆమె శ్రీరంగేశ్వరుని వలచియున్నది. ఆమెను శ్రీరంగనివాసస్థుడగు నా శ్రీరంగేశ్వరున కర్పింపుమని తిరోహితుడయ్యెను.

స్వామి యాజ్ఞానుసారము కూతును వెంట బెట్టుకొని విష్ణుచిత్తుడు శ్రీరంగమునకరిగి యాకోవెలయందు స్వామికి కైంకర్యములు సేయ నియోగించెను. అంత నొక్కనాడు భగవంతుడామెను 'కామాంధోపి నపశ్యతి' మరియు 'కామాతురాణాం నలజ్జా నభయం' కావున యా భగవంతుడు అముక్తమాల్యద రూపవిభవ చిత్తవిభ్రమాది సౌశీల్యంబులకు మనంబెంకయు చలింప చక్కెరవింటివాని శరపరంపరల కాగలేక తనలో

నైక్యము చేసుకొనియెను. అప్పు డీ విషయమెఱిగి విష్ణుచిత్తుడు చీవాట్లుపెట్టెను. అప్పు డా భగవంతుడు సంతసమంది ఆముక్తమాల్యదను పరిణయ మాడుటకు సమ్మతించెను. అప్పుడు విష్ణుచిత్తుడు తనయతోగూడ శ్రీవిలిబుత్తూరు కరిగి తరలివచ్చిన బృందారక బృందంబులకు తగు సన్మానంబుగావించి విశేష వైభవములతో తనయకు వివాహము గావించెను. భగవంతుడుకూడ "మాంగల్య తంతు నానేన" యని నామెకు మంగళసూత్రముగట్టి వివాహము చేసుకొని సుఖంబున నుండెను.

5

మాతృకకు-దీనికి మార్పులు

ఆముక్తమాల్యద యితివృత్తము, ద్రవిడ వాఙ్మయమునుండి గ్రహింపబడినది. ఏలనన కళా ప్రపూర్ణ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు సంజీవనీ వ్యాఖ్యలో

ఉ॥ వ్రాసితిమున్ ప్రతాపరుకథ పండితమానుల గుండెనీరుగా, వ్రాసితి వెన్క నయ్యుషవివాహము సిద్ధ సుధా ప్రవాహమున్,
వేసరకాంధ్ర నైషధము విప్పినిధుల్ నెఱచూఱ లిచ్చితిన్ జేసితినిష్ఠ తత్పరత సేవలు "చూడుకుడుత్త దేనికిన్"

అని వ్రాసెను. ఆముక్తమాల్యద చరిత్రము పెరియాళ్వారు చరిత్ర ద్రవిడ వాఙ్మయమునుండి గ్రహింపబడియెనని తేలుచున్నది. దీనిలోని పెరియాళ్వారు చరిత్రము శూడుకొడుత్త నాంచియారు వైభవమునుండి అరవవాఙ్మయములోనుండి గ్రహింపబడె. దీనికి నంబూరి కేశవయ్యంగారు (పన్నిద్దరాళ్వారు చరిత్రను) ఆచార్య సూక్తిముక్తావళి యను పేర యాంధ్రీకరించెను. యామునాచార్యచరిత్రము, ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదములు సంస్కృత విష్ణుపురాణమునుండి గ్రహించి యలతిమార్పులు గావించి రసానుగుణముగ వాక్చమత్కృతిచే వ్రాసెను. చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము వరాహపురాణాంతర్గత మైనకథ. నంబూరి కేశవయ్యంగారు ఆచార్య సూక్తిముక్తావళిలో పెరియాళ్వారు చరిత్ర

9 పద్యములలో కలదు. ఆముక్తమాల్యద దానిలో 24 పద్యములు కలదు. ఇవియే దీనికి మాతృకలు. ఆముక్తమాల్యదను యీ క్రిందిఘట్ట ములలోనికి విభజింపవచ్చును.

1. విష్ణుచిత్తుని కథ.
2. ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము.
3. యామునాచార్య చరిత్రము.
4. చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము.
5. ఆముక్తమాల్యద చరిత్రము.

వీటి నన్నింటినిగుచ్చి, తన వాగ్విశేష రచనాచాతుర్యమేపారగ, రసానుకూలముగ వసంత వర్ష శరదృతువుల వర్ణనలపెంచి, రాజనీతి యను పేరిట 84 పద్యములతో నాటికాలపు రాజనీతిని దేశ కాలానుసారముగా వర్ణించి, యేడాశ్వాస ములుగల ప్రబంధముగ గీర్వాణాంధ్రనికషోపలమ యనగ విద్వన్మణులు స్తుతింపపూరించెను. మాతృ కకు అముక్తమాల్యదకుగల మార్పులు రసానీరస ములకొంత చర్చింతము. మొదటి రెండవ ఘట్ట ములుకాక మిగిలిన మూడు ఘట్టములుగ్రుచ్చి

గ్రంథము పూర్తి చేయుటలో రాయలు తనకొక లక్ష్యము పెట్టుకొన్నాడు. ఈ ప్రచారమంతయు భక్తిమయమే కదా.

దీనిలో మూడు విధములగు భక్తి గలదు. యామునాచార్యునిది జ్ఞానసంబంధమగు భక్తి. బ్రహ్మ రాక్షసునిది మూఢభక్తి. ఆముక్తమాల్యదది అనురాగపూరితమగు భక్తి. కవితాకన్యక వశ్యంబగు భావ, వస్తు, రచనలలో భావమునకు భాషకు నెక్కువ ప్రాముఖ్యమిచ్చెను.

నంబూరి కేశవయ్యంగారు రచించిన ఆచార్య సూక్తిముక్తావళి(ఆఱవశూడుకొడుత్తాళ్) కాంధ్రానువాదము. అందులో పురవర్ణన మొక్క పదములో చేసెను. పురము పేరు పేర్కొనలేదు. కాని శ్రీరాయలు విలిబుత్తూరని నామమిడి దానిని 26 పద్యములలో రచించెను.

సీ॥ శ్రీమదంగోపాంగ శీర్షాన్విత మ్నాయ
విద్వత్ప్రసాహస్రి విలసితంబు
కమనీయరత్న సంకలిత కాంచనసౌధ
మందిర ప్రాసాద సుందరంబు

పటహ కాహళశంఖ భవ్యభేరీ వేణు
వీణామృదంగా నిస్సాణరవము

ఫలపుష్ప పల్లవ భవనముల తరుపక్షి
కలకంఠ శారికా కలరవంబు

రమ్య హర్మ్యాదిశోభిత రాజహంస
జాతిమనోహర పతిదేవతాంగనాఢ్య
మగుధన్వ పురీరత్నమును గనిచి
వాదిభీకర గురుడనె మోదమలర.

విష్ణుచిత్తుని వర్ణన గనుడు. ఆచార్య సూక్తి
ముక్తావళి.

సీ॥ ఆ పట్టణమునందు, శ్రీపతిభక్తుండు
పరమ వైదికుడ నే బ్రాహ్మణునకు

మహనీయమగు జ్యేష్ఠ, మాసమునందున
స్వాతి తారయందు సకల వేద

మయుడైన శ్రీగరుత్మంతుని యంశము
చే బుట్టె నే విష్ణుచిత్తసూరి

అమ్మహానుభావుడు పరిష్కారమని పోలిక
జన్మ వైష్ణవుడయ్యె శౌరికృపను

అట్టి భట్టనాథుండు హరికి శేష
శేషతా కృత్యములందు శ్రేష్ఠమైన
దాస్య మెయ్యదియని మదిదలంచెనుచూ
వాది భీకర గురుడనె మోదమలర.

1. దీనికి లలితోద్యాన పరంపరా పికశుకా యను పద్యము.

2. దీనికి " సాయం కాలమునన్ మురజిత్ " యను పద్యము.

3. దీనికి "సారది సాన్నియలం" అనుపద్యము.

ఇంకను నాటి యాచార వ్యవహారములు ప్రతిబింబించునట్లు వర్ణన చేసెను. మూలము కన్న యెంత మెరుగుపెట్టెనో గుర్తించి యానందింపుడు.

దీని నాముక్తమాల్యదలో రాయలు

శా॥ అంచుంచున్ ద్వయపద్మపద్మ పదముండ
ద్వంద్వ దశాంత యో

గాంధూరాబ్ధ నానాద్విషద్విరదపు దర్పోద్ధతాభి
ధానంబందు
ఛందో బృంహితదంత వాగపరనా సంజాత
తేజోజ్జ్వల ని
ష్పందద్యుత్ సుసంగీదాలయము గిష్ఠ న్వి
ఘ్నుడు చిత్రాంకగన్.

ఎంత భాషాపాండిత్యముతో వర్ణించెనో గనుము. రాయలు వ్రాయుటేదను వారికి పెద్దన "ఆపురి బాయకుండు" యను పద్యముతో బోల్చిన యెవరు వ్రాసినది తెలియగలదు.

శ్రీ రాముల పాండిత్యము వర్ణనాతీతము. ఇతడు మహా విలంబీనపుడు విష్ణుచిత్తుని నేగాక యీతని గుణగణాములు, యీతని యింటిదృశ్యముల రీ పద్య ములలో వర్ణించెను ఈతని యింటి పావనతె ట్లు వర్ణించెనో పరికింపుము.

శా॥ ఆనిష్ఠాసిధి గేహసీను నమరే
యూరించిన్ ప్రేమాయు నెం
తే నాగేంద్రశయాను పుణ్య
కథలున్ దివ్యప్రబంధానసం

ధానస్థానము నాస్తి శాక
బహులతా నాస్త్యుష్ణతా నాస్త్యపూ
పో నాస్త్యోదన సౌష్ఠవమ్ము
కృపయాభోక్తవ్యమన్నాత్మటలుక్ ॥

మూలములో మధురాపుర వర్ణన లేదు. ఈ కవి కత్పురవర్ణనము పుష్పలావికాదుల సర్వగర్భంపు వాక్యములతో కొర పద్యములతో పూర్తి చేసెను. ఈ మధురానగర వ్యాఖ్యానాలుకు వెల్లక రాముడని కలదు. కాని మహాప్రభుజు డనకూడ కలదు. మూలములో రాజు నాగవాసమునకు పోవుటలేదు గాని శ్రీరామచంద్రుని వరిది సగరి పరశోధనార్థ మరుగుచుండ నై దేశికుండైన నొక విప్రుడొక గ్రామాంగణమున నిద్రించుచుండ నాతని మేల్కొలిపి మహాత్మా మీ నామ మే మయ్యా? మీ రెచ్చటికి కేగుచున్నవారని యడుగ నప్పుడు యాతడేను గంగాతీర్థములు గ్రుంకివచ్చితి, యిప్పుడింకొక పుణ్యక్షేత్రము కేగదలచినాడనని యనగా రాజిది యాలకించి, నాతనితో "దేశాటనమ్ మిత్ర మిత్ర తాచ" గనుక మీకు తోచిన శ్లోక మొకటి చెప్పుమని పృచ్ఛ సేయ నాతడు:

వర్షార్థ మష్టౌప్రయతేత మాసాన్
నిశార్థం దివసం యతేత
వార్ధక్యహేతో ర్వయసా న
వేన పరత్రహేతో రిహ జన్మనాచ.

దీనిని విని రాజు మోక్షమార్గ మరయుట గలదు. శ్రీరాములు చేసినమార్గే సమంజసమని తోచెడిని. ఏలన నాగవాసమునకు బోవు విషయము విషయసుఖాస్వాదలోలుపత్వము తెలుపును.

మూలములో విష్ణుచిత్తునికి శ్రీమన్నారాయణుడు స్వప్నమందగపడి మధురకేగుమని తెల్పెను కాని విష్ణుచిత్తీయములో విష్ణుచిత్తుడు వైష్ణవోత్తమునకు మాలిక వేయునపుడు మధురకేగుమని తెలిపినాడు. మూలములోని వచనము గనుడు. విష్ణుచిత్తునిగాంచి, "మహాత్మా నీవు మధురానగరమున కరిగి వల్లవదేవరాయుని గని యమ్మహీపతి విద్వత్సభయందు బరపక్ష విక్షేపణ పూర్వకంబుగా సర్వవేదాంత ప్రతిపాదకంబైన పరతత్త్వంబును నిర్ణయించి స్వపక్షంబు స్థాపించి విద్యాశుల్కము హరింపుమని వచింపు" మ.న

నాతఁడు, "భక్తవత్సలా! సర్వవేదాంత ప్రతిపాద్య వేదశాస్త్రాధ్యయనాది జనిత జ్ఞానవాసనాహీనుం డు" నగు నే నెట్లుపహరింతు ననగా యా శ్రీహరి జయమ్మగునని భూమిభృత్సభకు పురిగొల్పి భక్త శిరోమణిని పంపెను.

పద్యము హృద్యమగు భావమునకు ప్రధా నంబు గావున శ్రీరాయలు చక్కని సిద్ధంపు సరస మృదుమధురమగు పలుకులతో రెండు పద్యములలో వ్రాక్రుచ్చెను. "సర్వవేదాంతప్రతిపాద్య వేదశాస్త్రా ధ్యయనాది జనిత జ్ఞానవాసనాహీను" డనుదానికి రెండు పద్యము లాముక్తములో గలవు.

శా. స్వామీ నన్ను నిశాత్పురా
పఠిత శాస్త్రగ్రంథ జాత్యంధునా
రామత్సోమ్మఖనక్రియా ఖర
ఖనిత్రగ్రాహితోద్యత్కిణా
స్తోమాస్నిగ్ధకరున్ ధన
ద్ధ్వనదాను స్వాదిగా పంపుచో
భూమిభృత్సభనోటమెన
నయశంబుల్కీకు గాకుండునే.

మ. గృహసమ్మార్జనమో, జలా
హరణమో, శృంగారపల్యంకికా
వహనంబో, వనమాలికా
కరణమో, వాల్లభ్య లభ్యధ్వజ
గ్రహణంబో, వ్యజనాతపత్ర
ధృతియో, ద్రాగ్దీపికారోపమో
స్పృహకీ వాదము నాకు తేర
యితరుల్ నీలీలకుం పాత్రముల్.

ఎంత మనోహరంబుగ వర్ణించెనో గనుడు. ఇంకను ఖాండిక్య, కేశధ్వజ సంవాదము, యమునాచార్య చరిత్రములు గీర్వాణ విష్ణుపురాణమునుండి గ్రహింపబడియె. చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము వరాహపురాణమునుండి గ్రహింపబడియె. ఆముక్తమాల్యదా చరిత్రలోని రసానీరసముల కొంత చర్చింతము.

ఆముక్తమాల్యదలో గోదా దేవి తులసి వనముదగ్గిర యరుగుమీద లభించినట్లు గలదు. కాని పురాణములో జనకమహారాజునకు జానకి లభించిన క్షేత్రసికి లభించినది. ఆముక్తమాల్యదలో

ఆముక్తమాల్యద భగవంతునికై చేయబడిన సౌరభభరితములైన ప్రసూనమాలలను ధరించుకొనుగడు. మూలములో దీనిని తెలిసికొని పెరియాళ్వారగు విష్ణుచిత్తుడు మాధవునకు మాలికల నర్పింపకయుండిన సుముహూర్తమందే భక్తవత్సలుడు స్వప్నమందగపడి “భక్తశిరోమణీ! నీవు మాలలేల యర్పింపవైతివి. నీ తనయ ధరించినవే మాకు పావనములు ఆమె శ్రీమహాలక్ష్మి యామె శ్రీరంగవాసుని వలచియున్నది. ఆమెను శ్రీరంగమునకు గొనిపోయి శ్రీరంగేశ్వరున కర్పింపుమ”నెను. కాని ఆముక్తమాల్యదలో భగవంతుడు విష్ణుచిత్తులకు విష్ణుభక్తిప్రతిపాదకమగు వరాహపురాణాంతర్గతమగు చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదమును జెప్పెను. ఇంతియే భేదము. అయినను మిక్కిలి రసానుగుణముగ వర్ణించి ఆచంద్రతారార్కమున కీర్తిశేషుడయ్యెను.

6

కవనము.

చారిత్రక దృష్టితోగాకున్నను సారస్వత దృష్టితో శ్రీ రా య లు మనకు చిరస్మరణీయు డదియునుగాక కవిసృష్టి బ్రహ్మసృష్టికన్న విలక్షణ మని కదా మన లాక్షణికులు వచించిరి. షెలీకవి **Poets are unacknowledged legsilators of the world** అని యుల్లేఖించెను. శ్రీరాయలు నాటికాలపు రాజనీతిని రాజనీతియను పేరుపెట్టి 84 హృద్యపద్యములగల యొక ఘట్టమును జొప్పించెను. శ్రీనాథు డొక్కడే దేశకాల పాత్రాదుల ననుసరించి పురవర్ణనాదుల గావించె. దానిని గాంచియె రాయలా ముక్తమందు విద్యానగర విభవమంత యుట్టిపడునట్లు పురవర్ణనాదుల నతి ప్రతిభతో గావించియున్నాడు. ఏతద్గ్రంథ ప్రౌఢిమ పరికింపవలెనన్న కవనముకూడ యించుక పరికింప వలెను. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున రెండె మహాకావ్యములు. మొదటిది భట్టహర్షుని గీర్వాణ నైషధమున కాంధ్రానువాదమగు శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముని శృంగారనైషధము, రెండవది శ్రీరాయల

విష్ణుచిత్తీయము. వీనిలో పగముకన్న యెక్కువ సంస్కృతము వాడబడి యున్నది. శ్రీనాథుడు కవిసార్వభౌము డైనను యాతడాంధ్రీకరణమందె స్వేచ్ఛమార్గ మవలంబించెను. ఈతడు సంస్కృత సమాసాలను నాంధ్రమున కీడ్చెను. కాని యీ సంస్కృతసమాస పదభూయిష్టమందుకూడ మధురత్వము కలదు. స్వకీయ కల్పనా రచనా చాతుర్యములకు రాయనిదే యగ్రహస్తమని చెప్పకతప్పదు. దిట్టకవి యనిపించుకొన్న రామకృష్ణుడుకూడ పదగుంభనంబుతో కావ్యంబునల్లినాడు. ప్రతికవియును తన కవిత్వరీతిని గ్రింథాదిని పేర్కొనును. శ్రీహర్షుడుగూడ "గ్రంథిగ్రన్థి" యను శ్లోకమున బేర్కొనినాడు రాయలీ పద్యమున తెలిపియున్నాడు.

సీ॥ పలికితుత్ప్రేక్షోపమలు జాతిపెంపెక్క
రసికులౌ ననసుదాసల చరిత్ర

భావధ్వని వ్యంగ్యసేవధిగాగ జె
ప్పితిని సత్యావధూ ప్రీణనంబు

శ్రుతిపురాణోప సంహితలేర్చికూర్చితి
సకలకథాసార సంగ్రహంబు

శ్రోత్రఘుచ్ఛటలు విచ్చుగరచించితి సూక్తి
నైపుణీజ్ఞాన చింతామణికృతి

మరియు రసమంజరీముఖ్య మధురకావ్య
రచన మెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష
ఆంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందునొక్క
కృతివినిర్మింపుమిక మాకు ప్రియముగాక.

దీనినిబట్టిచూడ యీతడు గీర్వాణ కావ్యములు వ్రాసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కాని వీనిలో కొన్ని కానవచ్చుటలేదు. సత్యావధూప్రీణనము దొరికినదని వేదమువారు, జాంబవతీపరిణయము దొరికినదని భావరాజు కృష్ణారావు గారును, సకల కథాసార సంగ్రహము దొరికినదని వేటూరువారును, ప్రత్యేక వ్యాసరాజములద్వారా తెల్పిరి. ఏదియెట్లున్నను యీతని కవిత నలంకార యుక్తముగను, రెండవ చరణమువల్ల భావధ్వని వ్యంగ్యప్రధానముగను, వినువారికి పాపహారంబుగ నుండుననియు, వేదముల నీతివిశేషముతో రాజిల్లుచున్నదనియు తెలియవచ్చెడిని. ధ్వని ర్గుణీభూతం వ్యంగ్యమ్ కావ్యమ్ ఉత్తమమ్ యను నలంకారికుల

పలుకునుగూడ యీగ్రంథము సార్థకముచేయుచు న్నది. వేదమునందలి వాక్యములకు సంబంధ ముండునట్లు కావ్యమల్లినాడు. పాపహారంబుగను కూడ నున్నది. ఏలన సీతమ్మవ్రాసినది పరమ భాగ వత చరిత్రియేకదా! దీనికి నామాంతరము విష్ణు చిత్తీయమనియేకదా విష్ణు కథలు వినువారలకు పాపములు "నలినీదళం నకుర్వంతి మంభసా" యనురీతి నంటవనిగదా శ్రీకృష్ణరాయణుండు వాక్రుచ్చినది. మధురమగు శైలిలో వ్రాసెనను టకు యీపద్యముదాహరణము.

మ॥ లలితోద్యాన పరంపరా
పికశుకాలాప ప్రతిధ్వానము
లల్వాభీ నీలహారిన్మణీ
పికశుకస్వానభ్రమంబూన్ప మి
న్నులతోరాయు సువర్ణసౌ
ధముల నెందుంజూడ జెన్నొంది శ్రీ
విలిబుత్తూరు సెలంగు పాం
డ్యనగరోర్వీరత్న సీమంతమై.

ఇందులోని పాండ్యనగరోర్వీ రత్నసీమం తమై యనునది కడుంగడు సుధా మధురాతస

ధారల నొల్కుచున్నయది. ఇందె "నేడు మహా మతీ" యని శ్రీమన్నారాయణుడు వ్రాక్రుచ్చిన పద్యముకూడ సుధారసము జిప్పిలిచున్నది. ఈతని కవన మలంకారయుక్తము గనున్నదనుట కెన్ని యో పద్యము లుదాహృతములు. మొదటిది విలిబుత్తూరువర్ణన. దీనిలో భ్రాంతిమదలంకారము ఇంక నీ గ్రంథము ధ్వనిప్రాధాన్యమ్ కావ్యమ్ ఉత్తమమ్ అనుదానికి చక్కని యుదాహరణముం జూడుడు.

మ॥ తరణుల్ తల్లియొరంగు చం
బులును పందచ్చైత్యముల్ దీ
ములై పెరలేపం జనుదెంచి
గాక రవిదీప్తిం గ్రింగి పాతా
ళ గహ్వరముల్ తూరిన వా
రి నీ యతకు తారాళ్ళా తెచ్చు
వా దీర్ఘ తచ్ఛిర కృష్టింగనునట్టి
శైత్య మలరించె నూతులందత్తరిన్.

ఇందు కవి చెప్పదలచిన విషయమొకటి వ్రాసిన దొక్కటి. దీనిలో గ్రీష్మమును వర్ణించుచు భర్తలు భార్యల తో సుఖించుటకై ప్రచండ

మార్తాండుని కిరణములైనను నోర్చి వత్తురని వ్యంగ్యముగ చెప్పెను. ఇట్టివింక చాలగలవు. వాటిని పాఠకమహాశయులే గ్రంథపఠనవల్ల తెలిసి కొందురుగాత. దీనిలో వేదవాక్యములుకూడ వున్నవని చెప్పితిని. అందుకుదాహరణము,

క. చంపకు చమువుల మేముప
శింపని శాస్త్రములె మాపఠింపని శ్రుతులే
యింప నవి, నమ్మవే "ప్రథ" మాం
పిబతే వహ్నియనెడి మాటవుగాదే.

ఈ వాక్యము దేవీపురాణములోనిది. ఇంకను నుపనిషద్వాక్యంబులున్నవి. విష్ణుచిత్తుడు స్వమతస్థాపన చేయుచు "సమేష సర్వభూతాన్త రాత్మా పీహతపాప్మాదివ్యో దేవ ఏకోనారా యణః" యను వాక్యంబుల పాదఘట్టములో ప్రయోగించెను. ఇంతటి గాఢబంధము శ్రీనాథుని యందు గానము. దాని కుదాహరణము కాశీ ఖండము.

సీ. దోర్దండఘట్టనత్రుటితగ్రవగ్రావ,
ఘూళపాళిమిళి ద్వ్యస్థ్రలములు -

ధ్వజపటపల్లవోద్ధత మరుత్సంపాత
పరికంప మానోడు పరిస్పృశములు

గ్రాసాభిలాషానుగత విధుంతుదస్పృహః
ప్రాప్త చక్రవ్యథోపద్రవములు

శ్రాంతాశ్వనిబిడనిశ్వాస ధారాధుత
స్వర్ధునీనిర్ఝరీ జలచరములు

గగనపదలంఘనైవ జాంఘాలికములు
పద్మవనబాంధవుని రథప్రస్థితములు
సాగెనది దక్షిణాయన సమయమగుట
దర్దురము మోదమలయ భూధరముమీద.

దీనికంటె నెక్కువ కాఠిన్యముతో నుచ్చరించుటకును నాతికష్టతరమగు దశావతారస్తవమున "స్యందనస్థితబిడౌజః" యను పద్యమును వ్రాసెను.

7

కవనము—పాకము.

శ్రీ రాయలను సాహితీపటిమలో నాచన సోమునికి పోల్పవచ్చును. శ్రీ రాయలు రచించిన "చనికాంచెన్ విరజాక్షి" యనుదానికి సోము డుత్తర హరివంశమందీ క్రిందిపద్యము రచించినాడు.

" గాండీవారావ ఝంపాఘటిత భయది వౌకః పురాతః పురంధ్రీ గండాభోగ క్రమాంభః కణకలుషిత గంగా తరంగాభిషంగా ఖండాన్మ త్తాండ పాళీ కబళిత సకలకలాకాశ సీమానిశాంతోద్దండా తిక్రాంత గర్భాంత యమాభట సంతానముంగాననైతిన్ " ఇంక ప్రథమమున సగము కన్న నెక్కువ సంస్కృతము వాడియుండెనని యుల్లేఖించియుంటిని. అందుల కుదాహరణమున కీ పద్యముల తిలకింపుడు.

శా. అర్థా దాగ్విబుధమ్మహోవచః
కవ్యాహార మహావచ
స్సిద్ధమ్మాన్త్రైః కృతాతాం గతః
కలికిటి శ్రీసూక్తి విద్యాధర

మిన్త్రద్ధా ధత్యముగాల్లయుం
హింకుధియా మిద్ధం వదత్కిన్నర
మన్త్రద్ధీ రాగ్రణి గెల్పు టుత్సవము
నందయ్యొ న్నభమ్మంతయుఁ.

శా॥ కాంచెన్ వైష్ణవుడర్ఘయోజన
జటాఘూంటోత్త శాఖోప శా
ఖాంచద్ఝూటచరన్మరుత్రయ దవీయః
పేషితోద్యచ్ఛదో
దంచత్కీట కృతవ్రణాచ్ఛల
నలిప్వ్యాపాది తాధ్వన్య ని
స్పంచారోత్త మహాఫలోపమ
ఫలస్ఫాయద్వటక్ష్మాజముఁ.

మ॥ చనికాంచెన్ విరజాభిధాం
తరవవుస్పహ్యోద్భవాతీర సం
దనవాటీ విలయద్రుమావళి
దళాంతర్దృశ్య పాపాళిభం
జనచాంపేయ సుమాయమాన
విషమస్వర్ణావృతివ్రాత ర

శ్మిన భస్మప్రక్మ ఖరాతిదీపకళికా
శృంగంబు శ్రీరంగమున్.

ఈ పద్యము లెంత సంస్కృత ప్రౌఢదీర్ఘ సమాస ఘటితంబుగనున్నవో పరికింపుడు. ఎట్లయి నను గ్రంథము ప్రౌఢ వాక్ప్రాటమైన శైలితో నలరారుచున్నది. పాషాణకల్పకము, నారికేళ పాకము అని పాకములు రెండు.

ద్రాక్షాపాకోభ వేత్సో
యం బహిర్త్నః స్ఫురద్రసః
బహిః ఖరోనారికేళ
పాకస్త్వస్త్రస్నదుర్భవేత్.

(సాహిత్యరత్నాకరము)

ఇందు చదువంగనె యర్థమగునది ద్రాక్షా పాకము. దాని కుదాహరణములు మనుచరిత్రి పారిజాతములు. పైకి నాతి కఠినముగనుండి లోపలి యర్థము మృదుమధురముగా నుండునది నారికేళ పాకము. దీని కుదాహరణములు ఆముక్తమా ల్యదా నైషధాదులు. పాకమన నేమి? అర్థభావ గాంభీర్యమే పాక మనంబడును. పైకి చదివిన

యెంత శీర్షవేదన జనించినను యర్థము తెలిసికొను యోపిక మనకుండెనేని మనము కావ్యరసైకలోలుగమై డెందమం దానందసందోహ సిష్యంద పారావార తరంగ భంగడోలికలలో తేలియాడుదుము!

అదియేకదా మంచి కావ్యలక్షణము; ఎట్లు భోజుడు తనకుగల గీర్వాణ వాఙ్మయ సర్వజ్ఞత్వమును చంపూరామాయణములో ప్రకటించెనో తద్వతే శ్రీరాయలు తనకు గీర్వాణాంధ్ర వాఙ్మయము లందుగల యఖండ విద్యాప్రావీణ్య వైదగ్ధ్య ప్రాగల్భ్యంబు లాముక్తములో యెల్లరకును తెల్లము గావించినాడు. వేయేల ఆముక్తమాల్యద గీర్వాణాంధ్ర నికషోపలమ యని నొక్కివక్కాణించుటకు నేను సాహసించుచున్నాడను. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు ఆముక్తముపై నిచ్చిన యభిప్రాయం బొకించుక వీక్షింపుడు. "శ్రీరాయలకు గీర్వాణాంధ్రాది కావ్యాది వాఙ్మయమెల్ల జిహ్వాగ్రగతము. సంస్కృతశబ్దశాస్త్ర పాండిత్యం బపారంబు. ఇమిడికకు బిగువున కాంధ్రవాఙ్మయము లోనిది యగ్రగణ్యము. ఆశ్వాసాంత పద్యములు షష్ఠ్యంతంబు లనమానసములు"

ఈతని కవిత్వములో యచ్చటచ్చట మాధుర్య ప్రసాద కావ్యగుణంబులు కానవచ్చెడిని. అందు ఓజోగుణముకూడ కలదు. మాధుర్య ప్రసాద కావ్యగుణములకు

చ. విను మొకమాట రాత్రిచర వే
  గిర మేటికినిన్ జయింతు శే
అనిమిషులైన భాజనతాన్నము నే
  నిక నెందుబోయెదన్
బెనగక ప్రాణరక్షణ ము
  పేక్ష యొనర్చుట పాపమిందుకై
కనలకు నాకు మేనియెడ కాం
  క్షయు లేదిది పోవు శేయుగుణ.

సుకుమార కావ్యగుణమునకు "వెలది యీదండ వెల యెంత?" యనుపద్య ముదాహృతము. ఓజో గుణమునకు "కాంచెనై వైష్ణవు" డనుపద్య ముదాహరణము. అందంను శ్లేష గాన్పించెడిని. అందుల కుదాహరణము

శా. అప్పుల్వారిధి చేతబుచ్చికొని
  కార్యంబైన మున్గోన్న య

య్యాప్పు ల్దాచనియు వు
　　　　ప్పద్రికముగా నవ్యార్ధికే తీర్పగా
నప్పుణ్యాత్మి విశుద్ధజీవుడు ని
　　　　జాచ్ఛాంగంబులం దోచు న
ట్లో వ్పారెణ శశిబింబ గ
　　　　ర్భితముల్లై ద్యోచారిశుభ్రాభ్రముల్.

గాడియను కావ్యరీతికి “కాంచెణ నైష్షవు డర్ధయోజన” యనుపద్య ముదాహృతము. భట్టిహర్షుని గీర్వాణ నైషధము నారికేళపాకములో గాదు. ఆతడు తన గ్రంథములో ముదుకల పెక్కైనో యాతడు గ్రంథాదిని నుల్లేఖించియున్నాడు. శ్రీహర్షుని సూక్తిని గనుడు.

“గ్రన్థం గ్రన్థిరిహక్వచిత్క్వచి
　　　　దపిన్యాసి ప్రయత్నాన్మయా
ప్రాజ్ఞమ్మన్య మనాహఠేన
　　　　పఠితీ మాస్మిన్ ఖలః ఖేలతు
శ్రద్ధారాద్ధగురుశ్లథీకృత
　　　　దృఢగ్రన్థి స్సమాసాదయా

త్యేన తాంస్య రసోన్నము
జన సుఖ వా సజ్జనం సజ్జనః"

అర్థము:— స్వారస్యమున్నచోట్ల వాటిని ముసుగులు పెట్టితిరి. అవి సామాన్యముగ బోధపడవు. పండితా! బహు [illegible] పదజాలపు సొంపును గాంచి పరమానందముతో క్రీడించుచుండగా! కాని కావ్య రసైకలోలురగు సత్పురుషులు "ఆచార్యస్య హరేః సాక్షాన్నరరూపీ నసంశయః" అను యానందు లను గురుముఖముగా తెలిసికొని సాహితీపటిమయం దభిజ్ఞులగుదురుగావున! ఈ సూక్తి [illegible] లక్షణ మెఱుఁగుము. ఏలన నిట్టి సుదుర్లభగ్రంథమందు గలవు గుణకార్యప్రవాహముగ పోల్చి [illegible] కవనధార సరస్వతీధారయో గాని చదువుచుం డిన విసువు జనించును. కవికంటె సహాపర సౌఖ్య సంపద లొసంగునట్టి మహాకవ్యకృతులమీఁద పడెని యుండదు. వేరొండు లభింపదు. సద్గ్రంథముకంటె శాశ్వతకీర్తి, ప్రమదము స్వర్గలోక నిత్యావాస దాయకమునగు పదార్థము వేరొండగపడదు. శాశ్వతకీర్తిని, నిరంతర పుణ్యలోకావాసమునకైన, ఇహలోకసౌఖ్యమునకు, నిత్యానందమునకు,

సిగ్గుల మనఃస్థైర్యమునకు, సుజ్ఞానార్జనమునకు యీ కవి గ్రంథ మొకటె యాధారము. కావున మాన మెప్పు డాముక్తమాల్యద చదువు టొప్పు. అక్కిరాజు ఉమాకాంతవిద్యాశేఖరులవా రాముక్తమాల్యదలో దోషము లున్నవని వచించిరి. కాని వాటిని "ప్రమాదో ధీమతా మపి" యని మన్నింప వలెను. ఇది లాక్షణికుల "కావ్యం కాంతా సమ్మిత తయోపదేశ యుజే" యను దానికి ప్రతిపద సార్థకము జేయుచున్నది. రాయలు మంచి ప్రకృతి శాస్త్రవేత్త. పల్లెటూరి జీవితముల చిత్రించినాడు. ఈతడు సార్వకాలీన మహాకవి. ఈతడు పద్యముల తూగునకు గాని, శబ్దార్థపటిమల కెవ్వనికి తీసిపోడు. వేయేల నీతని కవిత యీ క్రింది పద్యమును ప్రతి పదసార్థకము చేయుచున్నది.

మ. పదలాలిత్యము, వర్గశుద్ధి
యును శబ్దస్థైర్యమున్ మంగళా
స్పదభావంబును రాజ్యయోగ్య
తయు దోషస్ఫూర్తి రాహిత్యమున్

పదలంకార విశేషములఁ గలిగి
విశ్వప్రాణ సౌభాగ్య సం
పదమై తేజము పోలి ప్రాఁ
వలచా పద్యంబు హృద్యస్థితిన్.

ఇంక దీనిలోని సాహిత్యమును, రసమును కొంత చర్చింతము.

8

సాహిత్యము-రసము

నాటి విజ్ఞానము.

ఇందలి సలక్షణమైన గ్రాంధికభాష నేఁటి వలె వ్యావహారిక భాష గాక సిద్ధంపు ముద్దులొలుకు జిలిబిలి పలుకులతో నలరారుచున్నది. ఇది యెటువు ప్రబంధమైనను యుందందు వాఙ్మాధుర్యం బొప్ప పదము లందందు గాన్పించుచుండెను. స్వార్థ కారసం

ధులు, అర్థసంధులే యిందలి దోషములు, భావానుగుణమగు భాష, భాషానుగుణమగు రచన ప్రశంసనీయము.

పూర్వ మాంధ్రభాషయన్న గీర్వాణాంధ్ర సమ్మిళితమనియే వారి యభిప్రాయము. తెనుగులో వ్రాతునని గీర్వాణాంధ్రి వాక్ప్రౌఢిమలు పొదలగ వ్రాసినాడు. దీనికి సాహిత్యమందున్న స్థాన మింతింతని చెప్పనలవికాదు. పలనన దేశీయ పదప్రయోగములు, క్రొత్త పోకడలు, వర్ణన లిందుగలవు.

రాయల కాలమునుండియే ప్రబంధ యుగ మారంభమైనది గనుక ప్రబంధము లన్నిటిలో ఆముక్తమాల్యద ప్రౌఢప్రబంధమై యొప్పారుచున్నది. అఱవజాతీయములుకూడ యందందు గన్పట్టుచున్నవి. శ్రీనాథుని నుడికారపు పెంపు లోకోక్తుల పొదిగింపుడుకూడ యీతనికి కుదిరినది. కాని వాటిని వ్యాసవిస్తరభీతిచే నుదహరింపనైతిని.

రసములు ముఖ్యముగా పది. కాని కొందఱు రసములు తొమ్మిదని వాదించుచున్నారు. ఈ

గ్రంథమందు భక్తి, రౌద్రము, వీరము, భీభత్సము, అద్భుతము, శృంగారములు అభివర్ణితములైనవి.

భక్తికి "గృహసమ్మార్జనమో"; శృంగారమునకు "వాతెరతొంటికైవడి"; రౌద్రమునకు "ధనధాన్యద్విరదాశ్వ"; భీభత్సమునకు "ఏల నీటి బొండెంబులు"; యిత్యాదు లుదాహృతములు.

ఆముక్తమాల్యదలో పవిత్రమైన శృంగారమభివర్ణితము. పోతనామాత్యుడు రుక్మిణీ కళ్యాణ యిత్యాది ఘట్టములలో చేసినట్లు, ఆముక్తమాల్యదలో ఆముక్తమాల్యద విరహము భగవంతునిపైనున్న అనురాగపూరిత భక్తిని ప్రకటించెడిని. అదియే పవిత్ర శృంగారము, భగవంతుడు గోదాదేవిని తనలో నైక్యము చేసుకొనునప్పుడు సంభోగ శృంగారము కలదు.

కావ్యమున కఖండత్వమును కల్గించునది నాయకాశ్రయమైన రసమని సాహిత్యవేత్తలు సిద్ధాంతీకరించిరి. ఈ రసము నాయకునియందే యభివ్యక్తమగుచున్నది. పాఠకుడా రసాస్వాదన చేయుచున్నాడు. దృశ్యకావ్యమున పాఠకుడు

దృశ్యరూపేణ యనుభవించుచున్నాడు. శ్రవ్యకావ్యముః శ్ర స కు తా నే యనుభవించుచున్నాడు. ఆముక్తమాల్యద నిశ్చయముగ, నిస్సందేహముగ నిశ్శంకాస్పదముగ కావ్యమే. ప్రధానరసము భక్తి, అంగి శృంగారము. విష్ణుచిత్తునికథ ప్రధాన కథ. యాతడు సంపూర్ణ భక్తిస్వరూపుడు. ఆతని భక్తికే మెచ్చి శ్రీమన్నారాయణుడు కూతునొసంగినాడు. ఆమెను మరల శ్రీహరియే యర్పించి యల్లునిగా జేసుకొనియె. ఆముక్తమాల్యద చరిత్రయే శృంగారరసపూరిత మయినది. ప్రధాన రసము భక్తి అంగిరసము శృంగారము.)

9

నాటిసంస్కృతి

కృష్ణరాయల చరిత్రము

మనకు సంస్కృతిచరిత్రయే లేదు. దానికి సమగ్రాధికార చరిత్ర వ్రాయబడలేదు. ఎప్పుడు రచి

యింపబడునో మనము నిశ్చయముగా తెలుప జాలము. కాని ఈ సంస్కృతి కొంతకొంత పూర్వ కవుల కావ్యములయందు సాహిత్యదర్పణములందు కొంతవఱకు ప్రతిబింబించును. కావుననే షేక్స్పియరు కావ్యము ప్రకృతికి ముకురమేయని వచించెను. ఇది కొంతవఱకే సమంజసము. కృష్ణరాయల కాలసంస్కృతి కొంత ఆముక్తమాల్యదలో ప్రతిబింబించి యున్నది. తత్కాల సాంఘికాచార వ్యవహారాదుల తెల్పుటకే తద్గ్రంధరాజ మొక్కటే కాదు, యింకను మనుచరిత్ర, వసుచరిత్ర, పారిజాతములు తోడ్పడవలెను.

కాకతీయులకాలములో శైవమతమెక్కువ ప్రచారములో నుండెను. కాని శ్రీరాయలకాలము వచ్చువఱకు శైవమతస్థానమును వైష్ణవమత మలంకరించినది. రాజులు సాహిత్యప్రియులైరి. స్వభాషానురాగము పొటమరించినది. సంస్కృతాంధ్ర నికషోపలములగు గ్రంధములకు నాడు యెక్కువ ప్రచారముండెడిది. నాడు కావ్యములు భాషాజ్ఞాన మవశ్యకమను దృష్టితో సాహిత్యాభిమానులాదరించుచుండిరి. ప్రభువులుకూడ భోగలాలసులై కవులై

కవిగోష్ఠిలోలుడై వాగ్వాదంబుల గావించుచుం
డెను. రామకృష్ణకవి సాంద్రుడు నాటి బిరుసు
వాజ్మయవిమర్శకుడై యలరారుచుండెను.
రాజులు నేటివలె Divide are Rule విభజించి
పాలింపుమను న్యాయమనుసరించియే పాలించుచుం
డెరి. శ్రీరామచంద్రుని పగిది పరిశోధనార్థ
మరుగుచు చారులవలన (C. I. D.) శత్రురాజుల
సన్నాహములు తెలిసికొనుచు, "రాజానాం బహు
వల్లభః" అను నా భాషణమును ప్రతిపదసార్థకము
చేయుచు సాధుజనసమ్మతుడై బ్రాహ్మణసమ్మ
తుడై పాలించుచుండెను. నాడు విజయనగరము
మహోన్నత రమ్యహర్మ్యములతో నలరారుచుండె
డిది. విద్యానగరము నైజయంతిని మించు ప్రాసా
దములతో శృంగారవారాంగనల చతురపరిహాస విలాసో
క్తులతో, కవయిత్రులగు వేశ్యల విలాసములతో
దేవేంద్రాది యాస్థానముల ధిక్కరించెడి కొలువు
కూటములతో, ఆస్థాన విద్వాంసుల వాగ్వాదముల
సంధానధ్యానములతో యలరారుచుండెడిది.

నాటివారలు సంతతము శ్రీమన్నారాయణుని
పాదారవిందకందళితాంతరంగులై యనవరత
మాతృనిసన్నిధి జేరుటే పరమధర్మమని యెంచు

చుండెడివారలు. పుష్పలావికలు పూవులమ్ముచు విటుల విభ్రమము నొందజేయుచుండి వర్తకము యెక్కువగా ప్రబలియుండెను. విప్రోత్తములు వేద వాక్యములకు కొంత గౌరవముండెను. వేయేల వైష్ణవులకు యమాత్యశేఖరుల నగ్రహారములు వాగడిగిన సీమలో కృష్ణరాయ లిచ్చెననుటలో యేమియును సందియము లేదు. భక్తవత్సలుడు భక్త శిరోమణులకు సూక్తినైపుణి ముక్తిభుక్తి యిచ్చుచుండిరి. నాటివారలు (స్త్రీలు) చాపలు యిత్యాది వస్త్రములను భక్ష్యభోజ్య చోష్యలేహ్యాదులగా నెంచుచుండిరి. ప్రతివారును తమ కర్మల నిర్వర్తించుచుండిరి. బ్రాహ్మణ్యమన్న యూనాడున్న గౌరవమింతంతని చెప్పశక్యముగునా! భక్తలకు దాసుడై శ్రీమన్నారాయణుడు వారికి యూడిగములు చేయుచుండెడివాడు. జ్యోతిషమునందు నట్టి నమ్మకములుండెను. వేదాంతజ్ఞానమువల్ల రాజసభలలో విద్వాంసులు వివిధమత స్థాపనవాదుల గావించుచుండిరి. సర్వం విష్ణుమయమ్ జగత్ యనా డెల్లెడలను తెల్లమైయుండెను.

జొంచెలికూర బొరంటినూనియలతో వండి భక్షించుచుండిరి. రాజనీతి యెక్కువ ప్రబలియుం

డెను. నాగరంగులు కూడ భక్తులై తాము జాత్యాచిత కర్మల నాచరించుచుండిరి. నాడు బ్రహ్మక్షత్ర సులయందు యెక్కువ నమ్మకముండెను. భక్తి యొక్కటే స్వర్గము సర్వోగము మిక్కయని చాటి గోజులవి. ఆనాడు దేవాలయములందు ఘంటా రావములు వినీలకేశను సౌరభ్య సింపు నహి స్తా చుండెను. కోదలు దాండగీంద్రు వేదండముపగిది యాచార్యుల నవహాసించుచు పెక్కు మృప్పవక్త నలకు పాత్రై, నర్వ గారివమలు విస్తృమార్జించి కీర్తిమంతులౌచుండిరి. ఆనాడుకూడ యీ దొంగతా నాలు యెక్కువగానుండెను. నాయికలు నాయకులకు విరహ వేదన పొందుట ప్రణయదూత్యము లాగావించుట యిత్యాదులు జరుగుచుండినవి. కాని యీనాటి Environments తదనుగుణముగ లేవు.

యుద్ధములు యెక్కువగా జరుగుచుండినవి పండుగలయందు, సంతర్పణలయందు, యజ్ఞయాగాదులందు యెక్కుడు నమ్మకముండినది. నాటి విష్ణుభక్తుల పనులు దేవాలయ మూడ్చుటయో, భగవంతుని స్నానార్థము నీరు తెచ్చుటయో, వింజామర వీచుట, వనమాల గుచ్చుటయో, లక్ష్మీకల్యాణములు జరిపించుటయో, తిరుకట్టు కైంకర్యము

చేయుటయో యిత్యాదులే, ఆ నాడు కూడ యీనాటికంటె యెక్కుడు నాగరికములు అక్షరణములు లుండెను. భగవంతునియందప్పుడే యింకను నమ్మకము లడుగంటనే లేదు. వేయేల ఆముక్తమందు వైష్ణవోత్సవముల సుడుగుబట్టలు, రెడ్ల లోభిత్వము, రాజనీతి, ఎలనీటి బొండెము లనుపేర నమ్మబడు లేత కొబ్బరికాయలు, యుద్ధాలంకారములలోని ప్రసూనమంజరులు, విద్యాంకుర సౌందర్యము, వైష్ణవుల కింపగు నీరుమజ్జిగలు, బ్రాహ్మణసంతర్పణలు, వైష్ణవుల మంగళస్నానములు, రాజుల చేష్టలు, విద్వాంసుల ప్రవృత్తులు, వివిధాగారములందలి విచిత్రచర్యలు, ద్రావిడాంగనల చతురపరిహాస విలాసోక్తులు, భోజనములందుపయోగింపబడు శాకపాకములు అచ్చుగ్రుద్దినట్లు వర్ణింపబడినవి.

ఇంకకొంత కృష్ణరాయల చరిత్రము పరిశీలింతము. కృష్ణరాయలను దాసీపుత్రు డందురు. కాని యిట్లయినను యేతద్గ్రంథము వ్రాయుట పట్టి యూతాడు తెరించి విష్ణుభక్తుడై విష్ణుసాయుజ్యమును పొందియుండెనని సిద్ధాంతీకరింపవలసివున్నది.

తనకు స్వప్నమువచ్చినదని చెప్పుటచే శ్రీమన్నారాయణుని సాక్షాత్కరించియుండనోపు తప్పని నొప్పించుట యెవ్వరికొప్పును? అట్లుచేయ సాహసించువాడెవ్వడు? కృష్ణరాయలు గాని పుత్రుడనుట కీగ్రంథము దేనియు ప్రబల ప్రత్యక్ష ప్రమాణము లేదు. శ్రీరాయలు మంచి సంస్కృతి శాస్త్రవేత్త, వేదవేదాంగ పారంగతుడు. వైష్ణవమత పక్షపాతి, జ్యోతిష్కుడు, గీర్వాణాంధ్ర భాషలం దఖండప్రజ్ఞ నార్జించువాడగాక యేతద్దేశ్యపురాణ భాషలందు గూడ గొప్ప కవియైయుండెననుట తప్పక నొప్పుల కుప్పలందలి కొప్పగునట్లు తెలియును.

10

సంఘట్టనా సంవిధానము—వర్ణనలు

ఇందలి సంఘట్టనలు 5

1. విష్ణుచిత్తుని కథ. 2. ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము. 3. యామునాచార్య చరిత్రము, 4. చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము, 5. ఆముక్తమాల్యద.

విష్ణుచిత్తుని కథ.

ఇంక వైష్ణవాళి వైష్ణవమతాల విషయమున కొంత ప్రశంసనాలేశము. విష్ణుచిత్తుని కథయే ఈ గ్రంథమునకు మూలాధారము గావున నే దేతన్మద్గ్రంథమునకు విష్ణుచిత్తీయమని నామాంతరము కలదు. ఈ విష్ణుచిత్తుని కథకు మూలమును దానికిని దీనికిని వారెవ్వలు ప్రథమముననే చెప్పబడియుండెను. విష్ణుచిత్తుడు భక్తిపరుడయ్యును న్యాయార్జిత విత్తమున వైష్ణవోత్తములకు అతిథి సత్కారపూజాదుల నాచరించెనే కాని యన్యాయార్జిత ధనమునగాదు. అతడు నిరాడంబరజీవి. శ్రద్ధతో పేతమయిన భోజనములు పెట్టుచును కృపయా భోక్తవ్యమని వైష్ణవోత్తములను ప్రార్థించినాడు. ఆత్మస్తుతి గొప్పవారలకసహ్యముగదా! అతడు పూర్వజన్మ సంస్కారమువల్ల నఖిలవేద యుపనిషద్రహస్యములు నెఱిగియు శ్రీమన్నారాయణునితో "ఆరామత్వాత్ఖననక్రియా ఖనిత్రాదిహీనత్వాత్ ద్వాత్రింశత్పుష్పమాలాం స్వీకురు" అని చెప్పుచున్నాడు. అదియును రాజసభలో జనులత్యాశ్చర్యమొందునట్లుగా వైష్ణవమతస్థాపన చేసినాడు. తనకు

జంగాముకలిగినదని గర్వపడి నిజభక్తిని గానజేసెను. తొంటరింపొ యెక్కుడుభక్తితో మెలగుచుండి శ్రీమన్నారాయణుడే వానిని భక్తికలరి శ్రీదే విందా సహసితో గల్పించెను ని వచించినాడు. ఇట్లు విష్ణుచిత్తుని భక్తి తుదకు పరవశముజెంద నారా యణుని అల్లునిగా జేసుకొన్న మహానుభావుడు.

11

ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము.

ఈ ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము విష్ణు పురాణమునుండి గ్రహింపబడినది. వెన్నెలకంటి యెక్కన రఘవంశముగ రాములు రచించినాడు. దీనిని వైష్ణవముస్థాపన చేసి విష్ణుచిత్తుడు వైష్ణవ మత ప్రాబల్యము చెప్పుట కీవాదమును జొప్పించి నాడు. ఈ ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదమును రచించు టలో గొప్ప నేర్పు జూపించినాడు. ఈ ఘట్టమందు కొన్ని విషయములు ప్రత్యక్షముగ నున్నటుల

వర్ణించినాడు. అట్లుచేయు టెంత గొప్ప కార్యమో పరీక్షకులకే వ్యక్తమగును. ఇందు యజ్ఞగవి వ్యాఘ్రఘూర్ణితమైన ముహూర్తముననే బాలుడు వెల్లఁ జిమ్మిన పద్య మెంతో హృద్యసద్యోప్రేరితమై యున్నది. దానిని దిలకింపుడు.

ఉ॥ గబ్బుసముత్కటంబయి మొ
గంబడు సన్నగు వర్ణముల్పడన్
ద్రొబ్బుచు గాత్రగీర్ణ రో
దంబు బురిగించెడు బొబ్బ యింత గా
ఢప్పిబలి సంజ్ఞగా జెవు
లూదిన వల్లవు డుర్విగూలగా
బెబ్బులి గొంతుకోల్పడుచు
బిల్లుల మార్మొడ ద్రెళ్లదాటుచున్.

ఈ పద్యభావము యథార్థముగ ప్రత్యక్షముగ నున్నది. కేశిధ్వజుడు ఖాండిక్యునకు వేదాంత ముపదేశించు ఘట్టముకూడ శాంతి రసాత్మక సహృదయహృదయంగమముగనున్నది. ఖాండిక్యుడు రాజ్యము వేడుటకు కారణము చెప్పు పద్యమెంతో హృద్యముగ నున్నది.

మ॥ విను కేశిధ్వజ ధాత్రి వేడమికి
నా వేదించెదర్ హేతు వ
జ్ఞానకుంగాక వివేకి కేవల జ
నియించున్ లౌల్యమొందుర్ రణం
బున బాడిర్ రిపుగెల్చువాడియు
ప్రజాపోషంబు ధర్మంబురా
జున కౌనైన నశక్తుత్వద్విజిత
రాజ్యాన్న న్నఘుంబంటునే.

ఇట్లే యీ ఘట్టమంతయు రత్నమయమై యలరారు చున్నది. ఇంక కొంత వేదాంత ఘట్టము పరికింతము. భావనాత్రయ స్వరూప మెంతో హృద్యముగ వ్రాసినాడు.

ఆ॥ ప్రాణికోటికెల్ల బంధంబు మోక్షంబు
చేరుటకును మనసు కారణంబు
విషయ సంగియైన విను బంధకారి ని
ర్విషయమైన ముక్తి విభవకారి॥

అదియునుగాక శ్రీమన్నారాయణుని స్థూలరూపమెట్లు వర్ణించి చెప్పెనో గనుడు.

సీ॥ శరదిందు చంచక స్మయాబ్జ ప్రసన్నాస్యు
దొష్ట్ర కెంపమ్ము కంఠోయువాని
నతికిఁ బ్రమ గల్లభాగాభోగ వాలాఢ్యు
ముకరాంకకర్ణ కర్ణికలవాని
గాంబవోద్య ప్రేంఛిడంబన్నత శిరోధ
సిరిపొల్పు మచ్చ పేరురమువాని
నతనాభియును వలిత్రితయు శాంతోదరు
జానులంబి చతుర్భుజములవాని

గిరి కరకరోరు, రుచిర జంఘానవోజ్ఞ
సముశోభిందిన పద పల్లవములవాని
హైమనవను కిరీట హారాంగదాది
కలితు శంఖ రథాంగాదు లలరువాని.

12

యామునాచార్య చరిత్రము.

యామునాచార్య చరిత్రము జ్ఞానసంబంధముగు భక్తిని ప్రకటించును. యామునాచార్య

చరిత్ర కూర్చుటలో దేశకాలాదిపాత్రానుగుణముగ మార్పులు గావింపబడినది. అయినను నవసరమే. మూలము [మూడును వాళ్ళనాగ (శ్రీమహాభక్తవిజయము] అందు యామునుడు 10 ఏండ్లలో నేఅష్టాదశ విద్యలందసమాన పండితుడు. అతడు రాజసభలోనికి ప్రవేశింపజేసిన దాతని గురువు. కాని దీనిలో యితనికి రాజదర్శనము రాజమహిషిద్వారా కలిగెనది. అదిగాక రాజు దీనిలో శైవుడు, విష్ణుమత పక్షపాతి శివుని పూజించినవానికే యాగ్రహారములిచ్చును. విష్ణుభక్తులను తన కొలువుకూటమునకు రానివ్వడు. విషమునిన మండిపడును. విష్ణుభక్తుల నానాపధముల హింసించుచున్నాడు. కాని మూలములో యేమాత్రము పేర్కొనబడలేదు. ఇది యంతయు శ్రీరాయల మార్పే. రాజు రాజమహిషులు చేసుకొన్న ప్రతిజ్ఞ లౌకికేగాని వాదములు భిన్నములు.

మూలములో నిట్లుగలదు. రాజసభాస్థలిలో విద్వాంసుడాతని గనుగొని “నీవు విద్వాంసుడవైనను బాలకుడవు. మాతో వాదింప శక్తి నీకు లేదు. గావున నీకు దోచిన మూడు లౌకిక

వాక్యములు పలుకుము. ఖండింపబడును. లేదేని నేను పలికెదను నీవు ఖండింపు" మనెను. అందులకు యామునుడు తానే

"నీ తల్లిగొడ్రాలు కాదు"
"ఈ రాజు సార్వభౌముడు"
"ఈ రాజమహిషి పతివ్రత" అనెను.

అందుల కా యాస్థాన విద్వాంసు లందఱు నిరుత్తరులైరి. ఇదియే మార్పు. ఇందులోకూడ రాజుకు కూరదెచ్చి యిచ్చుట తత్కారణమున నాతడు శ్రీరంగము కరుగుట కలదు. కాని దీనిలో శ్రీరంగము కేగుఘట్టమున 84 పద్యములు గల రాజనీతి ఘట్టము జొప్పించి నొప్పులనుప్పుల మెప్పించె. ఈతడు ఈతడు వ్రాసిన గ్రంథములు 1. సిద్ధిత్రయము. 2. ఆగమప్రామాణ్యము. 3. పురుషనిర్ణయము. 4. చతుశ్శ్లోకి. 5. గీతార్థసంగ్రహము. 6. స్తోత్రరత్నము. 7. మాయావాద ఖండన. ఆముక్తమాల్యదలో యామునాచార్య ఘట్టము. 250 పద్యములతో విరాజిల్లుచున్నది. ఇందులో రాజనీతియను 84 పద్యములు గలవు.

ఈ రాజనీతి రెండు మాటలలో జెప్పి సాగించిన బాగుండెనీట కాని యత్నుచేయక విపులీకరించుట యీనాటి పరిస్థితులకు ప్రతిబింబమై యుండును. ఈ రాజనీతి కొంత సంక్షిప్తముగా యిచ్చట బొందు పరచుచున్నాను.

13

రాజనీతి.

ఈ రాజనీతి ఘట్టము చాలా పెద్దది. 84 పద్యములు కలది. రాజనీతిని వర్ణించుట నీతడే ప్రథముడు కాడు. ఈ రాజనీతిని రుక్మాంగద చరిత్రలో, భారతము శాంతి పర్వములో, కళాపూర్ణోదయములో కాదంబరిలో పంచతంత్రములో, శకుంతలా పరిణయములో గల సద్గ్రంథములలో సభి వర్ణింపబడియె. కాని యింత వివరముగా గాదు. సూక్ష్మీకరించి వర్ణించిరి. ఇంత విరివిగా వర్ణించి రాజనీతిని వ్రాయుట కాంధ్రభోజునకు హేతువులు

లేకపోలేదు. మొదటి దేమన యాతడు వర్ణనావైచిత్రియందు యపరబాణు డనిపించుకొన దలచినాడు. రెండవ హేతువేమనగా యీ రాజనీతి నాడు శ్రీ రాయస్సార్వభౌము డవలంబించి యీ సూత్రముల ప్రకారము రాజ్య మేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ నేలెనని నొక్కి వక్కాణించుటకే. నిజము పరికింప శ్రీ రాయ లొక్కడే 'నావిష్ణుః పృథివీపతిః' యను నాభాషణమును సార్థకముచేయుచు రాజ్యమేలినది శ్రీరాయలుచెప్పిన రాజనీతి కొంత శుక్రనీతి సారములో, భారతములో, భాగవత యిత్యాదులలో కలదు. శ్రీరాయల రాజనీతి నిట సంక్షిప్తముగ బొందు పఱచుచున్నాను.

ఎట్టి కష్టములనుండి యేనియు విసుగొనక పాలింపుము. ప్రజాసంరక్షణమే రాజు భారము కావున ప్రజల కయ్యాలించి లాలించి పాలింపుము. రాజు ప్రజారంజకుడైన ప్రజలు రాజుమేలు కోరుదురు. అందువలన రాజునకేమి ప్రయోజనమన రాదు. అడవిగొల్లలు బోయలు లోనగు పాళెగాండ్రకు అడవిలో ఆజ్ఞచెల్లును. ఎట్లనగా వారు ఎవనికైన అభయమిచ్చినచో వానిచేతికి యంపకట్టెను

గాని నూలిపోగునుగాని గుర్తుగానిత్తురు. దానిఁగని వారి ప్రజలైన దొంగలు వానిని చెనకరు. అని ప్రసిద్ధి. అట్టివారికే యాజ్ఞయీవలె. దుర్గములు స్త్రీపుత్రయుక్త బ్రాహ్మణోత్తములకీవలెను. వారి మీఁది కెట్టి శత్రువులు వచ్చినను నిర్భయులై తెగ టాడ్పుటకు నీయనర్గళబాధ రాజ్యమువలన యీ దుర్గములందు వలసిన సేనలు సమృద్ధిగా నుంచవలెను. దుర్గాధిపతులు బ్రాహ్మణులుండుటే శ్రేయము. ఎంత గొప్పవాడైనను వానికి క్రమక్రమముగా వారి సంగతి గుర్తెఱింగి వృద్ధికి తెమ్ము. రాజు రాజత్వము చక్కగానుండ కోరెనేని నీచకులజుని బోయలనడుమ జీవించువానిని, గురుశుశ్రూష చేయనివానిని, అనృతవాదిని, అధర్మపరుని, పరదేశాగతుని తన దరి జేర్పరాదు. జాతిభ్రష్టుడైన బ్రాహ్మణుని దరిజేర్పరాదు. శుక్రనీతిసారము యిత్యాది రాజ్యాంగ గ్రంథములు చదివినవానిని మంత్రిగా ప్రతిభావంతుడగువాని నుంచుకోవలెను. అట్టి మంత్రి దొరకనియెడల రాజు తనంతకుతానే రాజనీతిప్రకారం బనుసరించి పనులు చేసుకోవలెను. ఒక దొర చేయవలసిన గొప్ప కార్యమును పలువురు దొరలను నియమించుట మంచిది. ఆ పలువురలో

వారి వారి యాస్తులు వుంపుదు గావున హెచ్చింతురు. తగ్గించినచో దుఃఖింతురు. గొప్పపని యేదియేనియు వున్న యిది పలువురు గలిసినగాని పూర్తి కాదు. కావున దొరలను వశీకరణము జేసుకొనుటకు హేరాళముగ ధనము నీయుడు. రాజు మంచి యమాత్యుల సంగ్రహించికొనవలె. తగిన మంత్రి శుమలేని రాజ్యంబు గాలిలోని దీపకళికవంటిది.

రాజు బ్రాహ్మణుని గొప్ప యధికారమందు నియమింపవలె. అట్లొనర్చుటచే మేలొందును. రాజున కార్జింపవలసిన యధికారము దేవాలయ ధనార్జనాధికార మొకనికే యీయకూడదు. ఇద్దరికి పై యధికారములు వేఱువేఱుగా యిమ్ము. రాజు దేశమును స్వాధీనముచేసుకొని పిదప యారాజ్యము కాపాడుకొని యచ్చటచ్చటి శత్రువుల నిగ్రహింపవలెను. కొండెగాని, అప్రత్యవాదిని దరిజేర్చక జాగరూకుడవై మెలంగుము. చోరశౌర్యముగాని సాంద్రారణ్యములందు నివసించుచు రాష్ట్రపీడ చేయు కిరాతకుల నివాసము తాత్కాలికముగా పరాయిశూరుల కొసగుము. వారిద్దఱు యొల్ల కీచులాడిసను నీకు మంచిదే. బోయలకు చెంచులకు నడవి మనుష్యులకు స్వల్పములోనే స్నేహద్వేష

ములు కలుగును గావున జాగరూకుడవై వర్తిల వలెను. ఉత్తమాశ్వమును, ఉత్తమ గజమును యాప్తయోధునకే సీయవలెను. అతడు నీ సేవకే వాటిని వినియోగించును. ఒక ద్రోహనివనిని సరిగా కనిపెట్టి సభలో తెలుపగా వానిమీది ద్వేషముచే మఱియొకడు కాదనెనేని యా జాడను కనిపెట్టి యా యిరువురి పలుకుల నిషేధింపక సంభావించి పిమ్మట యా మొదటివాడు చెప్పినదే గ్రహించిన మేలగును. దుష్టసచివులు సేయు దుండగముల కడు జాగరూకుడై జేడు మెలంగవలెను. రాజు యెప్పుడును సేనను తన చేతిలో నుంచుకొనవలెను. జీవన భంగముచేయక జే డధికారులతో చరింపనలె. రాజెప్పుడును బలముల తన చేతిలో నుంచుకొనుటే శ్రేయస్కరము. జీవనభంగము చేయక నీ కొలువు దొరలను కాపాడుము. ఇక్కట్టులో నెవడు చెరుపు సేయ ప్రయత్నించునో వానిని నీకు పిలక దొరిక తదుపరి శిక్షింపక వాని సిరిమాత్రము గైకొనిన కోఱలు పెఱికిన పామువలె కీడుచేయక నుండును. దేశ మెంత విస్తీర్ణమైన నంత ఆదాయ మెక్కుడగు. ఆ యాదాయమునకుగాను యెంతచిన్న భూభాగ మందైనను జలాధారముల నిర్మించి పంటకాల్వలు

త్రవ్వింపవలెను. పేదలకు పన్ను తగ్గింపవలెను. అట్లయిన నాదాయము బాగుగవచ్చును. నష్టపడి సేద్యములు చేయలేక వెడలిపోవువారల కుయ్యాలించి లాలించి పాలింపుము. వారికి తగు సాయ మొనర్పుము. రాజు తన యాదాయము నాల్గుపాళ్లుగా జేసి యందు స్వానుభవమున కొక భాగమును, చతురంగబల రక్షణ శిక్షణార్థము రెండుపాళ్లు, భండారము నిండుట కొకపాలుగా ధనమంత విని యోగించవలెను. దొంగ దొరకినవెంటనే దండింపుము. శిక్షించుటలో నుపేక్షచేసిన రాజుకే మోసము వాటిల్లును. రాజెప్పుడు నీతిమార్గము వదలకూడదు. ఎఱుగవలసిన విషయములన్ని ముఖ్యాతికవంతు తానెఱుగవలెను. మిగిలిన నాల్గవ వంతు యాప్తమిత్రబృందములవల్ల తెలుసుకోవలెను. తన మతమే జరుగవలెనని దురభిమాన మొందక యాపదలందు పరాధీనుడు యాతడు చిరకాలము రాజ్యమేలును. రాజు కేవలము సుఖాస్వాదలోలుడు కాగూడదు. నొకవేళ నట్లయిన భూరుహాగ్రముమీద యుచ్ఛృంఖలుండు నిద్రించుగతి మెలంగవలె. జడదారులకు, సన్యాసుల గుణములకు మెచ్చి యగ్రహారములీకుము. ఇచ్చిన వారు బ్రహ్మ

చర్యవర్తితము చక్కగ పాలింపక చెడిపోదురు. అపరాధులను మూడుమార్లు క్షమింపవలెను. అపాయము కల్గించెడు వధ్యుని తప్పక శిక్షింపుము. రాజు తన కొలువుకూటమందలి వీరులుపల్కు శూరాలాపములు వినవలె, వినినచో వారి కుత్సాహము గల్గును లేకున్న క్షీణించును. రాజు గుఱ్ఱముల, యేనుగుల, రత్న చందన మౌక్తికాదుల పెంచినటుల వర్తకమును పెంచి రేవులయందు దిగుమతికి సౌకర్యములు కలిగింపవలెను. ఆగంతకులొచ్చిన వారిని తగురీతి గౌరవింపవలెను. పరరాజు బలవంతుడాయెనా యాతని సత్కారముల స్వీకరింపవలె లేక అబలుడైన జయింపవలెను. రాజు పలువిధముల తన రాజ్యమందలి కంటకుల వెదకి నిర్మూలించి సుఖమున నుండగావలె. త్రివిధోత్పాదము లొదవిన తచ్ఛాంతికై రాజు బ్రాహ్మణులకు భోజనములు, దేవతలకు పూజలు, అగ్నికి హోమములు చేయుటకుగాను ద్రవ్యము వినియోగించవలెను. రాజు తన గొప్ప యధికారులయందును, చోరులయందును నౌకరిమీద నౌకరికి పోటీలు పెట్టవలెను. దానివలన వానిగుట్టు వీడు వీనిగుట్టు వాడు బయలుపెట్టుచుందురు. దానివలన రాజ్యము

సుఖముగనుండును. ఎల్లయరులమీఁదికి రాజు తాను స్వయముగా పోఁగూడదు. అందువలన తనకు విశ్రాంతిగా తనకుమాఱుగా దండెత్తిపోవుటకొఱక దొర నేర్పరచుకోవలెను. ఆ దొర కొఱక దుర్గము భూమి నిమ్ము. అట్టి యధికారము బ్రాహ్మణునకే యీవలయును. నీ దేశపడవుల వృద్ధిచేయించుము. తత్కాలంతారమధ్యంబుననుండు దొంగలను శిక్షింపుము. అడవిలో దుర్గమప్రదేశమందుండు మన్నెగాండ్రతో చెలిమి పాటించియుండుట మంచిది. వారు మన కవసరమగునప్పుడు సాయముకై వత్తురు. క్రొత్త యధికారికి మంత్రాలోచన యివ్వరాదు. మంత్రము బయలుచేసిన యీఁదో రయు చెడును. రాజు తన మేలుకోరువారలకు, విద్వాంసులకు, ఛాందసులకు దుర్గములొసంగి వారి భోగమున కగునట్టి ధనము ధారాళముగ నివ్వవలెను. రాజు కాలానుసారముగ వైరిని గెల్వవలెను కాని ప్రతిజ్ఞ చేయరాదు. రాజు తన హితుడగు దొరసంగతి చారులవల్ల తెలిసికొనుచుండవలెను. స్వర్ణాది లోహముల గను లెక్కడనున్నవో తెలిసికొని వాటిని కాపాడవలె. రాజుల దినచర్య యిట్లుండవలెను. ప్రాతఃకాలమున కార్తాంతికుల

బ్రాహ్మణోత్తముల దర్శింపవలె. ఘూమ్రప్రాద్దేశి-
పంత యథార్థపరిస్థితుల నెఱుంగవలెను. ఆదాయ
వ్యయములనార్చి మంత్రాలోచన చేయవలె.
వ్యాయామము, మల్లవిద్య, వేటకాండ్ర కాజ్ఞలు
యిత్యాదు లోనంగుట. మధ్యాహ్నము దేవతా
ర్చన సజ్జన సల్లాపము. భోజనానంతరము కవి
విదూషకాలాపములు. నాలవజామున చారులకు
దర్శనము. రాత్రి ప్రేయసితో సుఖించుట.
వైద్యులు, కార్తాంతికులు, విద్వాంసులు, కవులు,
పురోహితులు, రాజకు హితులు వారలు దుర్విధ
ముల చరింపకుండ కాపాడవలెను. అనగా తనకు
వ్యతిరేకము గాకుండ హవ్యములకన్న కవ్యములే
సూక్ష్మధర్మము లగుటచే వేదాధ్యయన సదాచార
చాంద్రాయణాది వ్రతములచే శాంతచిత్తులయిన
వైష్ణవులకు శ్రాద్ధదేయములసిచ్చిన పితృదేవతలకు
గతులు గల్పింపును. రాజుచేయు షోడశమహా
దానములు బ్రాహ్మణ పోషణమునకు తనయొక్క-
పగతత్త్వజ్ఞానమున క్షేమమున కనుగుణముగా
వర్తించుచు రాజు తన పాపముల మాయుటకై
రాజ్యాంతమునగల్గు నరకమును తప్పించుటకై
శ్రీమన్నారాయణుని ప్రార్థింపును. రాజు ప్రద

సోపేతమగు భోజనము గావింపవలె. ఆకలి లేనిది భుజింపకూడదు. అట్లయిన వాడు వాటరు వాడు నవశ్యకత కల్గును. రాజుజ్వలుడై యుండుటకు యొక మణిని ధరింపవలెను. రాజు వారవారము వేలు గై సేతచే వెలుగుచుండవలెను. వేయేల రాజు యన్న నావిష్ణుః పృధ్వీపతిః రాజ్యమేల చేయువలె పాపములేల సంపాదింపవలెనని వెనుదీయక శక్తివం చనలేక రాజు పాపములుచేయకుండ రాజ్య మేల వలెను.

యామునాచార్య ఘట్టమంతయు రసవత్తరము, ప్రశంసనాతీతము.

అందు కుదాహరణములు:— పాండ్యరాజు రాణి యామునుని సభకురమ్మని చెప్పినందులకు యామెపడిన తత్తరపాటు నెట్లు వర్ణించెనో తిలకింపుము.

తే. గ్రీష్మసమయ నిరుత్సాహ కేకి రమణి
నవఘనధ్వని కలరుచందమున నలరి
యేకతపు నర్మగోష్ఠి ప్రాణేశుతోడ
నతని విధ మెఱిగింప నిట్టట్టువడుచు.

అదియునుగాక రాజు యామునునిగాంచి యడిగిన విధమును గనుడు.

గీ॥ సంగతియె యోయి యిసుమంత లింగశాస్త్ర
తత్త్వనిర్ణయ వాదంబు లెరుగనీకు
నోడితేనియు బట్టి మొట్టో యనంగ
లింగమును గట్టుకుడుగ మెఱింగికొందువు.

అదియునుగాక రాజు పట్టమహిషితో చేసిన ప్రతిజ్ఞ యెంత రసవత్తరముగ గంభీరముగ వర్ణించెనో గనుడు.

క. అస్మన్మతస్థుడోడిన
భస్మము రుద్రాక్షములను బాసి యతనిచే
విస్మయముగ దప్తముద్ర
ఘస్మర చక్రాంకితుండగా గలవాడన్.

తే. ఉవిద యీ నీదు విద్వాంసు డోడెనేని
నీకు నతనికినన్న పూనిక యొయున్న
నొప్పితిమి దేవశాసతి దప్పకున్న
జాలుమఱి పంచభూతముల్ సాక్షిగాగ.

14

ఆముక్తమాల్యదా చరిత్రము.

ఇదియే గ్రంథములోని కెల్లను శృంగార రస ప్రధాన ఘట్టము. కాని ఈ శృంగార మనురాగ పూరితమైన భక్తి ఇదియే పరమ పవిత్రము. శ్రీ రాయలుకూడ శ్రీనాధునివలెనే యీమె సౌందర్యమును కొరి పద్యములలో వర్ణించినాడు. ఆనాడు రుక్మిణీదేవి విరహవేదన బడలేదా! ఎప్పుడు చెలులకు మీ పాడిన హరిచందములే పాడి గదలవచ్చునని యడుగుచుండును. ఈమె విరహవేదనను ప్రబంధ నాయికలవలె యెంత మనోహరముగ వర్ణించెనో గ్రంథపఠనమువల్ల గనుడు. నైషధకారుడు నలుని విరహము వర్ణించుచు వ్రాసిన సీసపద్యము వలెనే శ్రీ రాయలు కూడ నొక సీసపద్యమే వ్రాసినాడు.

శ్రీ రాయలు:—

సీ. నఖముఖోజ్ఝిత పరాఙ్ముఖముక్త బాష్పాంబు
పటిమ దీపపు చిటపటలు దెలుప

బారినుపాంశూత్సృష్ట పూతకృతులక్షశమనస్య
పార్శ్వ ముహుఃప్రకంపనములు దెలుప
నొదవెడు గాఢ్గదద్య మదరుపాటున బల్క-
రింప బుట్టెడు కేకరింత దెలుప
వలవంత నిసువుకాంతల వుట్టు దూషించు
కారణంబులు తొంటి కథలు దెలుప

గీ. నలత బానుప్పై బొరలాట తెలుప
దెగువ లోలోన నే నవ్వు నగవు దెలుప
గలక మామిడి పనిలేని కసరు దెలుప
బొలతి దేలు నీయున్కియే పులుగు కాదె.

శ్రీనాథుడిది పద్యము—"జాగరోద్భూత."
శృం—నై. ౧—౮౬. అదియునుగాక యింకొక
పద్యము గనుడు. ఇది శ్రీరాయల యుత్ప్రేక్షాన
భావనాపటిమను వ్యక్తము చేయగలదు.

మ. తలిరుంగైదువు జోదునానతి వ
ధూ ధైర్యంపు బెన్గోటగం
దళితాహార్మ్యశిఖయంత్రకారు డలు
కన్నానాటికిం ద్రెళ్ల గో

మల మార్తాండ కారిచి దీపకళి
కోపస్మంజూడియే యుందళ
ద్దళ పాథోరుహ లోహనాళ కుహ
రోద్యచ్చంచరీకాస్త్రముల్.

దీని భావము:—

ఆమెకు సూర్యోదయము లందు దమ్మికొలంకులోని సూర్యకిరణములు నిగుడుటయు, ఆ తమ్ములు వికసించుటయు, వానినుండి మత్తభృంగములు బయలువెడలుటయు జూడగా మలరాజు నాతిచే లేకునయ్యెను ఫిరంగివాడు ఆమె గర్వమనెడి సెన్గోటనగూల్ప ప్రతిదినము కోపముతో సూర్యుని కిరణమను సన్నని దివ్వె మొగ్గను తన చేతిలో ఆ తామరలనెడి ఫిరంగుల చెవులకంటించి అందుండి ఆ తుమ్మెదలనెడి యినుపగుండ్లను ప్రయోగించుచుండెనా యనునట్లుండెను. చూచితిరా భావమెంత లలితముగా గాంభీర్యముగా నిమిడియున్నదో. చిట్టి కొంచము కూత మనమనునట్లు పద్యము 80 అక్షరములైనను యెంత భావ మిమిడియున్నదో, ఈ ఘట్టముకూడ 160 పద్యములు గలది కాని

ఆముక్తమాల్యద జననము, విరహామృత ౨౬ పద్యములే. మఱల వసంతఋతువు ఆముక్తమాల్యదను వేపుకు తినుటకు బయలుదేరింది. ఇందు వసంతకాలమును వర్ణించుచు నొక మహాద్భుత పద్యమొక్కటి రచించినాడు. దాని భావ మెంత గాంభీర్యముగ నున్నదో నొక్కసారి తిలకింపుడు.

మ. మదనస్యందనతాస్వనాకృతి దెలి
పెం బాండీరభూభృద్వల
న్మృదువాతం బలి పక్వపాదపల
తా వృంతావళీ మూలరం
ధ్రదళత్పంకజ కర్ణికాగణ హా
రిద్రాభాంగ భాభాసుర
చ్ఛదనచ్ఛన్న నివర్తికాంచనక
నచ్ఛత్రచ్ఛటాచీత్కృతిన్.

ఇట్లు కృష్ణరాయల వర్ణనా బాహుళ్యమును పాఠకులు గమనింతురుగాక. శ్రీమన్నారాయణుడే యాముక్తమాల్యద వయోరూపలావణ్యాదులజూడ యాతని మనోప్రవృత్తి యెట్లున్నదో కవి యెట్లువర్ణించెనో గనుడు.

సీ. దీని చూపులు పెక్కుగానెకా సిరిపట్టి
కిని బోరబిరుదు డెక్కెంబు గలిగె
దీని కౌనల్లాడగానెకా గర్వించి
యుర్విజైత్రునకు గాలూద గలిగె
దీని పాలిండ్లుబ్బగానెకా రతిచేతి
కిన్నెరమ్రోతకు వన్నెగలిగె
దీని మోము ప్వారగానెకా వాణి రా
యంచ లేమకు గులాయింబు గలిగె

దీని పెన్నెఱులేపారగానెకా ప్ర
పోషితమయూరికి విరాలి పొందుగలిగె
దీని యడుగులు రంజిల్లగానెకా పి
పాసబడు తేటులకు మెట్టపంట కలిగె.

ఈమెను గాంచి కాముకుడివలె మోహించి కామించి ప్రేమించి పెండ్లి కాకమునుపే ఐక్యము గావించుకొన్నాడు. ఎంత అన్యాయము, అయినను పరమేశ్వరున కేమితప్పు. ఆమె యాతనికి పూర్వ జన్మమందు భార్యయేకదా! అది యును గాక వివాహము కాకమునుపే వలచి వివాహమాడి నాడు. నేటివలె కొన్ని రోజులు కాపురము చేసిన

తర్వాత వాని జీవితము పాడుచేయుట. ఈ పని చేసినందుకు విష్ణుచిత్తునికి చీవాట్లకు పాలయినాడు భగవంతుడు. మామ చీవాటించలేనే అల్లుణ్ణి తిట్టుట నాటినుండియే యున్నట్లు గన్పట్టెడిని మా మామలు.

15

చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము

మూలము—వరాహపురాణము.

ఈ చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము బ్రహ్మరాక్షసుని మూఢభక్తి తెలుపుటకే వ్రాయబడినది. దీనికి మూలము వరాహపురాణమునుండి గ్రహింపబడినది. అందు నలుబదినాల్గవ సర్గలో కలదు. వరాహపురాణాంతర్గతమగు బ్రహ్మరాక్షస సంవాద మెక్కడ; విష్ణుభక్తి ప్రాముఖ్యమయిన గ్రంథరాజ మెక్కడ. అనగా పెక్కుచిక్కులు

యుక్కిరిబిక్కిరి చేయుచున్నవి. ఈ ఘట్టమును యత్యుత్తమ యప్రతిమాన కవితాప్రతిభ గనబరచినాడు. మాలదాసరి బ్రహ్మరాక్షసుని రాక్షసులు అమరులౌదురని చెప్పెను. అంత నా బ్రహ్మరాక్షసుం డోయీ మాతంగీ మేము మాంసభక్షకులైన తప్పేమియు లేదు. వారును అగ్ని భక్షింతురు గాదా! అగ్ని సర్వభక్షకుడు గదా! కావున మేము చేయున దేమి తప్పు గాదని బలుకు టెంత గమ్యముగా నున్నదో పరికింపుడు.

మ. విను మోహాంధము వార్భ్రాంతులను
చుక్ నీవంటివార లుబ్బదా
శులపూతాశులు గారటంటి ప్రతి
పత్సోమాంశముగ్రోలు వుగ్
జ్వాలనుండంటికనొందు నిన్నడిగ
దగ్ సర్వాశిగాడా యుతం
డిలదన్నాశ్రయము చాలు మాకు నఘు
మే వృద్ధానుచారంబిక౯.

దీనిని విని మాలదాసరి మాతంగిని చూచి నేను ప్రతిదినము "సఖ్యంసాప్తపదీన మన్మామిథ

స్వాజ్ఞిస్య" యను వ్రత మాచరించుచున్నాను. అందుల కనుజ్ఞయిమ్ము. తరువాత నీ కాహార మైద నని చెప్పి తర్వాత యాత డందుల కియ్యకొనిన తర్వాత యాతడునుపోయి తన కార్యమును నిర్వర్తించి యాతనితో నిట్లనెను. బ్రహ్మరాక్షసుడు మాలదాసరితో చెప్పినదానిని గనుడు.

శా. ఈ సర్వం సహ దేవ దానవనుహీ
భృన్మౌని వాచాతప
శ్రీ సర్వస్వము నే తదన్యాకృతులం
జెప్పంబడు న్ఘోరమా
నీ సత్యంబురరీకృతాంతిమిల నెం
తే వృద్ధనై మంటినే
నాసత్యంబిక నిన్నుబోలె గృతిపం
థాధూర్వహుల్లేమికిన్.

ఈతని వర్ణనలు గూర్చి యొక్క మాట ఈతడు వర్ణనలందు బాణుని కేమియు తీసిపోడు. "కాంచెన్నైగ్రష్ణవు" యిత్యాదు లుదాహృతములే కాన దాన యాతని వర్ణనాచతురి వ్యక్తమగును. అయినను యింకొక పద్య ముదహరించి పూర్తి చేతును. సోమశర్మ హైమనవికనము,

సీ. స్నిగ్ధత్రిభాగముండిత శిరశ్శిఖతోడ
హిమధవళోపవీతములతోడ
బుణ్యవద్ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రవల్లులతోడ
దులసికాబ్జస్రగావళులతోడ
గౌపీన కటిసూత్ర కాషాయయుగితోడ
జలపూర్ణ శుభ కమండలువుతోడ
బాణిస్థ దివ్యప్రబంధ సంపుటితోడ
సత్తర వాక్పూర్వకోక్తితోడ
బసిడి జిగితోడ బ్రహ్మవర్చసము వొల్చు
భాగవత లక్ష్మితో ధూమపటలినుండి
వెడలు శిఖివోలె సమ్మను వెడలి చూడ
చూడ వైష్ణవుడై నిల్చె సోమశర్మ.

ఇమ్మహా కవికంఠీరవుడు వర్ణనా బాహుళ్యమందసమానుడని చెప్పియుంటిని గదా, ఇతడు నాడు భోజనాదుల నుపయోగించుకొనెడి కూరలను, ఫలహారములను, బ్రాహ్మణులు అన్యాయముగ డబ్బునెట్లు గడించిరో యెంత మనోహరముగ వర్ణించెనో యీ క్రింది పద్యము వ్యక్తపరచును. ఈ క్రిందిపద్యమా నాటి భోజనమందలి కూరగాయలనుకూడ యెట్లు వదలక వర్ణించినాడో గనుడు.

మ. గురుగుం జెంచలి దమ్మి లేదగిరి
  పాకుం దింత్రిణీపల్లవో
త్కరముంగూడ బొరంటినూనియల
  తో గట్టావి కుట్టారి కో
గిరముల్ మెక్కి తమింగ్రొమాల్పొలము
  లో గ్రేవ్వుల్ మెయి ల్మ్రాకమే
కెరవుం గుంపటి మంచ మెక్కిరి ప్ర
  భూత్యైకాప్తి రెడ్డజ్జడీ.

ఇట్లింకేని ఇమ్మహాకవి వర్ణనా బాహుళ్యమును వర్ణింపవచ్చునుగాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే కాకతాళీన్యాయముగా జెప్పి పాఠకులను మన్నింపను గోరుచున్నాను.

16

ఆముక్తమాల్యద-వర్ణనలు.

వర్ణనా వైచిత్రిలో శ్రీరాయలు గీర్వాణ కాదంబరి కర్తయగు భట్టబాణునికేమియు తీసి

పోడని వచించియుంటిని. అత డేవర్ణనచేసినను మెక్కువగా జేసెను. అది తన పాండిత్యప్రజ్ఞల ప్రాజ్ఞులకు తెల్పుటకే. ఇందలి మధురాపురవర్ణన, విలిబుత్తూరు వర్ణన, పుష్పలావికవర్ణన, ఋతు వర్ణన, రాజనీతి వర్ణన యే గ్రంధముయొక్క యెక్కువభాగము కాచేసినవి. గ్రంథము మొత్త ముపైన 870 పద్యములున్న 450 పైన వర్ణనలే కలవు. బాణుని కాదంబరి కథ రెండుమూడు దీర్ఘవాక్యములలో చెప్పవచ్చును కాని యాతని గ్రంథమం దంతేయు వర్ణనలతో పాండిత్య ప్రక ర్షతో నిండివున్నది. ఆముక్తమందు శ్రీరాయలు దేవాలయమున్ను, వైష్ణవులన్ను, అతిధిసత్కార పూజావిధానమున్ను, ద్రవిడాంగనల చతుర పరిహాస విలాసోక్తుల, భాగవతోత్తముల దినచర్యలు, రాణి వాసపు కాంతల కార్యములు, వసంతఋతువున తుమ్మెదలుచేయు ధ్వనిని, చిగురించు పల్లవముల సుకుమారత, రాజుల చర్యలు, రాజనీతి ప్రకా రము, యుద్ధమునందు భక్షించెడి భక్ష్యభోజ్య చోష్య లేహ్యాదులను, యాస్థానములందు నిరంత రము జరిగెడు వాగ్వాద గరిమలను, భగవత్ సాక్షాత్కారమును, విష్ణుచిత్తుని భక్తిపారవశ్య

ప్రాధాన్యము, శైవమత నిరసనప్రకారమును, బ్రహ్మ
రాక్షసులపై నుండెడి నాటి గట్టి నమ్మకములను,
శాంతలు కాంతులకై నొందెడి విరహవేదనలు,
లక్ష్మీ కల్యాణములు, దుర్వ్యసనులైన బ్రాహ్మణులు
చేయు ఘోరకార్యములను, సర్వ దుర్విధముల
గర్వాంధత్వమున వారు గడించునట్టి ధనము
తెఱంగు, పడ్డీలకిచ్చి ధనమార్జించుట, శూద్రులు
ఎక్కువ తక్కువతో మత్స్యాది జలచరముల
భక్షించుట, మార్గమధ్యమున నెదురైన చోరు
లాభరణములు హరింప నుద్యుక్తులైన యవసరమున
వారు పన్ను పన్నాగములు, మాతంగులుకూడ
శ్రీహరి కృపాకటాక్షవీక్షణకు పాత్రమగు విధమును,
రాజుల గర్వాంధత, నాడు జరుగు ఘోరరణముల
సంగతి, నొకని మేలుచూచి యింకొక డోర్వకుండి
యీర్ష్యాభావ సందష్టులగుట, తమ్ముని రాజ్యము
కూడ తన రాజ్యము చాలక హరించుట మరల
యాతనివద్దకే కార్యార్థియై వెళ్లుట, విశిష్టాద్వైత
మత సిద్ధాంతమును, వైష్ణవమత ప్రాబల్యత,
బ్రాహ్మణులకున్న గౌరవము, దేవస్థానములందు
వారికున్న స్థానము, విషయసుఖాస్వాదలోలుపత్వ
మున తమ్ము తమ నిర్వర్తించుకొను కార్యముల

మఱచి యుక్తాయుక్త వివేక విచక్షణాలేక సంతతము కాంతాజన సమాలింగిత సౌఖ్యావహులైన ప్రభువుల సంగతి, రాజులు "రాజానాం బహువల్లభాః" యను నాభాషణము సార్థకంబుచేయుట యిత్యాదు లాముక్తమాల్యదలో అచ్చుగ్రుద్దినట్లు వర్ణింపబడి నవి. ఉదాహరణములిచ్చిన గ్రంథము విస్తరమగును. అయినను కొన్నియిచ్చి వానిలోని విశేషాంశముల చర్చింపబోవుచున్నాను.

మ. అలవర్జన్యుడు కేకి పాత్రముల గుం
పాడించుచో మేఘమం
డలపుఁ మద్దెళ గ్రుంగ లేవగ మఱి
న్నార్ద్రంగికుం డర్థి నా
త్తలలిఁ నేలకు వ్రాలుచు న్నగయుచుఁ
డారాడు నత్తెల్లజ
ల్లుల రెంగుచ్చులు పయ్యోధారలును ద
ల్లోలేంద్ర గోపంబులన్.

ఇవి వర్షాకాలమునుగూర్చి వ్రాయబడిన పద్యము. దేవేంద్రుడు నెమళ్లనెడు పాత్రములను గుంపుగా నాట్యమాడించునప్పుడు మద్దెళగాడు మేఘమండలమనెడి మద్దెళను నటనానుసారముగా

క్రిందికిని మీదికిని దించుచు నెత్తుచు నుండెగా ఆ మేఘమండలముతోఁగూడ క్రిందికి వచ్చినప్పుడు భూమికి చేరువుననుండి అతి పైకి బోయినప్పుడు భూమికి దవ్వుననుండియు మేఘమండలమునుండియే వ్రేలుచుండు వర్ణధారలను వాసి దూదిమూఁటిదూఁగాడెడి యారుద్రపురుగులును మృదంగము క్రిందికి వచ్చినను పైకిపోయినను మృదంగమునుండియే వ్రేలుచుండు తెల్ల జాలరులును వాసస్తునినుండెడి మ్యో[illegible]ని కుచ్చులుగా నొప్పుచుండినవి. చూచితిరా యెంత భావగర్భీరమో? ఇట్టివెన్నియో గల్లవు. ఈ రెండు పద్యములు వసంతకాలమందలి భృంగముల విలాసమును చిగురాకు వర్ణనను తెల్పును.

"మునుసనల్దమిఒట్టి మంగాల్లు ముకు[...]జో
డనల బీలిచి పసరొ[...]నిన విడచి"

"మరుదూథ ములయాపి గరధూమ్యాలచు గళ
న్మవసి జరథష్ఠద్రాంజన కళికలు"

యను రెండు పద్యము లుదాహృతములు.

చిగురాకు వర్ణన.

సీ. మ్మావశారక్తరాంకవమరగ్యాసిమ
ఘనాది తారుణిమవల్లురగుసని

కోద్గతి, తరుగరుత్మద్గరుద్గణము క్రీ
డాహార్యజీమూత రోహితంబు
నవమిళింద ప్రాహుదాకని మంత్రణశోభ
నాక్షతపత్రతతి వాయసనవిభక్త
పరభృతౌఘప్రాప్త పత్త్రిక మాలతీ
తాత్రిసామయావహార్ద్రక్షతజము

ప్రమద వనవన దేవతా సముదయాంగ
రాగ మినజహరిజ్జగప్రాణశాణ
కషణ దళితదళ్ఛుత సక్రాంతకాంతి
ఘనమణిశలాక చిగురాకు గలయ మొలచె.

ఇట్లీ గ్రంథమంతయు వర్ణనాప్రకీర్ణములతో నలరారుచున్నది. పురవర్ణన బాగుగ గావించినాడు. అందు కుదాహరణము "లలితోద్యాన పరంపర" యను పద్యమే, వటక్షాత్రజ వర్ణన చేసినాడు. ఆ పద్య మిదివఱకే నుదహరించియున్నవాడను. విష్ణుచిత్తుడు వాదము గెల్చినతర్వాత సభోమండలమున యక్షగంధర్వాదులు చూపు సంతస మభివర్ణించిన పద్యరాజమగు "అద్ధావాగ్వైబుధం" యిదివఱకే యుదాహృతము. గ్రీష్మఋతువును వర్ణించిన పద్యము "తెరగణల్" అను పద్యముకూడ నుదహ

ర్ణించినాను; యెక్కువగా వర్ణించినచేగాని దేశకైనను వైశిష్ట్యమురాదని తలంచి సంస్కృతాంధ్ర పదభూయిష్ఠమగు దీర్ఘసమాసాలతో నింపి తనకుగల ప్రకృతిశాస్త్రగరిమ పాండితీ ప్రకర్ష యిత్యాదుల పండితప్రకాండులకును సాహిత్యాభిమానుల కెల్లరకును తెల్లముచేసినాడు. ఈ గ్రంథమందలి వర్ణనలన్నింటి సారస్యమును తెల్యగోరిన గ్రంథపఠనమే యుత్తమమని తోచెడిని.

ఆముక్తమాల్యదా విరహము, ఆమె హరి లీలావిలాసాదులగాంచి సంతసమొందుట యిత్యాదులు బాగుగ వర్ణించినాడు. వివాహ సమయమున ప్రతి యంగ యంగమున శృంగారింపగ పెట్టు శృంగారాభరణముల క్రమమునుగూడ తెలిపినాడు. భగవంతుడును, శ్రీమన్నారాయణుడునునగు శ్రీరంగేశ్వరుడుకూడ ఆముక్తమాల్యదా రూప సౌందర్య విలాస విభ్రమాదులగని మనంబు కలంగ పంచేషు విలుకలుంతితే చిత్తుడగుచు లోపల నైక్యముగావించుకొని విష్ణుచిత్తుని యొక్క మాయా నాటకమాడించి తుదకు నా చేడియను పెండ్లాడినాడు. ఈ విషయమును శ్రీ రాయ లెంతో అన

పద్యహృద్యగరిమతో సహృదయ హృదయంగమం బుగా వర్ణించినాడు.

శృంగార రసవర్ణన యితఁడు మానుకోలేదు. కొంత చేసినాడు. కాని యసభ్యశృంగారము చేయు లేదు. భక్తిభావమునుమాత్రమును అపర పోతనామాత్యునివలెనే నెలకొల్పి యచ్చటచ్చట జిలిబిలి పలుకులతోను, యచ్చటచ్చట అచ్చ తెనుగు పదములతోను, అచ్చటచ్చట గీర్వాణాంధ్ర వాగ్గుంభనా గుంభోపేతములతోను నింపి విద్యచ్ఛక్రవర్తి యని యనిపించుకొన్నాడు. విద్వత్కవి శ్రేష్ఠుఁ డెప్పటికిని విద్వత్కవిరాజకంఠీరవుడే! వర్ణనా వైశద్యమునందున యాతనిని బాణుఁ డనిన తప్పేమి యులేదు. బాణుని అచ్ఛోదసరోవరవర్ణన శ్రీ రాయల పట్టపుటేనుగువర్ణన రెండును స్ఫూర్తిగ సమానముగు కవితాప్రతిభతో రచియింపఁబడినవి.

రాజుల నిత్యవృత్తికి.

"సౌఖశీయునిక భిషక్పూర్వకము కాల్య
వేళ గార్త్రాంతిక ద్విజులగోష్ఠి"

యను పద్య ముదాహృతము.

దొంగలతో పరిభాషలాడు సంగతికి.

"పసలేను నిలరోయు పాతకులారని
దేవాయుధంబును అవ్వాపువాఉు."

యను పద్య ముదాహృతము.

17

కృష్ణరాయల ప్రతిభా విజ్ఞానములు

కృష్ణ రాయలు బహు భాషా పండితుడు. దానివలన క్రొత్త క్రొత్త మాటలు గ్రంథములోన నిమిడ్చినాడు. ఈతడు వాడిన పదజాలము (శ్రీనాథుడు, రామకృష్ణుడు తప్ప) యింకెవ్వారును వాడలేదు. అరవజాతీయము, కన్నడపదములు యిత్యాదులు చాలా యీతని గ్రంథమునందు జీర్ణమైపోయినవి. కొన్నిటి యర్థము విచిత్రము గనున్నవి. మనమింతవఱ కెన్నడును వినని పదజాలమాతని కవనమందు పొదుగబడి వున్నది. కొన్ని

పదము లీతని సర్వాంకషపాండిత్య యశోఫలకము అవి యే పద్యమునం దిమిడ్చబడి వుండునుగాన యవి చాలా తుక్కుముక్కల హక్కుచిక్కు కల్గించును. ఈ గ్రంథమందలి గరుడస్తుతిలోనిదొక పద్యమగు "ఖన వత్పయోబ్ధి వీక్ష్య రసాతలానో్యక్ష్య" యను దానిలో కొన్ని పదములు గలవు. పిండీకృకములు ఝుంపాత, ఇరమ్మదము లిత్యాదులు. ఇంకను కొన్ని పదములు కలవు వాటి యర్థస్థాపనకై నేటి పండితప్రకాండులు వాదవివాదాలకు తర్జన భర్జనలకు పాలగుచున్నారు. ఇటీవల పాడబ శబ్దార్థనిర్ణయమునకై నలుగురు పండితవరేణ్యులు వరుసగా నొకరొకరివి ఖండించుచు భారతిలో వ్యాసముల ప్రకటించిరి. ఇందులో యేది నిజమో తెలియరాకుండ వున్నది. దీనిలో లింగడంబైన యను పద్యమందు కస్తూరపునాభి యని వాడినాడు. నాభియనగా యిచ్చట నాభి బిలము గాదు. మొగముపై పెట్టుకొను కస్తూరిచుక్క యసియే మనము తెలిసికొనవలెను. సంగతియె మోయి యిసుమంత ఠింగణావు అని యింకొకచో ప్రయోగించినాడు. అది కర్ణాటపదము. కాని దాని యర్థ మిదమిత్థమని చెప్పుట యసంబద్ధ వాదనయగు

చున్నయది. ఇందులో యింకొక శబ్దము ఫీత్కార యని కలదు. ఈ ఫీత్కార శబ్దార్థమునొక వస్తువ విఱిగినప్పుడు కలిగిన ధ్వనియని తెల్పవలసి వచ్చు చున్నది. ఇంకను కొన్ని మాటలు ప్రబంధయుగా న్యల నురకములి కన్పట్టుచున్నవి. దీనిలోనున్నంత జటిలపదభాగ మెక్కువ యెక్కడను లేదు. కృష్ణ రాయల సర్వంకషా పాండిత్యస్ఫోరకములని ఆరా లని వేదమువా రుదాహరించి యున్నారు.

ఇందులో దివాణము, తెండి, తృణాతా యిత్యాదులు నాకు క్రొత్తగా యెన్నడువిననట్టివిగా గన్పట్టెడిని.

"సాయంకాలములక్ దదీశమురజిత్పద్మస్వ నద్దుందుభీ" యను పద్య మెంత క్లిష్టముగనున్నదో గనుడు. దానికన్నను మెక్కువ పాండిత్యస్ఫోరక భరితముగ నున్నదని "స్యందనస్థిత" యను పద్యము దక్క వేఱొక్కటుండునని వేఱె నొక్కివక్కాణించ వలెనా? ఇది వుచ్చారణకుకూడ నసాధ్యమై నల రాజెడిని. ఇట్లు ప్రతిభావిజ్ఞాన ధురంధతతో వ్రాసిన శ్రీ రాయల ప్రతిభ తెలియుగ నెవరితరము.

అందులో నాఁబోటి జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధుని కేమియర్థమగును. విద్వద్వరేణ్యులకే యర్థముకాక విసివి వేసారి యీ గ్రంథమును చూడకుండయుండినప్పుడు అందుకే కాఁబోలు ఆంధ్ర ధ్వన్యాలోక గ్రంథకారగు శ్రీ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులవారు వేదము వారికి దక్క దక్కొటులకు యర్థముకాదనియు తత్కావ్య రసామృతాస్వాదన మన కశక్యమని విచారపూర్వకముగ బల్కిరి.

18

కావ్య ప్రాశస్త్యము.

కావ్య ప్రాశస్త్య మనగానే దానియొక్క భాషాకాఠిన్యమని యను ప్రశ్న కల్గుచున్నది. ఈ గ్రంథము నిస్సంశయము నిస్సందేహముగ అసమాన వాగ్గుంభనలతో నలరారుచున్నది. కాని యిట్లు వ్రాయుటకు కారణమేమని యడిగిన యది యానాటి యాచారమైయుండెను. పూర్వ ప్రబంధ

సమాస వాగ్గుంభనా గర్భితముగ లేదా !!! కాశీఖండము సమాస జటిలముగ లేదా !!!! ఇట్లుదాహరణములు. కాని పై వానియందు కొంతశైలి మృదు మధురముగ నున్నది. ఇది శ్రవణానందముగ లేదు. అన్ని శ్రవణానందముగవున్న కటువుగ నేవియును నుండవలదా ! ఈ గ్రంథము కృష్ణరాయల యప్రతిమాన ప్రతిభావిజ్ఞానముల వ్యక్తపరచుచున్నది. సామాన్యముగ నిది ప్రాజ్ఞులు, రసజ్ఞులు పఠింపదగిన గ్రంథము. కాని కొందఱికి నచ్చును. దీని కర్తృత్వ విషయము చర్చించుటే చాలవఱకు సరిపోయెను. ఇంక దీనిని సావధానముగ చదువవలెను. ఈ గ్రంథము ప్రౌఢప్రబంధములలో నొకటి గావచ్చును. ప్రౌఢప్రబంధము లెవ్వియో ముందు సందేహింపబడ తెల్పియున్నాను. ప్రౌఢమనగా శైలియుండా, పాకముండా, కవిత్వముండా, వాగ్గుంభనలయుండా, భావముండా యనిన యన్నిటియుండని చెప్పవలసియున్నది. కొందఱి కొందఱి కవుల కొక్కొక్కదానిలో ప్రౌఢతనుజేర్చి కావ్యములుశక్తి గల్గియుండెనని కృష్ణరాయలుకూతురు తెల్పియుండలేదా ! ఈ కావ్యము సర్వవిధముల పండితజనాదరణీయమై యలరారుచున్నది. వేయేల.

యీ ప్రబంధము ప్రౌఢమగు నొక యుద్గ్రంథము. దాని నీరోజు యెక్కువగా చదువకపోవుటచే దానికి ప్రాశస్త్యము పోవునా ? 500 వండ్లనుండి యిప్పటివరకు నిల్చియున్నదనిన యదియే యీతదు గ్రంథరాజ ప్రాశస్త్యమును వేనోళ్ల జాటుచున్నది. దీనిలో కూడ చక్కని లోకోక్తులు గలవు. ఉదా.

1. కుంపట్లో తామరలంబోలె

2. పుట్టు వంటి నూతులు ద్రవ్వ బేతాళముల్

3. విశ్రాన్తింగిన శుక్రవారిధికిం గొరతయే

4. పుణ్యామునకు కప్పురము పెట్టి పుచ్చుగొనుట.

పైన వర్ణించినవిధమున నిక్కముగ నిశ్శంక్యరాజమునకుగల ప్రాధాన్య మపరిమితం గనుక నీవున దీనిని యెల్లరును చదువుటొప్పు.

ఈ గ్రంథము ముఖ్యముగా భక్తిప్రబోధకై వ్రాయబడినది. అతిథి సత్కారమును పరిచారము సేయుటకు, జాతిభ్రష్టులగు బ్రాహ్మణులకన్న జాతి చండాలుడేయని చెప్పుటకు అపరిమత్తులై స్వచ్ఛందముగ కాంతావిరహోత్తులగుంది విషయసుఖాస్వాదలోలురగు ప్రభువులకు బుద్ధిసెప్పుటకు, వేదాంతమే ప్రశంసనీయము. నారాయణుని సాక్షాత్కారములేనిజన్మ వృథాయని తెల్పుటకు. అవివాహిత కాంతలను బలవంతమ్ము జేయరాదు. పరదారల నంటరాదను నీతిని బోధించుటకై, రాక్షసులు నిశ్చలభక్తి యొక్కటివున్న వారేమిచేయజాలరని తెలుపుటకు, దేవతలను మెప్పించుటకై యజ్ఞయాగాదులు చేయవలెనని. భక్తియే ముక్తి, భక్తియే శక్తి తదితరయుక్తులన్నియు వ్యర్థములని సెప్పుటకు, వ్యావహారికము వ్యావహారికమను వాదములాడువారి బుఱ్ఱ బగులగొట్టుటక. ఉద్గ్రంథములు లేనికాలమున పరీక్షలకు పఠనీయగ్రంథముగానుండి చదువురాని బాలురకు భాషాజ్ఞానము కల్గించుటకు. పాండిత్యప్రకర్ష సాహిత్యపటిమ యొక్క కావ్యములో తప్ప యింకొకదానిలో చూపుట సాహసిక్యమని తెల్పుటకు. తగురీతి

యుద్ధము చేయుమని నేడు పోరాడుజాతులకు బోధిం
చుటకై, రాజులకు రాజనీతి తెలిసియుండుట
యవశ్యకము. రాజకీయ వ్యవహారాదుల చక్క
పెట్టుక యేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ తగు యమాత్యా
చార్యుల సహాయముచేత సామ్రాజ్యము వైరి
రాజోరగ వైనతేయుడై పండితజన కమలాకర
కమలాకరుడై యేలుమని, ఆంధ్ర భాషాభివృద్ధికి
పాటుబడమని, ఆంధ్ర సరస్వతిని మణుల నొకసాటి
యలంకరించి శృంగారమైన కదంబమును గుచ్చి
యామె కంఠములో చంద్రహారములో వేయుమని
ఆముక్తమాల్యద నీతిని యుద్ఘోషించి యుద్ఘాటించు
చున్నది. ఆనాటినుండి యీనాటివఱకు నింత గౌరవ
ముతో నింత అభిమానముచే విద్వాంసులచేత
చదువబడుతున్నదని దానిలోని నీతి వేఱె వక్కా
ణింపవలెనా! రాజులు కూడ కవులే. వారు
బండాయాం బ్రూహిగా నుండరనుటకు అనురాగ
పూరితమైన భక్తి, మూఢభక్తి, జ్ఞానపూరితమగు
భక్తి యను త్రివిధమగు భక్తిలో యేదేని యొక్క
టుండిన జాలని తెల్పుటకు, వివాహములు సక్రమ
పద్ధతిలో విప్రోత్తములచే వైదికరీతిలో జరిపింపమని
కామాతురులకు లజ్జాభయము లుండవని స్త్రీబుద్ధి

ప్రళయాంతకమని, యెంత గొప్ప దేవుడైన స్త్రీ యపాంగవీక్షణమునకు గురియేయుని, ప్రకృతియే ప్రేమయని, ప్రేమశృంగారము లేనియెడల మానవుని జీవితము మనోరంజకముగ నుండదని గృహస్థాశ్రమమే యాశ్రమము లన్నింటిలోకల్ల ప్రశంసనీయమని, వేదాంతజ్ఞానము కల్గియుండుటయే పరమ శ్రీమంతమని తెల్పుచున్నది. చివఱకు విష్ణుభక్తుడే దేవుడని యాతడే యెల్లర కుపాస్యుడని యాతడే శ్రీమన్నారాయణుడు నేటి శ్రీరంగక్షేత్రస్వామియే యనియు శ్రీరంగము దర్శించినంత మాత్రాన సర్వపాపములు ప్రక్షాళనమగునని ఆ శ్రీరంగమే వైకుంఠమని గోదాదేవియే రత్నాకరాత్మజయని తెల్పుటకు, ఇంక యెంతనీతిగావలె నీతిపరునకు.

20

పాత్రపోషణ.

విష్ణుచిత్తుడు.

ఈతడు విష్ణుభక్తుడు. భగవంతుని భక్తిచే మనసులో బంధించిన మహనీయుడు. పూర్వజన్మ వాసనచే వేదాంతజ్ఞానము కలవాడు. న్యాయార్జిత విత్తమున యతిథిసత్కారపూజ చేయుచున్నాడు. ఆత్మస్తుతి, సాధుమతముగాదు గావున యతీధుల రావించి షడ్రసోపేతమగు భోజనముచే సంప్రీతి గావించియు నాస్తి శాకబహుళతా నాస్త్యుష్ణతా కృపయా భోక్తవ్యమన్న భక్తాగ్రేసరుడు. నాగేంద్రశయాను దివ్యప్రబంధసంధాన ద్వారము లను నావతో సంసారసాగరమును దాటుచుండెను. పాండ్యునిసభకేగుమని భగవంతుడు పురికొల్పగా "స్వామీ నన్ను నితఃపురాపఠిత శాస్త్రగ్రంథ జాత్యంధునా రామక్ష్మాఖననక్రియా ఖరఖనిత్ర నాళిహితోద్యత్కిణ స్తోమాస్నిగ్ధకరుక్" అని తన వృత్తిని చెప్పుకున్నాడు. ఈతనికి శ్రీహరి ప్రత్యక్ష మెప్పుడన్న యప్పుడే. వెదకుకొన పనిలేదు.

ఈతనికి శ్రీమన్నారాయణుడు యామునాచార్య చరిత్ర వినిపించినాడు. తుదకీతని భక్తికి మెచ్చి ఆముక్తమాల్యదను తనయగా నొసగి మరల భార్యగా గైకొని తా నితని కల్లుడైనాడు. విష్ణుచిత్తునికథ వున్నకారణమున దీనికి విష్ణుచిత్తీయమను నామము అన్వర్థాభిధానమైనది. ఈతడు సంస్కృత భాగవతమునకు వ్యాఖ్య (భాష్యము) వ్రాసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అదియును బృందావనములో ప్రకటింపబడినదట. దీనిని సారస్వతోపాసకులు గమనింతురుగాత.

ఖాండిక్యుడు.

ఈతడు నిమివంశాలంకారుడగు నృపాల నందనుడు. కేశిధ్వజుని తమ్ముడు. కర్మశూరుడు. మొదట కేశిధ్వజు డోడ్చుటగాంచి "దుర్మతి గెడపెద న్మారంపుభల్లంబునన్" అని వచించి నాడు. కాని యాతడరుదెంచినదానికి నిమిత్తంబు చిత్తంబునందరసి శరణన్నవానిని చంపుట తప్పని యాతనికి ప్రాయశ్చిత్తముచెప్పి (ప్రజలు చంపు మనినను చంపక) యాతని కృతార్థునిచేసి గురు దక్షిణకై యాతడు వచ్చినప్పుడు రాజ్యముగోరు

మని పరీజలు తెలిపినను కోరక సంసారసాగరమును దాటుమార్గమడిగి యాతనితో భావనాత్రయ స్వరూపమగు భగవంతుని జేరు మార్గము తెలిసికొని విరాగియై తరించిన మహనీయుడు.

కేశిధ్వజుడు.

ఈతడు ఖాండిక్యుని యోడించినవాడు. ఓడించియు శునకముని ఖాండిక్యునే ప్రాయశ్చిత్త మడుగుమనగా గర్వములేకపోయి మరల నతనినే అడిగినాడు. తుద కాతడు చంపిన క్రతు ఫలము దక్కుననియు, చంపకున్న యాగము సఫలించునని యెట్లైన మంచిదేయని తలచి యాతన నాశ్రయించినాడు. గురుదక్షిణ యిచ్చుటకై పోయినాతడు సంసారసాగరమునుండి తరింపుమార్గ మడిగినను యీర్ష్యలేక భావనాత్రయ స్వరూప ముపదేశించెను. తుదకు ఖాండిక్య కేశిధ్వజులు నిమివంశము పావనముచేసిరి.

యామునాచార్యుడు.

ఈతడు బ్రహ్మచారి—విష్ణుభక్తుడు. అష్టాదశ విద్యలం దసమాన విశారదుడు. విష్ణువు యాదే

శానుసారము వైష్ణవమత ముద్ధరింపగవచ్చిన గుజ్జి. పాండ్య మహీపాలుని పట్టమహిషి వైష్ణవభక్తురాలని తెలిసికొని యామున సహాయమున పాండ్యుని సభాస్థలి సొత్తెంచి వైష్ణవమత స్థాపనజేసిన మహానీయుడు. ఈతడిది జ్ఞానపూరితమగు భక్తి. రాజు సభలో విజయమొందిన తర్వాత రాజు చెల్లెలిని వివాహమాడి కేవల విషయసుఖాస్వాదలోలుడై కాలము గడుపుచుండె. తర్వాత కొంతకాలమునకు శ్రీరంగేశ్వరుని పాదారవిందములు మోదంబుతో స్వప్నంబులోన వీక్షించి విరాగియై రాజ్యమును తన కుమారున కప్పగించి రాజనీతి బోధించి శ్రీరంగ మరిగి తరించిన భక్తప్రవరుడు.

పాండ్యుని రాణి.

ఈమె పతివ్రత, విష్ణుభక్తురాలు. ఏకాదశీ వ్రతము నిష్ఠతో నాచరించుచుండెను. ఈమె శీలమును చక్కగా శ్రీరాములు "వింగడంబైనట్టి" అను పద్యంబున తెలపియున్నాడు. యామునాచార్యునికి సభాప్రవేశమున కవకాశమిచ్చిన భక్తురాలు ఈమెయే.

రెండవ పాండ్యరాజు.

ఇతడు శివభక్తుడు. విష్ణుభక్తుల నాదరింపడు. శివభక్తులకే యగ్రహారముల నిచ్చును. భక్తులైనను శైవులను, శిక్షింపడు. విష్ణుభక్తుల పరిహాసముచేయును. ఆతని దురంతం బింతింతయని చెప్ప నలవికాదు. తుదకు వైష్ణవుడై యామునికి తన చెల్లెలినిచ్చి వివాహము చేసినాడు.

మా ల దా స రి.

ఈతడు మాతంగుడు. విష్ణుభక్తుడు. ప్రతిదినము మంగళకైశికిరాగమున కురుంగడి పాడుచుండు భక్తశిరోమణి. భగవంతుని తీర్థప్రసాదములను ప్రతిదినము గ్రోలనిది యింటికిపోడు. ఇతడు తనకు నిర్దేశింపబడిన ధర్మమును తప్పక నాచరించుచుండెను. బ్రహ్మరాక్షసునితోగూడ భయములేక మాట్లాడి నాతని మెప్పించి యాతని చరితము విని యాతనినికూడ నొక భక్తునిగాజేసిన మహాపురుషుడు.

బ్ర హ్మ రా క్ష సు డు.

ఈతనికి భగవంతునిపైనున్నది మూఢభక్తి. ఈతడుకూడ విద్వాంసుడై తార్కికుల ప్రాజ్ఞుల

పరిహసించుచుండెను. సర్వదుర్విధముల గర్వముతో ధనమార్జించి శ్రీమంతుడై దొంగలచే దోచుకొనబడి రాక్షసాకృతిబొందినవాడు. ఈతని నివాసస్థానము చోళభూమి. మరల మాలదాసరివచ్చి తనను భుజింపుమని అడిగినపుడు అతని భక్తికిమెచ్చి తన కౌగిటనుంచుక గారవించినాడు. నన్నవశ్యము శ్రీహరి కటాక్షించునని తెలిపెను.

ఆ ము క్త మా ల్య ద .

ఈమెయే కథానాయిక. దానచే యీ గ్రంథమున కీ నామముకల్గినది. ఇట్లు పేరుపెట్టుట యందు భట్టబాణుని యనుకరించినాడు. విష్ణుచిత్తునకు భగవత్ప్రసాదమున దొరకిన కూతురు.

ఆముక్తమాల్యద యనగా ఆముక్త = తనచే ధరింపబడిన, మాల్య = పూలదండను మాల్య = ఇచ్చునది. దీనికిసరియైన నామము ద్రవిడభాషా పదము శూడుకొడుత్తాళ్, ధరించునది. దాననే కదా శ్రీనన్నారాయణుండు శ్రీరాయలను తన కైతచేత ఆముక్తమాల్యద వ్రాసి ఆడది మాలధరించివేసిన కొదువ తీర్చుమన్నాడు. ఈమె చక్కనిది.

యవ్వనము రాగానే లక్ష్మీకల్యాణముల జూచుచు తానా శ్రీహరిని నాథునిగా బడయుటెన్నడో యని నువ్విళులూరుచు తన జనకుడు చేసిన మాలికల గాను ధరించి నీళ్ళలో ప్రతిబింబమీక్షించి మురియుచు తుదకాతనినే వరించినది. ఈమెది అనురాగ పూరితమైన భక్తి. ఈ ప్రేమయే నిత్యము శాశ్వతము. దివ్యము నిర్మలమైనది. మానవ ప్రేమలకన్న పెక్కురెట్లు శ్రేష్ఠమైనది.

శ్రీమన్నారాయణుడు.

ఈతడే యీ గ్రంథపాత్రలకు సర్వాధికారి. సర్వం విష్ణుమయమ్ జగత్ అను నాభాషణము నీ గ్రంథమందు ప్రతిపద సార్థకము గాంచినది. గోదాదేవియగు ఆముక్తమాల్యద తనయొద్ద నిలిచి యుండ ఆమె త్రిభువన మోహితమైన రూపవిలావ విభ్రమాది సౌశీల్యంబుల మనంబున ముదంబు గొంది పంచేషు విలుంతలుంకిత మనస్కుడై యైక్య మొనరించుకొనియెను.

21

గ్రంథ దోషములు.

ప్రతి గ్రంథమందు దోషము లుండకపోవు. ఎవ్వడును సర్వజ్ఞుడు కాడు. ఈ గ్రంథము వ్రాసిన రాజు కావున కొన్ని తప్పు లుండకాపోవు. అట్లయినను శ్రీహరిని మెప్పింప తనదే సత్త్వమ కవితయని నుడివియున్నాడు. దీనిలో వ్యాకరణ దోషములు మొదటి దోషములు. క్త్వార్థకార సంధి, ఇత్వసంధి, అత్వసంధి యిత్యాదులు సంధి దోషములు. సాహిత్యతత్త్వవేత్తలు ప్రసాదరాహిత్యము ప్రసిద్ధిహతత్వాదోషములకు అకాండప్రకాశన కాకర మూముక్త మూల్యాద యని నుడివియున్నారు. ప్రసాదరాహిత్యమున్నది నిజమేకాని దానిని యెుక దోషముగా పరిగణింప కూడదు. కొందఱు కవులు నారికేళపాకములో రచియింతురు, కొందఱు ద్రాక్షాపాకములో ముక్కుతిమ్మనవలె ముద్దుముద్దుగాలుకు జిలిబిలి పలుకు లలరగ వ్రాతురు. ప్రసాదగుణము యీ గ్రంథమందు స్థాలీపులాక న్యాయముగా నున్నది. ఈ విషయములో విజయ

(పదినరకే నుదాహృతము) అను పద్యముకన్న మిక్కిలి కఠినతరముగా స్యందనస్థిత యను పద్యము. దానినే యిచ్చట నుదాహరించు చున్నాను. ఇట్టి కఠినత్వమున కదియే మంచి ప్రమాణము. ఇంతటి యశిథిల జటిలపదబంధనము మఱి యెవ్వనియందును గానము. ఆముక్తమాల్యద యర్థము కాకున్నంత మాత్రాన దాని గొప్పతనమును మనము తూల నాడకూడదు. అది యర్థము కాలేదన్న యది యర్థము చేసికొనగలిగిన సామర్థ్యము మనకు కల్గలేదని విచారింపవలెను.

సీ॥ స్యందనస్థిత విరాజః ఛత్ర జాడ్య కృ
 ద్ఘృ (ఘ్నా మరుద్గఝ ఝాత్కృతములు
(క్రవ్యాసిరాద్గాత్రి) కనదసృగ్గాహన
 స్ఫుటశల్య హావభూ కృత్కృతములు
యోధవర్మిత హాత్పుటోత్క్రాంత నిజపాత
 సాలాశ్మకృత ముహుస్ఫాత్కృతములు
పతితోగ్రి రథుః కబంధ భారభృన్నార్తి
 భాగ్న భోగ ఫణీంద్ర ఫూత్కృతములు
క్రాంత రథ్యనిరంతర చ్ఛాయదములు
నిష్ఠ తాపక కార్ముకస్ఫురితములు

కలుషము లడంచుగాత లంకాపురాంగ
ణాంబర చలత్కలంబ కదంబకములు.

శ్రుతికటుత్వమంత సుదాహరణమే. ఇంకను "కాంచేః వైష్ణవ్రు" "అథావాగ్వ్య బుధం" యిత్యాదు లుదాహృతములు. ఎట్లయిన నేమి ఆముక్తమాల్యద భస్మసంవృతమైన మహాగ్ని కణంబు, బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు గూడ కొన్ని వ్యాకరణ దోషంబు లున్నవని వచించిరి. కాని పై దోషముల పేర్కొనదల్చను.

ఇంక అకాండ ప్రకాశనముగూర్చి కొంత పరిశీలింతము. పై విషయమునకు కొంత కథా సంవిధానము చర్చింపవలెను. అకాండ ప్రకాశన మనగా సన్నివేశములను హఠాత్తుగా చొన్పుట. ఇందలి సంఘటన లిదివరకే తెలిసియున్నాను. విష్ణుచిత్తునికథ, ఆముక్తమాల్యద చరిత్ర యీ రెండు ప్రధానగాథలు. గ్రంథనామమునకు సరి పోయినవి. కాని మధ్యన యామునాచార్య చరిత్రము, ఖాండిక్య కేశిధ్వజవాదము, చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదములు మధ్యలో కల్పించి

నాడు. ఈ కథలను గుచ్చి వ్రాయుటలో శ్రీరా
యలకున్న లక్ష్య మిదివరకే వచించియుంటిని.
విష్ణుచిత్తుడు స్వమతస్థాపన చేసిన తర్వాత తనమత
ప్రాశస్త్యమును తెలుపుటకే ఖాండిక్య కేశిధ్వజవా
దముజొనపెను అకాండ ప్రకాశనమనగా కారణా
కార్య సంబంధములేనిది యే విషయము సంభవింప
గూడదు. ఖాండిక్య కేశిధ్వజవాదములో విశిష్టా
ద్వైతమత సిద్ధాంతము చక్కగ చెప్పబడినది.
ఆత్మ నారాయణ స్వరూపమని, ప్రాణికోటికి
బంధంబు మోక్షంబు చేరుటకును మనసుకారణ
మనెడి వేదాంతతత్త్వబోధ వివరముగా చెప్పబడి
నది. విశిష్టాద్వైతమత సిద్ధాంతమంత వివరముగా
విపులముగా వృద్ధివిపతికి చెప్పినగాని యామునికి
వైష్ణవమతము దెక్కుడు గౌరవము భక్తి కుదు
రదు. శివ ఆఖ్యానము పూర్తియగువరకు అకాండ
ప్రకాశన మిచ్చుటను లేదు. విష్ణుచిత్తుడుమాగడ
గృహమునకే తెంచునపుడు శ్రీమన్నారాయణుడు
సాక్షాత్కరించె. ఇక్కడాతడెందుకు సాక్షాత్కా
రము గావలెనన్నది మూలములో కలదు. దానిని
శ్రీరాయ లేమిచేయగలడు. కాని ప్రబంధమునకు
శ్రీమన్నారాయణుని దశావతారస్తవ మవసరము

కదా ననాకతమునసే ఇందు పన్నెండు పద్యములు దశావతార స్తవము జొప్పింపబడినది.

యామునాచార్యుని కథవచ్చుట అకాండ ప్రకాశనమనరాదు. ఏలననగా యీ ఘట్టమును జొప్పించుటలో జ్ఞానసంబంధమగు భక్తికి తెలుపుటకే. మానవునకేగాని, స్త్రీకేగాని భక్తియున్న యెడల యది పరమేశ్వరునిపై నుండవలెను. అది మూఢభక్తియే కానిండు, జ్ఞానసంబంధమగు భక్తియే కానిండు. వైష్ణవమత ప్రాశస్త్యమును తెలుపుటకే యీ ఘట్టము జొప్పింపబడినది. ఇందులో శరదృతు వర్షాఋతు వర్ణనలు సమంజసముగానే యున్నవి. వర్షఋతువు తర్వాత శరదృతువు. శరదృతువులో దిగ్విజయయాత్ర సార్వభౌమ ధర్మము. అందుకై రాజనీతి ప్రసంగము. కథ వివాహాంతము. వివాహముకై అయోగ విప్రలంభ మవసరము. అందుకై వసంత మవసరము.

ఇక తర్వాత చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాద మకాండ ప్రకాశనమునకుదాహరణము. ఏలనన నీ ఘట్ట మనవసరముగా జొప్పింపబడినది.

ఆముక్తమాల్యద విప్రలంభ భరమును శ్రీహరికి వచించిన యాతఁడు చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము చెప్పి శ్రీరంగమునకు కొనిపోయి నీ కూతును శ్రీరంగేశ్వరున కర్పించుమన్నాఁడు. ఈ కథతొలగించినను ప్రధానకథకు ముప్పు వాటిల్లదు కథాగ్రథనమునుబట్టి చూచిన. కాని యీ ఘట్టము జొప్పించుటలో బ్రహ్మరాక్షసునికి శ్రీహరియందుగల మూఢభక్తిని చెప్పుటకే. యామునాచార్య చరిత్రము చెప్పుటలో సమంజసము కలదు. యామునాచార్యుఁడు విష్ణుచిత్తుఁ డొకఁడేనట కాని విష్ణుచిత్తుఁడు యామునాచార్యుని పునర్జన్మ. విష్ణుచిత్తునికి తన పూర్వకథ విన్న నాహ్లాదముగా నున్నది. ఈ చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము ప్రధానకథతో సంబంధమున్నదా లేదా యనునదికూడా సందేహాస్పదము. నాకు యామునాచార్యకథకు ప్రధాన కథకు, ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదనకు ప్రధాన కథకు వున్నంత సన్నిహితసంబంధ దీనికి వున్నట్లగపడదు. ఈ కథ వరాహపురాణమునుండి గైకొనబడినది. దాని సంగతి విపులముగా, వివరముగా, విమర్శగా, విశేషముగా సంఘట్టనాసంధానమందు ముచ్చటించియున్నాను. ఆకాండ

ప్రకాశనమునకు ప్రసాదరాహిత్యమునకు ప్రతి కటుత్వమున కాకరము ఆముక్తమాల్యద యనుటలో తప్పేమిలేదు యెప్పే.

22

కృష్ణరాయల ఆత్మీయత— చిత్తవృత్తి.

ఆముక్తమం దుద్బోధింపబడిన పరమోద్దేశ్యము.

కృష్ణరాయలోక యనన్యతవ్యక్తి. ఆతని కాంధ్రమన్న నెక్కు డభిమానము కావుననే దేశంబు తెలుగేను తెలుంగువల్లభుండ అని అన్నాడు. తన కవిత్వము శ్రీహరి కళంకము దీర్పగల మహత్వము గలదని వచించినాడు. [అదియే మన ఆముక్తమాల్యద పూలమాలను ప్రథమమున ధరించి మరల శ్రీరంగేశ్వరుని కొసంగినది.] శ్రీహరియే యుక్కుడువగప్పు ప్రియాపరి

శైవమతమునకున్న నిరసనము పూర్తిగా వర్ణింప బడియున్నది. రెండవ పాండ్యరాజును యామునా చార్యుని సహాయమున, భార్యసహాయమున వైష్ణవ మతానుయాయిగా జేసినాడు. ఆత్మ శ్రీమన్నా రాయణ స్వరూపము సృష్టి స్థితి లయముల కధిపతి యతడేయని నిర్వచించుటకే ఆముక్తమా ల్యద వ్రాయబడినది. "ఏకో నారాయణో హరిః" అను నుపనిషద్వాక్య మొక్కటియే సత్యము. మిగి లినది యబద్ధము. ఆత్మ శివస్వరూపముకాదు, అసలు శైవమతము మతమేగాదు. శైవమతావ లంబి లింగము కట్టుకొనవలెను, వైష్ణవమత మవలం బించినవాడు మురఘుస్మరచక్రాంకితుడు కావలెను. ఇంక విష్ణుచిత్తీయమునందు ప్రతిపాదింపబడిన వైష్ణవ మతమును, వైష్ణవమత సిద్ధాంతములను వివరముగ, విశేషముగ, విమర్శనగ, వక్ష్యమాణ విధమున తెలుపుచున్నాను.

నారాయణు డొక్కడే సత్యము. మహే శుడు నాస్తి, బ్రహ్మ, భూమి, నభము, సూర్య చంద్రాదులు లేరు. నారాయణునికన్న మించిన దేవుడులేడు. తానుగానట్టి దేహమందు తాననెడి

తలంపును, బంధు మిత్ర కళత్ర పుత్రాదులు తనవా రను నీ రెండు నజ్ఞానవృక్షమునకు మూలబీజము పంచభూతాత్మకమయిన శరీరమందు జీవాత్మ అవిద్యవలని దట్టంపుచీకటులచే నావరింపబడినవాడై అహంకార మమకార భ్రాంతిలో తిరుగుచుండును.

ఆత్మ పృథివ్యాపస్తేజో వాయ్వాకాశములకంటె వేఱయి ప్రకాశించుచుండుకాన దేహ మాత్మ గాదు. పుత్ర మిత్ర కళత్రాదులు దేహమునకు భోగ్యములు కాని యాత్మకు చెందవు. దూనవునకు జన్మించిన పుత్రులను తనవారలని తలంపజెల్లదు. దేహ మాత్మ కాదు. పాంచభౌతికమయిన శరీరము పాంచభౌతిక భోగానుభవములచేత నిలుచును. భౌతి కము కానట్టి యాత్మకు భౌతికములయిన భోగము లంటవు. సంసారియైన జీవుడు వేలకొలది పెక్కు పయనములుగల సంసారసాగరమందు అనాదికర్మ వాసనలనెడి ధూళిలో బ్రుంగుచు అవిద్యయనెడి వేడినీళ్ల స్నానముచే ఆ కర్మవాసనాధూళిని కడిగి కొననో అప్పుడవిద్యారూపసంబంధమగు బడలిక తీరిపోవును. అజ్ఞానంధకార తమసము పటాపంచలై జ్ఞానజ్యోతి ప్రకాశించును.

ప్రాణులకు బంధమోక్షములకు మనసే కారణము. ఆమనస్సు సవిషయమైనచో బంధముం జేయును. నిర్విషయమైనచో మోక్షముఁ చేయును. చిత్తము పరాయత్తముకాకుండ బ్రహ్మమును చింతించుటయే యోగమనబడును. అది మోక్షమునకత్యావశ్యకంబు. బ్రహ్మమే యాశ్రయము. బ్రహ్మము ద్వివిధములు మూర్తము, అమూర్తమని. పరము, అపరమని బ్రహ్మ మిరుదెఱంగులు అందు పరము ముక్తమైయున్న యాత్మ అమూర్తమగుటంచేసి ఉపాసనకు శక్యముగాదు. మఱి హిరణ్యగర్భాది రూపంబులనుండు బద్ధజీవసంఘాత మగు నపరబ్రహ్మము మూర్తివంతమగుటంజేసి నుపాశింప శక్యమయినను భావనాత్రియము కలదై యుండుటచేసి నుపాసన కర్హముగాదు. భావనాత్రయ ముపాసించుట శుభాశ్రయముగావున విష్ణువు నుపాశించుటే శ్రేయస్కరము. యోగులకు హృదయమందు ధ్యానోపయోగియై అమూర్తమైన మఱియొక రూపము విష్ణునామకము కలదు. దానినే ప్రాజ్ఞులు సత్తని వ్యవహరింతురు. ఆ రూపమే సమస్త శక్తులకు ఆశ్రయమై కల్యాణగుణములు కలదై మహిమాతిశయముచే నొప్పుచుండును.

ఆ విష్ణువునకు (దేనిని ప్రాజ్ఞులు సత్తని యందురో) యీతని కొక స్థూలరూపము కలదు. యేదనిన

"శరదిందు చకచకస్మయ జిత్ప్రసన్నాస్య
దొడ్డ కెందమ్మి కన్దోయివాని"

యిదివరకే నుదాహృతము. ఇటువంటి స్వరూపము గలవానిని చింతింపవలెను. ఇదియే యిందు బోధింపబడిన పరమోద్దేశ్యము విశిష్టాద్వైతమత సిద్ధాంతము.

ఆనాటి మత్స్యధ్వజుడే శ్రీ రాయలు. అతడు మంచి దానపరుడై నగరీపరిశోధనార్థము శ్రీరామ చంద్రునిపగిది యరుగుచు బుధజనవిధేయుడై వేదాంత కవితాగోష్ఠులతో కాలము గడుపుచుండెను. శ్రీ రాయలు మంచి రాజకీయవేత్త. దాననే చక్కగ యంత వివరముగ విభజించి పాలింపుమను రాజ్యపరిపాలనావిధానమును బోధించెను. అతడు మంచి జ్యోతిష శాస్త్రజ్ఞుడు. అందుకు ప్రబల ప్రమాణ మీ క్రిందిపద్యమే.

మ. మును పే చంద్రబలంబుగల్గి మల
యంపుఁ గమ్మలేగాడ్పు దే

రుననే తెంచు లతాంత బాణునకు
సూర్యుండు న్మహిం గ్రొత్తగా
ననుకూలించె జలంబునన్ వరహి
ణీ ప్రాణాపహారంబు సే
యన నూహించువిధాతకృత్యమది
యేలా మాను నెప్పట్టునన్.

కృష్ణరాయలుకూడ మంచి భక్తుడు. బుధజన విధేయుడు. అతని కొలువుకూటము సంక్రందనందనుని కొలువుకూటమువలె నలరారుచుండెను. అతడుకూడ "రాజానాం బహువల్లభాః" యను సామెతను సార్థకముచేసినవాడే "ఆంధ్రుడే"

ఇంక ఆత్మీయత (Personality)ను కొంత పరికింతము. అతడు మొదట రాజు. తరువాత సామాన్యజీవితము గడపినవాడు. నీలమేఘము డాలుడీలు సేయగజాలు యని వర్ణించిన పద్యము కొంచె మాతనికి వర్తించిన నక్షిపముగట్టి కొలువుకూటమున సింహాసన మధిష్ఠించి సకుంఠగరిమతో రాజ్యమేలిన రాజన్యుడు. ఇతర రాజన్యుల రాజ్యంబుల భోజ్యంబున కాజ్యంబుపగిది గావించినవాడు. సంగీత విద్వాంసుడు. వేదాంతోపాసనగలిగినవాడు.

23

శ్రీ రాయల కావ్యస్థానము.

ఇప్పు డాముక్తమాల్యదను పంచప్రౌఢ కావ్యములతో పోల్చి కావ్యలక్షణములబట్టి కావ్య స్థానము నిర్ణయించవలసివున్నది. కావ్యలక్షణము లన్న మహాకావ్యలక్షణములు మరియు ప్రసాద మాధుర్య కావ్యగుణములు. పంచప్రౌఢ కావ్యము లేవనగా

1. శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముని విద్వదౌషమగు శృంగార నైషధము.
2. శ్రీనాథ విద్యాధికారి అయఃపిండమగు కాశీఖండము.
3. పెద్దనామాత్యుని మనుచరిత్రము.
4. తెనాలిరామకృష్ణుని పాండురంగమహాత్మ్యము
5. శ్రీరాయల విష్ణుచిత్తీయ నామాంతరమగు ఆముక్తమాల్యద.

సంస్కృతకావ్యమే ఆంధ్ర ప్రబంధపుని వచించియుంటిని. కావ్యలక్షణములు సంస్కృతాలంకారికు లీరీతి నుద్ఘోషించియున్నారు.

నగరార్ణవ శైలర్తు చంద్రార్కోదయవర్ణనైః
ఉద్యాన సలిలక్రీడామధుపాన రతోత్సవాః
విప్రలంభో వివాహశ్చ కుమారోదయవర్ణనే
మంత్రద్యూతప్రయాణాజి నాయకాభ్యుదయాః
ఏతానియత్రవర్ణ్యంతే తన్మహాకావ్యమిష్యతే
ఏషామష్టాదశానాం యైః కైశ్చిదూనమిష్యతే

(విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్రీ)

ఈ పై యష్టాదశవర్ణనలలో ఆంధ్ర కర్తలు కొన్ని వర్ణనలనే పాటించిరి. అవి వర్ణన, నాయకవర్ణన, వేటవర్ణన, ద్యూత విప్రలంభవర్ణన, చంద్రార్కోదయ వర్ణన ఉద్యాన సలిలక్రీడలు, వివాహవర్ణన, శైల వర్ణన లిత్యాదులు.

ఆముక్తమందు పురవర్ణన, ప్రయాణ విప్రలంభవర్ణన, ఋతు వర్ణన, ఉద్యాన వివాహవర్ణన, దశావతార స్తవము, రా యిత్యాదులు వర్ణింపబడియె. కావ్యమున శృంగారమేకాని, భక్తియేకాని, వరమేకాని ప్ర రసముగా నుండవలెను. ఇందు భక్తిశృంగార

కలవు. విష్ణుచిత్తునికథ భక్తిరసమును, ఆముక్త మాల్యదా చరిత్రము శృంగారమును తేటతెల్లము చేయుచున్నది. ఈ గ్రంథరాజమందు సామాన్య వర్ణనలేగాక కొన్ని యనన్య సామాన్యవర్ణనలు జొన్పించుచున్నాడు. పల్లెటూరి జీవితముల దృశ్య ములు, నాడు భోజనమం దుపయోగించెడి పదార్థ ములు, రాజనీతి చెప్పుటలో తనొక రాజకీయవేత్త నని తానారీతి రాజ్యమేలితినని చెప్పుటకుచేసిన పన్నాగము. ఋతువర్ణనలు విసువుజనించునట్లుగా జేసెను. కృష్ణరాయలు మంచి ప్రకృతిశాస్త్రవేత్త. ఈ పై పేర్కొనబడిన యధికముగు క్రొత్త వర్ణనలు శ్రీరాయల గ్రంథమునకు ప్రాశస్త్యము గల్పించు చున్నవి. ఇతడు ఋతువర్ణనలో చూపినప్రతిభ యు ప్రతిమానము. కృష్ణరాయల ఋతువరనయందున్న విశేషమన యాతడు ప్రకృతిలోని సామాన్యముగు స్వాభావిక విషయములను సంపూర్ణ విమర్శతో వర్ణించును. మచ్చునకై యీ చిన్ని విషయమును గనుడు.

అలపర్జన్యుడు భానుడన్కొలిమిలో
నభ్రింపు పెన్గొప్పెరల్

జలమారఁగ బిడుగుకు జాత్యపుటయ
స్కాంతంపు సత్తునకలో
పలజూప న్నహిమాది లోహరజముల్
పై బర్వెనాఁకే చెవా
త్వల బ్రాగ్ద్వావమషుత్రోగిల్నదల గ్ర
ద్గంతై దివిఁ లేచినఁ.

వర్షాకాలమున సూర్యుఁడుండగానే మేఘమగుట, వెంటనే సుడిగాలివీచుట, తరువాత గ్రీష్మకాలోష్ణవాయువులు భూతలమునుండి మింటికెగయుట సహజముగదా! ఇదే విషయమును కవి చెప్పదలచినది. దానిని చక్కఁగ సూర్యుని కొలిమిగాను, ఆకాశము వర్షాధిదేవతయైన యింద్రుడు [illegible]ధా కాలము యధామితికై వృష్టినొసంగ నుంచుకొన్న కళాయిగా నుత్ప్రేక్షించినాడు. పది నెలలనుండి నీరునింపక పడవైచినందున త్రుప్పెమయిన బిట్టి బెజ్జములుపడి అతుకులు నోరు దెఱచినయెడల కళాయిలోని నీరు నిలువక కారిపోవునుగాన కళాయిని ఆ కొలిమిలో కాల్చి మరమత్తుసేయుటలో కరము దిట్టవరచుటకై దానిలోపెట్టిన పిడుగు జాతి యొక్క సంబంధమైన సూదంటురాయిగాను

వెంటనే సుడిగాలి వీచుటయు దానిచే భూతలము నుండి కడచిన వేసవి కార్చిచ్చుల సెగలు మింటికెగయుటయు యీ సూదంటురాయిచే ఆకర్షితములై భూమిమీది యినుపరజము లెగిరిపోయి ఆ రాతి తునుకపై బడి అతుకుకొనినట్లుండెను.

సామాన్య విషయమును అనన్యసామాన్య నుత్ప్రేక్షాలంకారమువల్ల నూత్నముగ జేసి నొక్క విషయమునే మరల మరల చెప్పి మానవమనములలో గూఢ భావమును గల్గింపచేయుటయే యీ కవి లక్ష్యము.

శృంగారరస వర్ణనలకు శ్రీనాథునికి, భక్తిరసమునకు పాండిత్యమునకు రామకృష్ణునకు, వర్ణనాపటిమకు పెద్దనకు, నిస్సందేహముగ పోల్చవచ్చును. శ్రీరాయలు శృంగారరస వర్ణనయందు శ్రీనాథునకుగాని మహాకవి శార్దూలమగు కాళిదాసునకుగాని యేమియును తీసిపోడు. శ్రీనాథుడు శృంగారరస సామ్రాజ్య సార్వభౌముడు.

కాళిదాసుని మేఘసందేశము.

తన్వీ శ్యామా శిఖరిదశనా పక్వబింబాధరోష్ఠీ
మధ్యేక్షామా చకితహరిణీ ప్రేక్షణానిమ్ననాభిః

శ్రోణీభారాదలసగమనా స్తోకనమ్రా స్తనాభ్యాం
యాతత్రస్త్రీ యువతివిషయే సృష్టిరాద్యేవ
(ధాతుః

శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము.

సీ. నిబిడశైశవ యౌవనీయ సంధ్యావేళ
యానన చంద్రబింబామృతంబు
లపనామృతాంశు బాలప్రభాజాలంబు
బంధుజీవలతాంత బాంధవంబు
పరిపక్వబింబికా ఫలవిడంబనముద్ర
విద్రుమద్రుమలతా వినియమంబు.
మదననారాచ కోమల హైంగుళచ్ఛాయ
యస్మన్మనోను రాగాంకురంబు
మహిత లావణ్యగుణ జాయమాన బహుళ
మాధురీ చిత్రశోభా సమన్వితంబు
ప్రార్థనాకల్ప పాదప ప్రాజ్యఫలము
తీయపూదేనియల క్రోవి దీని మోవి.

ఆముక్తమాల్యద.

క. లేఁగాదిగ నితంబము
వ్రేఁగున క్రేంపుదియుఁగని వీఁంచిబిగింపఁ

లోఁగముఁడి యుడిఁయొవడలుగ
నాగోకస్త్రని గభీరనాభిసెలంగుఁ.

పాండిత్యమునకు శ్రీరంగము వర్ణించు
“ చనికాంచెఁ విరజాబ్ధి ”
యిత్యఃపూర్వ ముదాహృతము చూఁడు పేజి 57.

అను పద్యమునకు కాశీఖండములోని

శా. గాంచెఁ గాంచనగర్భసంభవుఁడుద
గ్రగ్రావకోటిస్థల
చంచన్నిర్ఝరవేణికాసలిల సం
జాతాబ్జ సౌగంధ్యముఁ
బంచాస్య స్ఫుటకంఠనాదహత శుం
భత్కుంభి గర్వాంధ్యముఁ
స్వంచాద్ధాటక భూమిభృచ్ఛిఖరగ
ర్వావష్టంభ్యముఁ వింధ్యముఁ.

అను పద్యమునకు బోల్పవచ్చును. మనుచరిత్రకారుడుకూడ రాయల పండితప్రకాండుడే. అతడద్ధీవాగ్విబుధం అను పద్యమునకు

మ. చకితైణాహుతి దానవావలిత పు
చ్ఛస్వల్పగచ్ఛాశర
క్షుకమద్విగ్రిహాయాశుభల్లుకము వ
క్షోభాగ నిక్షిప్తడిం
భక వల్గత్స్వవగీకదంబముహృదాం
భఃప్రోత్థితక్రోడనా
యకమాభీలముఖ ద్విపిస్థపుటితం
బయ్యెన్ తనంబత్తరిన్.

అదియునుగాక రాయలాముక్తదా వివాహ ఘట్టములలో ఆముక్తదాలంకార క్రమము తెలుపుచు పద్యమొక్కటి వ్రాసెను. శ్రీనాథుడు దమయంతి నలంకరించు ఘట్టములో వచనము వ్రాసెను.

న.కి.

శ్రీనాథుడు:—

వ. "కనకవేదికాతరంబునం బసిండి పీఠంబున నునిచి ప్రతిపత్తీకంబును" అను వచనము.

ఆముక్తమాల్యద:—

సీ. యావకద్రవమున నరుణాంఘ్రి నఖపంక్తు
లభ్యక్తములుచేసె నతివయొర్తు

సయికల వ్రేళ్లమట్టియలు బిల్లాండిడి
పాయవట్టము బెట్టబైనొకర్తు
నెఱికవట్టిపసిండినీటి వ్రాతచెలంగు
వెలిపట్టు రహిఁగట్టి వెలదియోర్తు
కటిసీమ గనకమేఖలజేర్చి తారహా
రములుగలించె గంఠముననోర్తు

కటకములు హస్తసరము లంగదము లంగు
ళీయకములును బాహువల్లికల వ్రేళ్ల
నిలిపి తాటంకనాసామణుల నమర్చి
బొనిపె సీమంతవీథి జేర్చుక్కయోర్తు.

శ్రీనాథుడే పరిబంధపోకడల కనుకరణచేయు డనకతప్పదు. పోతనామాత్యుడు వ్రాసిన "ఎవ్వనిచేజనించు" నను పద్యమునకు "ఎవ్వనిచూడ్కిచేసి జనియించు జగ"మను పద్యము వ్రాసినాడు. రామకృష్ణుని పాండురంగమహాత్మ్యము:-

శా. అంభోరాశి గభీరభీరహిత చి
త్తాభోగభోగావళీ
సంభారామర రాజరాజకృత పూ
జాయోగయోగర్ధి మి

త్రాంభోజా హిమధామసుధామహితే ని
త్యావాస లక్ష్మీరసము
జృంభాలంకృత వక్త్రవక్త్రభిముఖ
శ్రీమద్గుణప్రాభవా.

దీనికి "బాలార్కాంశు విజృంభితామల శర త్పద్మాక్ష"యను పద్యమును పోల్పవచ్చును. అది యునుగాక యీ క్రింది రామలింగ కవిలింగని పద్యమునకు,

శా. శాణోత్తేజిత రత్నలక్ష్మి గురుశి
ఖావళిన్ గౌరాకృతిన్
రేణుత్ప్రాశన శాలిమూర్తి కలభ
శ్రీదోహదోద్యన్నవ
శ్రోణీజపరిభ ముక్తకంచుక ఫణి
స్ఫూర్తిన్ సధీబాంధవ
శ్రేణీ ప్రణనకారణోజ్జ్వల కళా
శ్రేకాధ్యాత్రై రేవురున్.

దీని నించుమించుగా "స్వామీ నన్ను నిత్య పురాపతిత"యను పద్యమునకు పోల్పవచ్చును. పైదాని నంత సింహావలోకనముచేసిన యీతని కవితాధార యప్రతిమానము. పాత్రిపోషణమా

యనన్య సామాన్యము, కథ నడిపించు రీతియూ యనిర్వచనీయము. రచనాసంవిధానమూ ప్రశంసనాతీతము, పాండిత్య మపారము, భావగాంభీర్యమూ యత్యలతెసంస్తుత్యంబు, వర్ణనా బాహుళ్యమూ వర్ణనాతీతము, సందర్భోచిత మృదుకఠినపదలాలిత్య ప్రయోగదక్షతయూ సంస్తుత్యానాతీతము. ఆంధ్ర వాఙ్మయమందాముక్తమాల్యదకు స్వతంత్ర ప్రౌఢప్రబంధముగ ప్రత్యేకస్థాన మొసంగవలెను. ఈతడాంధ్రభారతి కర్పించిన సారస్వత ప్రసూన మాలిక యత్యంత సౌరభభరితమైనది. శ్రీనాధుని సీసముల పోకడలు వాగ్గుంభనము, పోతన్న వృత్త ప్రయోగము, సోముని శబ్దార్థపటిమ, రామకృష్ణుని పదక్రమము యీతనికి గుదిరినది. ఆంధ్ర వాఙ్మయమునకు సమగ్రాధికారచరిత్ర లేదు. వ్రాయబడలేదు. ఎప్పుడస్మద్గురువర్యులవంటి విద్వద్వరేణ్యులు వ్రాతురో తెలియదు. వ్రాయబడిననాడు నాంధ్ర కథనాసంవిధానము చక్కగ నిర్వహించినందులకు శ్రీనాధ కవిసార్వభౌమునకు, ప్రౌఢప్రబంధరచకాంధ్రభోజునకు ప్రత్యేకత స్థానమొసంగుదురు—తప్పదు—తథ్యము.

సంపూర్ణము

క్షమార్పణము.

శా. ఆంధ్రంబన్న మదీయమానస ముకుం
దానందమా కృష్ణరా
యాంధ్రక్ష్మావిభుడన్న యెంతో యభిమా
నంబౌ తదీశుండు తా
నాంధ్రుండంచు వచింప వ్రాసిన తదీ
యాముక్తమాల్యంబుపై
ఆంధ్రంబందు విమర్శ వ్రాయు బుధులా
రా నన్ను మన్నింపరే. 1

శా. ఆముక్తంబు ప్రబంధరాజమనుచున్
ప్రాజ్ఞుల్ వచింపంగ నా
కామూలాగ్రముగా పఠింపగలిగె
న్నత్యాదరంబున్ తదీ
యాముక్తంబుపయిన్ రచించితిని ప
ర్యాలోకనంబంచు యీ
నామం బర్హమటంచు మద్గురుడు నా
న్యాంబొప్పగా జెప్పగన్. 2

మ. వరుసన్ వ్రాసిరి ప్రాజ్ఞులెందఱో మహా
ప్రాగల్భ్యపారీణతన్
సరసాలంకృతమౌ విమర్శనల నీ
సద్గ్రంథరాజంబుపై
మురలన్ చర్వితచర్వణంబనుచు కో
పంబూనకే యీ ప్రభా
కరు మన్నింతురుగాత ప్రాజ్ఞులు కటా
క్షంబుంచి వాగ్దక్షతన్. 3

మ. అభినందింపరు నన్ను తుచ్ఛులయి నీ
ర్ష్యావ్యాళసందష్టులై
అభిమానంబగు గ్రంథరాజముపయిన్
వ్యాసంబువ్రాయంగ వా
క్ప్రభవంబు న్నెగడిమ్మ గ్రంథమది యీ
ప్రౌఢత్వముల్ తెర్వ వా
క్ప్రభవంబున్ గలదే యటంచు మదిలో
భావింతు రెల్లప్పుడున్. 4

మ. సరసాలంకృతమై విదగ్ధపఠనా
సారస్య సంయోగ్యమై

సరళంబై నొకచో నిగూఢమగు భా
షాగుంభనాపూరమై
మెరయన్ కర్ణకఠోరశబ్దములు ప్రా
వీణ్యానుకూలంబులై
మురిపంబొప్పగు కృష్ణరాయకవితాం
భోజాస్య ప్రార్థించెదన్. 5

భుక్త భాక్త్యర్థ అన్నాడు. అదిగాక నేను తెలుంగురాయడ గన్నడరాయడను కాని అన్నాడు. అంకితముకూడ వెంకటచలపతికే అది యును శ్రీమన్నారాయణుని యాదేశానుసారమే. అందును నాతనికి స్వప్నమందగపడి శ్రీహరి యాజ్ఞాపించెను. అదియునుగాక తన కవిత్వము భావధ్వనియుక్తముగాను, అలంకారయుక్తముగాను ప్రౌఢముగానుండునని మొదటనే వచించినాడు. ఆత డపరవిష్ణుచిత్తుడే. ఆతడు ద్వయసద్మపదవన నుడు కావుననే యాతనిని సుఖదుఃఖములు సమాన ములు తత్ఫలముగ నతడు ప్రజారంజకుడై రాజ్య మేలినాడు. ఆతడు రెయోగాందూఃద్ధమధుద్విషద్వి నుడు కావుననే యింత భక్తిపూరితమగు ప్రౌఢ ప్రబంధము వ్రాయగల్గెను. భక్తిపరుడు కాకపో యిన యింత భక్తిభావముల నింత చమత్కృతితో నిముడ్చలేడు. చందోబృంచత దంతవాగపఠనా నిష్పంద ద్వైతసుసంవిదాలయుడు కావుననే తన కున్న వేదాంతమందలి సంపూర్ణ పాండిత్య మెల్ల రకు తెల్లముగావించినాడు.

ఆముక్తమాల్యద వ్రాయుట విశిష్టాద్వైత మత సిద్ధాంతమును సిద్ధాంతరీకరించుటకే, ఆనాడు

నగర మహారాజావారి సంస్కృత కళాశాలాంధ్రో పన్యాసకుడగు మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులు శ్రీరాయల ఆముక్తనుంతయు నోజోగుణ భూయిష్ఠమనిరి. కాని వారనిన దానిలో మూడు భాగములు సరియని ఒప్పుకొనక తప్పదు.

ఈ గ్రంథము వినువారలకు కటువుగా నుండును. ఏలనన పదజాల మావిధమైనది ఉపయోగింప బడినది. శ్రీరాయలు తన పాండిత్యప్రకర్ష కర్ణకఠోరమగు పదములతో చెప్పి పద్యములల్లిన కాని తన గ్రంథమునకు గౌరవముండదని యెంచెను. ఈ గ్రంథశైలినే శ్రీహర్షునిసూక్తి చెల్లునని మొదటనే వచించితిని. శ్రుతికటుత్వముకూడ నొకదోషముకాదు. అట్లయిన పాండురంగ మహాత్మ్యమందీ దోషములు లేవా! ఈ గ్రంథము చదివిన శిరోవేదన కలుగుననుట నిస్సందేహము, నిస్సంశయము. కొన్ని పద్యములు మనము సరిగా నుచ్చరింపనుకూడ నుచ్చరింపలేము. శ్రుతికటుత్వమున కుదాహరణమ్ము లసంఖ్యాకములు. ఈ గ్రంథమందొక పద్యమున్నది. అది దశావతార స్తవములోనిది. శ్రీనాథుడు కాశీఖండములోని "దోర్దండ"